

ISSN 0034-690 X

2 0 1 9

1

letnik 70

revija
za
kriminalistiko
in
kriminologijo

Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana

Letnik 70, št. 1, 1–51, januar–marec

Izdajatelj: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Policija

Glavna urednika: mag. Tatjana Bobnar, generalna direktorica policije, Slovenija
dr. Gorazd Meško, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Slovenija

Odgovorna urednica: dr. Katja Eman, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Slovenija

Člani uredniškega odbora:

dr. Ljubo Bavcon, zaslužni profesor Pravne fakultete, Univerza v Ljubljani, Slovenija
dr. Charles B. Fields, Eastern Kentucky University, ZDA
dr. Katja Filipčič, Pravna fakulteta, Univerza v Ljubljani, Slovenija
dr. Matjaž Jager, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Slovenija
dr. Zoran Kanduč, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Slovenija
dr. Darko Maver, zaslužni profesor Univerze v Mariboru, Slovenija
dr. Hajrija Sijerčić Čolić, Pravna fakulteta v Sarajevu, Bosna in Hercegovina
dr. Gregor Urbas, Australian National University, Canberra, Avstralija
Boris Ostruh, Državno tožilstvo Republike Slovenije, Slovenija
dr. Yalyshev Stanislav Alimovich, Ruska državna univerza za pravosodje, St. Peterburg, Rusija

Povzetki člankov so vključeni v baze:

SSCI Social Science Citation Index, Clarivate Analytics, Boston, ZDA
Scopus, Elsevier, Philadelphia, ZDA
CSA Worldwide Political Science Abstracts, Bethesda, Maryland, ZDA
Criminal Justice Abstracts, Thousand Oaks, California, ZDA
NCJRS Abstracts Database, Rockville, Maryland, ZDA
CSA Sociological Abstracts, San Diego, California, ZDA

Tehnično uredništvo revije:

mag. Evgen Česnik, Uprava kriminalistične policije GPU, Slovenija
Barbara Erjavec, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Slovenija (tehnično urejanje in lektoriranje)
dr. Rok Hacin, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Slovenija
Pavel Jamnik, Uprava kriminalistične policije GPU, Slovenija
dr. Robert Šumi, Center za raziskovanje in socialne veščine, Policijska akademija, Slovenija

Tehnično oblikovanje: Branka Derenčin, Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije

Lektoriranje: Nataša Podhraški, Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije

Tisk: Tisk Žnidarič, d. o. o.

Naklada: 510 izvodov

Naslov:

Revija za kriminalistiko in kriminologijo
Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Policija
Štefanova ulica 2, 1501 Ljubljana
Telefon: 01 428 40 00
Telefaks: 01 428 47 33
E-pošta: rkk@policija.si

Letna naročnina: 25,00 EUR

Revija izhaja štirikrat letno, in sicer marca, junija, septembra in decembra, dostopna je tudi na spletni strani policije (www.policija.si).

Revija je recenzirana in upošteva etične standarde COPE za dobro prakso uredniške politike revije (http://publicationethics.org/files/u2/Best_Practice.pdf).

Web of Science **faktor vpliva** za leto 2017 znaša 0,204, petletni **faktor vpliva** znaša 0,298.

Revija za kriminalistiko in kriminologijo

LETO 70

LJUBLJANA 2019

ŠT. 1

UDK 343.98+343.9

ISSN 0034-690X

Uvodnik	3	Editorial	3
Članki		Articles	
Aleš Bučar Ručman, Ajda Šulc: Medijsko (so)ustvarjanje »begunske in varnostne krize« in njen odsev na državni in lokalni ravni	5	Aleš Bučar Ručman, Ajda Šulc: Media (co)Creation of »Refuge and Security Crisis« and Its Reflection at the National and Local Levels	5
Primož Križnar: Kazenske sankcije in algoritmi: Kaznovanje v1.0	21	Primož Križnar: Criminal Sanctions and Algorithms: Sanctioning v1.0	21
Gorazd Meško, Rok Hacin: Zaznave legitimnosti zaprorskega osebja pri obsojencih v slovenskih zaporih	34	Gorazd Meško, Rok Hacin: Prisoners' Perception of Legitimacy of the Prison Staff in Slovenia	34
Prikazi, ocene, recenzije		Book Reviews	
Darko Maver: V. J. Sokol: Krizis Otečestvenoj Kriminalistiki	48	Darko Maver: V. J. Sokol: Krizis Otečestvenoj Kriminalistiki	48

Uvodnik

Spoštovani bralci, pred vami je prva številka Revije za kriminalistiko in kriminologijo v letu 2019. Revija izhaja že sedemdeseto leto ter ohranja sloves najpomembnejše znanstvene in strokovne publikacije s področja kriminalistike in kriminologije v slovenskem prostoru. Med znanstvenimi prispevki so naslednji članki. Aleš Bučar Ručman in Ajda Šulc razpravljata o vlogi medijev pri ustvarjanju begunske in varnostne krize ter značilnostih migracij, ki se odražajo v političnem in medijskem prostoru. Primož Križnar predstavi koncept kaznovanja z uporabo računalniških programov, ki bi zagotovili pravičnejše in učinkovitejše odločanje o kazenski sankciji obdolženca. Gorazd Meško in Rok Hacin razpravljata o razlikah v zaznavah legitimnosti zapor-skega osebja pri obsojencih v slovenskih zaporih, ki prvič prestajajo zaporno kazen, in tistimi, ki so imeli predhodne izkušnje s kazenskopravnim sistemom. Poleg prispevkov je v prikazih predstavljena knjiga o krizi ruske kriminalistike.

Vsem piscem prispevkov in recenzentom se zahvaljujemo za odlično delo in prispevek h kakovosti revije. Bralcem Revije za kriminalistiko in kriminologijo želimo obilo zadovoljstva pri branju prve številke revije v letu 2019, avtorje pa vabimo, da s svojimi prispevki obogatijo prihodnje številke naše revije.

Tatjana Bobnar in Gorazd Meško
Urednika

Medijsko (so)ustvarjanje »begunske in varnostne krize« in njen odsev na državni in lokalni ravni¹

Aleš Bučar Ručman,² Ajda Šulc³

Avtorja v članku analizirata politični in medijski diskurz begunskih migracij s poudarkom na obdobju begunskih migracij v Evropo v letih 2015 in 2016. Na tem primeru odkrivata glavne značilnosti sekuritizacije migracij, ki se kažejo v političnem, medijskem in splošnem diskurzu. Ugotavljata, da prihaja zlasti do prikazovanja beguncev kot varnostne grožnje in njihove dehumanizacije, s čimer mediji vplivajo na percepcijo beguncev v lokalnem okolju ter spodbujajo negativne odzive prebivalstva in celo moralno paniko. Kritična diskurzivna analiza z odkrivanjem značilnosti medijskega diskurza informativne oddaje Dnevnik RTV Slovenija je pokazala, da so za opise dogajanja uporabljene besede, makropropozicije in videogradiva, ki primarno izpostavljajo varnostni vidik begunskih migracij, vzbujajo občutek ogroženosti in vodijo v reprodukcijo nestrpnosti lokalnega prebivalstva, javnosti pa je pogosto nekritično prikazan politični diskurz. Najpogostejši zunanji glasovi, ki soustvarjajo medijski diskurz, so bili namreč politični odločevalci. Humanitarni vidik dogajanja je sicer prikazan, vendar v nesorazmerno manjšem obsegu v primerjavi s prevladujočim varnostnim vidikom.

Ključne besede: begunske migracije, mediji, sekuritizacija, lokalna varnost, Slovenija

UDK: 314.15:316.774

1 Uvod

Evropski (in globalni) prostor so po drugi svetovni vojni močno zaznamovale mednarodne migracije. Castles in Miller (2009) trenutno epoko imenujeta kar »doba migracij«. Te so bile neposredno po vojni povezane z vračanjem beguncev in vojakov, nato pa z dekolonizacijo in priseljevanjem ljudi iz kolonij. Begunske migracije so bile pomembne tudi v ideološkem boju v času hladne vojne, ko so zahodne države sprejemale politične begunce, da so svetovni javnosti pokazale svojo demokratičnost in odprtost. Vse do sredine sedemdesetih let 20. stoletja so bile pomembna značilnost obsežne delovne migracije, ki jih je zaznamovalo načrtno novačenje delavcev v revnejših državah. Ob zaostritvi gospodarskih razmer, ekonomski krizi v sedemdesetih letih preteklega stoletja, ugotovitvi, da migracije niso lečasne, temveč postajajo stalne, sočasnem porastu ksenofobije in politizaciji vprašanja uspešnega sobivanja so evropske države začele omejevati eko-

nomske in delovne migracije. Možnosti zakonitega priseljevanja v Evropo so se tako bistveno zmanjšale. Preostali sta le še dve obliki legalnih migracij – združevanje družin in begunske migracije (Bade, 2005; Castles in Miller, 2009; Cohen, 2006). Zadnjim obsežnejšim begunskim migracijam v Evropi v prvi polovici devetdesetih let 20. stoletja⁴ je sledilo »tretje zapiranje vrat Evrope« (Bade, 2005), ki je bilo tudi zapiranje zadnjih legalnih vrat. Zakonske prepovedi in omejitve priseljevanja niso ustavile, ampak so ga naredile nezakonitega in s tem potisnile ljudi v iskanje pogosto tveganih rešitev (na primer iskanje pomoči pri tihotapcih z ljudmi, kar lahko vodi v trgovino z ljudmi, delo na črno, izkoriščanje in ujetost v prekerem delu) (Albahari, 2015; Anderson, 2010; Bučar Ručman, 2014). Poročilo UNICRI (2016) pri tem izpostavlja dve posebno ranljivi skupini – mladoletnike brez spremstva staršev ali skrbnikov in ženske z otroki.

Zaostrovanje imigracijske politike je močno vplivalo na: 1) korenite spremembe v delovanju institucij formalnega družbenega nadzora na področju nadzora mednarodnih migracij in posledično 2) na spremenjen konstrukt priseljence in begunca v javnem diskurzu. Ta je postopoma prešel od tujega delavca do nezaželenega tujca, izkoriščevalca socialne države, grožnje domačim delavcem, storilca kaznivih dejanj in nato po tero-

¹ Pričujoče delo je nastalo na podlagi raziskovalnega dela v okviru programske skupine Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru. Projekt z naslovom *Zagotavljanje varnosti v lokalnih skupnostih (2015–2018)* financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Prvi avtor je delo opravil znotraj svojih nalog v omenjeni programski skupini.

² Dr. Aleš Bučar Ručman, docent na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru, Slovenija. E-pošta: ales.bucar@fvv.uni-mb.si

³ Ajda Šulc, mag. varst., doktorska študentka na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, Slovenija. E-pošta: ajda.sulc@gmail.com

⁴ Zaradi vojne na območju nekdanje SFRJ so bili številni ljudje notranje razseljeni, več kot pol milijona pa jih je našlo zatočišče v zahodnih in severnih državah Evrope (v Nemčiji, na Švedskem, Danskem, Nizozemskem itd.) (UNHCR, 2002: 91).

rističnih napadih 11. septembra 2001 ter novi zaostritvi nadzora celo do terorista (Bosworth in Guild, 2008).⁵ Meje med vsemi sicer nezdružljivimi kategorijami se čedalje bolj brišejo. Prav ta sprememba je ključen premik k sekuritizaciji⁶ mednarodnih migracij. Watson (2009: 6) navaja, da je do sekuritizacije migracij prišlo zato, ker se jih sočasno prikazuje kot grožnjo na več področjih (kulturnem/identitetnem, družbeno-ekonomskem, varnostnem in političnem). Pomemben del v procesu ustvarjanja migracij kot varnostne grožnje sta imela tudi promocija kriminalizacije priseljevanja ter predstavljanje priseljencev kot deviantnih in nevarnih (Melossi, 2015). Ta pojav sicer ni novost, saj je Sellin (1935; 1938) že v tridesetih letih prejšnjega stoletja poročal o strožji obravnavi priseljencev znotraj sistema kazenskega pravosodja, v zadnjih desetletjih in ob kategorizaciji migracij kot ene glavnih varnostnih tveganj pa je dobil dodaten zagon. Stumpf (2006) pravi, da prihaja do krimigracije (angl. crimigration), ki je opazna v treh sklopih: kazenska in imigracijska zakonodaja se čedalje bolj prekrivata, izvajanje imigracijske zakonodaje je čedalje bolj podobno tistemu na področju kazenske zakonodaje in preganjanje kršitev imigracijske zakonodaje vključuje številne prvine kazenskega postopka. Delo za migranti se čedalje bolj umešča na področje policijskega dela in upravljanja varnostnega tveganja (Modic, 2016). V ospredje prihaja upravljanje migracij, ki je nadomestilo nekdanji nadzor meje, pri tem pa v evropskem prostoru poleg policije sodelujejo tudi druge institucije (na primer vojske posameznih držav, Evropska agencija za mejno in obalno stražo – FRONTEX, uradi za tujce) in številni drugi, tudi zasebni deležniki (na primer podjetja za zasebno varovanje, letalske družbe, banke, zdravstveno osebje, univerze in celo splošna javnost (Aliverti, 2015; Bloom, 2015; Mitsilegas, 2015)).

Zahodne države še zdaleč niso v celoti prepovedale in ustavile priseljevanja in mobilnosti. Vloga nadzorstvenega sistema je namreč selekcija med zaželenimi in nezaželenimi migranti, ali kot pravita Weber in Bowling (2008: 360), gre za »socialno razvrščanje«. Cilj je dopustiti in celo spodbujati prihod priseljencev, ki posedujejo ekonomski ali kulturni kapital (znanje ali veščine), v omejenem obsegu in v skladu s potrebami pa tudi prihod tistih, ki so pripravljeni opravljati

slabo plačana, težka in zahtevna dela. Sočasno se vse nepotrebne – tudi če bežijo pred vojno in nasiljem – poskuša zadržati izven trdnjav razvitega sveta, zaprte v »globalnih totalnih institucijah«⁷ (Bučar Ručman, 2016). Pri tem seveda ne gre prezreti, da je celoten spektakel nadziranja »nevarnih« beguncev in priseljencev osredotočen na politično-medijsko konstruirane podobe nevarnosti,⁸ pravi vzroki in grožnje – procesi, ki viktimizirajo tudi »nas« – pa v tem diskurzu ostajajo prezrti in neprepoznani. Legitimnost takšnemu represivnemu delovanju zagotavljajo ideološki aparati države (Althusser, 2000), zlasti množični mediji. Osrednji namen tega prispevka je zato presprašati vlogo medijev oziroma RTV Slovenija in njene osrednje informativne oddaje Dnevnik pri oblikovanju predstave o migracijah beguncev in drugih migrantov čez Slovenijo leta 2015/2016.

2 Medijsko poročanje o beguncih in prosilcih za azil⁹

Spremenjen pogled na migracije v politični praksi je vplival tudi na spremembe v javnem diskurzu, medijskem prikazu migracij in percepciji priseljencev in beguncev med domačim prebivalstvom. Cohen (2011) je v predgovoru tretje izdaje dela

⁷ Bučar Ručman (2016) kot »globalne totalne institucije« industrijsko manj razvitega ali nerazvitega dela sveta opredeljuje tiste, iz katerih je najširšemu krogu ljudi mobilnost onemogočena oziroma bistveno otežena. Gre za izključene regije in prostore, ki so »namenjeni zadrževanju nezaželenih ljudi na določenem prostoru oziroma preprečevanju zapustitve tega izoliranega, zaklenjenega in izključenega prostora. Cilj je, da »oni« ne pridejo k »nam« – razen, če »mi« to hočemo in dovolimo.«

⁸ Leta 1993 si 55,6 % vprašanih v raziskavi Slovensko javno mnenje ni želelo za soseda imigranta (priseljenca iz drugih okolij nekdanje Jugoslavije), leta 1994 pa si 40,5 % ni želelo priseljencev/beguncev/delavcev iz drugih republik (Toš et al., 1999). Da takratne nezaželenosti beguncev v soseski ni mogoče utemeljevati z realnimi grožnjami, ki so jih pomenili ti ljudje, prikazuje raziskava Meška in Lobnikarja (2000). Ugotovila sta, da je bilo v obdobju 1992–1995 storjenih le 84 kaznivih dejanj, za katera je bilo osumljenih 160 beguncev. Število storjenih dejanj je glede na celotno populacijo beguncev (v Sloveniji jih je bilo okoli 70.000) zanemarljivo.

⁹ Uporabo označevalca begunec zaznamuje njegova dvojna pomen-skost. V formalnopravnem pomenu so begunci osebe, ki jim je na podlagi Konvencije o statusu beguncev (1951) in njene spremembe s Protokolom (1967) formalno priznan status begunca. V splošni uporabi pa z besedo begunec označujemo osebo, ki »(z)beži pred nevarnostjo ali neprijetnostjo« (Slovar slovenskega knjižnega jezika, 2000). Opredelitev je nekoliko lažja oziroma enoznačna v primeru definicije prosilca za azil. Prosilci za azil so osebe, ki trdijo, da so begunci, ter iščejo mednarodno zaščito zaradi preganjanja ali vojne v matični državi. To so osebe, katerih prošnja za azil še ni dokončno rešena in čakajo na dokončno (pozitivno ali negativno) odločitev (UNHCR, n. d.).

⁵ Za celovit povzetek transformacije politične percepcije prosilcev za azil in beguncev v najprej lažne begunce in pozneje varnostno grožnjo glej Valluy (2011).

⁶ Koncept *sekuritizacije* – ali kot ga Malešič (2012: 275) slovensko poimenuje »povarnostenenje« – so prvotno oblikovali raziskovalci kopenhagenske šole (Buzan, Wæver in de Wilde, 1998; Wæver, 1995). Temelj tega koncepta je predstavljanje nekega pojava kot eksistencialne grožnje, čeprav to dejansko ni, vendar ga javnost sprejme kot takšnega. Ključno vlogo pri pripisovanju tega pomena nekemu pojavu imajo dejanja govora (angl. *speech acts*) (Buzan, Wæver in de Wilde, 1998). Veliko bolj kot dejanske grožnje je pomembna družbena konstrukcija dejanj kot groženj.

Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers opozoril na posebno kategorijo žrtev moralne panike v Veliki Britaniji, tj. na begunce in prosilce za azil. Ugotavljal je, da pri medijskem poročanju, ki naslavlja ti skupini ljudi, gre celo za več kot moralno paniko – neposredno se razpihuje sovraštvo. Priče smo kampanji blatenja, odkrite sovražnosti in zavračanja. Še več, Cohen navaja, da so zaporedne britanske vlade usmerjale in legitimirale javno sovražnost do beguncev in prosilcev za azil in pri tem uporabljale retoriko, enako tabloidnemu tisku (Cohen, 2011: xxiii).

Philo, Briant in Donald (2013) v obsežni študiji, ki je analizirala prikaz prosilcev za azil v britanskih medijih (televiziji in časopisih) leta 2006 in 2011, ugotavljajo, da je v večini medijev prisotno neprestano in sovražno prikazovanje beguncev in prosilcev za azil. Obe skupini sta pogosto prikazani kot »ilegalni« migranti. Mediji ne razlikujejo med različnimi kategorijami priseljencev, prevladujoč glas, ki nagovarja javnost in oblikuje javni diskurz, pa so politiki. Posledice se vidijo v izolaciji in stigmatizaciji beguncev, ki so postali krivci za družbene težave. Britanski primer ustvarjanja moralne panike v povezavi z migracijami ni osamljen. Andersson (2014: 36) poroča o podobnih primerih medijske histerije in uokvirjanja neregularnih migracij iz Afrike in Latinske Amerike kot nezaustavljive invazije na Španijo. Pri analizi, ki jo predstavljamo v nadaljnjem delu prispevka, je pomembna ugotovitev študije o medijskem poročanju o begunskih migracijah v Evropo leta 2015, ki sta jo opravila Georgijev in Zaborowski (2017). Raziskovalca kljub razlikam med posameznimi državami ugotavljata, da so imeli evropski mediji ključno vlogo pri uokvirjanju prihoda beguncev in migrantov v Evropo v letu 2015 kot evropske krize. Ugotavljata, da je medijski diskurz o begunskih migracijah leta 2015 prešel tri faze: julija 2015 je prevladovala »previdna strpnost«. Zgodbe o humanitarnih naporih so bile sočasno pospremljene z novicami o nasilju migrantov. September 2015 zaznamuje »poudarjen humanitarizem«, ki se je začel s prikazom tragične smrti triletnega dečka Alana Kurdija. Prevladovale so novice o pomoči beguncem, vprašanje varnosti pa je bilo v tem obdobju zapostavljeno. S terorističnim napadom v Parizu 13. novembra 2015 so se razmere bistveno spremenile. Evropski medijski prostor sta zaznamovala »strah in sekuritizacija«, prispevki o beguncih so zaznamovani z opisom obrambnih ukrepov zoper terorizem, poudarjajo se tudi negativne geopolitične posledice prihoda beguncev.

Raziskave medijskega poročanja o beguncih v Sloveniji kažejo, da je že v primeru beguncev z območja nekdanje Jugoslavije v devetdesetih letih prejšnjega stoletja prišlo do legitimizacije diskriminacije (na primer prepovedi dela za begunce, omejitve svobode gibanja in izobraževalna segregacija begunskih otrok) ter označevanja razmer kot problematičnih in beguncev kot nevrednih naše pozornosti. Ni presenetljivo,

da so tudi takrat politiki in novinarji prikazovali (domnevno) resnost tveganja, da slovenska država doživi kolaps, ker jo je preplaval »val beguncev« (Doupona Horvat, Verschueren in Žagar, 1998). Pajnik (2008) za poznejše obdobje, med letoma 2001 in 2003, v komentarjih in pismih bralcev tiskanih medijev ugotavlja upodabljanje migrantov kot grožnje lokalnemu prebivalstvu, ki ga država ne zaščiti, vendar se obenem pojavljajo tudi stališča, ki kažejo kompleksnost teme, dajejo alternativne poglede in izražajo kritiko ksenofobije. Podobno značilnost ugotavlja tudi pri poročanju resnih tiskanih medijev (Delo, Dnevnik in Večer) v obdobju 2003–2005 (Pajnik, 2007). Ocene raziskovalcev so drugačne ob analizi poročanja medijev o prehodu beguncev čez Slovenijo v obdobju 2015–2016. Pajnik (2016) ugotavlja, da je medijski diskurz nihal med humanitarnim vidikom (glej tudi Jontes, 2017) in prikazovanjem beguncev kot krivcev za družbene težave. Namesto kritične analize so mediji predvsem prenašali politični diskurz in stališča političnih odločevalcev, ki so predstavljali najpogostejše »zunanje glasove« (Jontes, 2017; Luthar, 2017). Mediji so begunce prikazovali kot grožnjo in kulturno drugačne osebe, ki ne spadajo v našo družbo (Pajnik, 2016; Vezovnik, 2017a). Več avtorjev (Pajnik, 2016, 2017; Pušnik, 2017; Vezovnik, 2017a, 2017b) je poudarilo predstavljanje beguncev kot kriminalcev, potencialnih teroristov in prenašalcev nalezljivih bolezni, Slovence pa so prikazovali kot žrtve in njihovo popolno nasprotje. Pušnik (2017) in Vezovnik (2017b) navajata uporabljanje vojaške terminologije (na primer »mesta so na udaru«, »borijo se z množico tisočih beguncev«, »potrebna bo sila« in »razočarani migranti so tempirana bomba«), ki je (so)ustvarjala militantno vzdušje v slovenski družbi. Prisotno je bilo tudi poudarjanje razlik med »pravimi« begunci, ki prihajajo z družinami in jim moramo pomagati, ter »lažnimi«, »ilegalnimi«, »ekonomskimi migranti« (Pajnik, 2016, 2017; Vezovnik, 2017a).¹⁰

3 Raziskovalne metode in vprašanja

V sodobnih družbah so mediji glavni vir informacij o svetu okoli nas (Van Dijk, 1995, 2005). Oblikujejo našo predstavo o dogajanju, ki ga ne doživimo neposredno, in imajo ključno vlogo pri konstrukciji naše podobe realnosti. Ne glede na to, da gre za posredovane informacije, medijske novice – v tistih medijih, ki jim zaupamo in jih ocenjujemo kot verodo-

¹⁰ Analiza poročanja hrvaških medijev (časopisov) o beguncih, ki so prehajali Hrvaško v obdobju 2015–2016, kaže nekoliko drugačno podobo. Čepo, Čehulić in Zrinščak (2018) ugotavljajo, da sta prevladovala »nevtralni diskurz« in dajanje informacij o številu beguncev, organizaciji pomoči ipd. Sledil je »pozitiven diskurz«, ki je poudarjal humanitarno pomoč, empatijo in pozive k strpnosti. Avtorji navajajo, da je bil najmanj prisoten »negativen diskurz«, ki je prikazoval begunce kot grožnjo varnosti, kulturi in blagostanju.

stojne – sprejmemo kot resnične (Bourdieu, 1998; McCombs, 2004; Petrovec, 2003). Mediji niso zrcalo družbene realnosti, temveč so eden od njenih konstruktorjev (Bourdieu, 1998; Luhman, 2000; McQuail, 1983).¹¹ Še več, so eden od pomembnih ustvarjalcev najrazličnejših družbenih mitov (glej Meško, 2000; Meško in Eman, 2009) in sooblikovalci javnega mnenja (Pajnik, 2008: 220). Ob tem moramo biti natančni – medijsko občinstvo ni le pasivni prejemnik vsebin, temveč temu dodajajo svoj lastni premislek, oceno stanja, na katero vplivajo tako njihova lastna mnenja, vrednote in stališča kot tudi prikazana mnenja oseb, ki jih spoštujejo in katerih mnenje cenijo (t. i. mnenjskih voditeljev). Teorija prednostnega tematiziranja (McCombs in Shaw, 1972: 3) predpostavlja tudi, da mediji s svojim poročanjem usmerjajo javnost k določenim vsebinam in težavam, ob tem pa zapostavljajo tiste, o katerih ne poročajo. Z obsegom pozornosti, ki jo posvetijo nekemu dogajanju, določajo stopnjo njegove pomembnosti pri občinstvu. Pomembna je tudi umeščenost prispevkov – v časopisih je pomembnost izražena z umestitvijo na prvo stran ter velikostjo in dolžino članka, v televizijskih oddajah pa s časovno umestitvijo in dolžino prispevka (McCombs, 2004).

Za analizo medijskega poročanja o begunskih migracijah smo izbrali RTV Slovenija, ki je javni zavod posebnega kulturnega in nacionalnega pomena in se ne financira le s tržno dejavnostjo. Oddaja Dnevnik je osrednja informativna oddaja te televizije. Opravljena analiza medijskega diskurza o begunskih migracijah čez Slovenijo je zajemala podroben pregled *vseh* informativnih oddaj Dnevnik RTV Slovenija, predvajanih v obdobju intenzivnega prehoda beguncev, tj. od 15. oktobra 2015 do 20. marca 2016. To obdobje smo izbrali zato, ker je takrat po podatkih Policije (2016) v organiziranem transportu Slovenijo prečkalo skoraj pol milijona ljudi. Pregledali smo 158 oddaj Dnevnik s skupnim časom trajanja 73 ur, 25 minut in 14 sekund. Pridobili smo jih v spletnem arhivu RTV Slovenija. Analizirali smo predvsem uvodne (napovedne) in osrednje dele oddaj. Opravili smo kvantitativno in kvalitativno analizo. V kvantitativni analizi smo za vsako oddajo posebej analizirali časovno umestitev prispevkov in čas, ki je bil namenjen posameznim sklopom. Prispevke smo ročno kodirali in nato preračunali njihov delež. Iskali smo pogostost vnaprej določenih specifičnih besednih zvez in odkrivali oblikovanje in uporabo novih ter pogostost nastopov različnih akterjev v oddajah.

¹¹ Konstrukcija medijske realnosti je odvisna od procesov, ki potekajo znotraj medijskih hiš med sporočanjem procesom (ti procesi so način zbiranja informacij, izbor dogodkov in dejstev ter oblikovanje novinarskega sporočila) (Poler Kovačič, 2005). Poleg tega na konstrukcijo medijske realnosti vplivajo izbira novinarjev, vpliv političnih odločevalcev, predstavnikov za odnose z javnostmi, oglaševalcev, nosilcev ekonomskega kapitala, kulturnih in ideoloških predpostavk širše družbe, ki so jih novinarji in uredniki ponotranjili, itd. (Bučar Ručman, 2011).

Pri kvalitativnem raziskovanju smo iskali značilnosti diskurza s kritično diskurzivno analizo, ki je oblikovana na podlagi modela diskurzivne analize Fairclougha (1995) in van Dijka (1995, 2005). Oba navajata, da diskurzivna analiza ni le analiza besedila, ki se osredotoča predvsem na izbiro besedišča, temveč gre za širši pristop, v katerem prihajajo v ospredje družbeni odnosi. Diskurzivna analiza je analiza delovanja teksta znotraj družbenokulturne prakse. V konkretnem primeru analize smo prikazano dogajanje v Dnevniku osvetlili skozi vidik širšega družbenopolitičnega dogajanja. Interpretirati in pojasniti smo poskušali relacije moči, ki se kažejo z diskurzom. S kritično diskurzivno analizo smo analizirali vsebino teksta, v kateri smo na mikroravni opravili analizo izbire besed in na makroravni analizo makropropozicij. Opravili smo *analizo izbire besed*, uporabljenih za označevanje ljudi, ki so prehajali državo, in za označevanje celotnega pojava, ter *analizo makropropozicij*.¹² Temu smo nato dodali analizo uporabljenih videoposnetkov in drugih vsebin, vključenih v prispevke. Tako kot Fairclough (1995) teksta ne pojmuje le kot zapisano vsebino, temveč kot njegov sestavni del razumemo tudi različne semiotične elemente, tj. videogradivo, fotografije, grafikone, naslove itd. Kot zadnje raven analize poskušamo nasloviti razmerja med družbeno močjo in diskurzom ter reprodukcijo družbene moči z diskurzom (van Dijk, 1996: 102). To ugotovljamo tako, da analiziramo, kateri akterji so dobili možnost aktivnega naslavljanja javnosti in sooblikovanja javnega diskurza.

S predstavljenimi raziskovalnimi metodami iščemo odgovore na raziskovalna vprašanja: Kakšne so značilnosti medijskega diskurza o begunskih migracijah skozi Slovenijo v obdobju 2015–2016 v osrednji informativni oddaji Dnevnik RTV Slovenija? Kako je prikazan diskurz varnosti in kakšen je v njem pomen lokalne varnosti? Ugotovitve v sklepnem delu prikažemo tudi z vidika vpliva medijskega poročanja na javno mnenje. Zanima nas, ali so begunske migracije in njihov medijski prikaz vplivali na občutek varnosti med lokalnimi prebivalci in ali ti prepoznavajo begunce kot dejavnik ogrožanja svoje varnosti. Pri iskanju odgovorov na ti vprašanja se opiramo na podatke, pridobljene v raziskavi programske skupine Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru o varnosti v lokalnih skupnostih.¹³

¹² Van Dijk pojasnjuje, da so makropropozicije »vsebinski povzetki (večjega dela) diskurza« (2013: 182) oziroma »semantični povzetki celotnega dela vsebine« (1986: 158). So torej ključna sporočila, ki označujejo vsebino in jih najpogosteje najdemo v naslovih, povzetkih, izjavah in citatih.

¹³ Terensko zbiranje podatkov je potekalo od aprila do julija 2017. Vzorčni okvir so bili prebivalci Republike Slovenije, stari 18 let ali več. Vzorec je stratificiran, sistematičen in naključen. Stratumi so opredeljeni z območjem policijskih uprav (osem enot) in tipom občine znotraj policijske uprave (ena majhna, ena srednja in ena velika). V vzorec so vključeni prebivalci 24 slovenskih občin, ki

4 Begunske migracije v Evropi v obdobju 2015–2016

Leta 2015 je prišlo do najboljšežnejših begunskih migracij v Evropo po drugi svetovni vojni. Vojna v Siriji in delih Iraka ter konflikti v Afganistanu so povzročili beg ljudi. Do marca 2014 skupno število sirskih prosilcev za azil, ki so obsegali največji delež beguncev, v 38 evropskih državah ni preseglo 100.000 ljudi. Nato je v letu dni število naraslo na več kot 930.000 oseb. Največ prosilcev iz Sirije je bilo v Nemčiji (približno pol milijona), na Švedskem (0,1 milijona) in v Avstriji (0,04 milijona) (UNHCR, 2018). Velika večina beguncev še vedno ostaja neposredno v regiji. Sredi leta 2017 je bilo največ beguncev iz Sirije v Turčiji (3,15 milijona), Libanonu (milijon) in Jordaniji (0,65 milijona) (UNHCR, 2018).

Kljub začetnemu sočutju, ki smo mu lahko bili priča v nekaterih evropskih državah (prizori naklonjenosti in pomoč na nemških železniških postajah in na osrednji postaji v Stockholmu, dostavljanje pomoči v centre po Nizozemskem¹⁴ in številni prostovoljci, vključeni v zagotavljanje pomoči v Sloveniji), se je kmalu pokazal še drugi obraz evropskih družb. Tega je vodilo ksenofobično protibegunsko razpoloženje, ki se je kazalo v političnem, medijskem in občem diskurzu, poseben razmah sovraštva pa se je zgodil na družbenih omrežjih. V nasprotju s preteklimi leti se pri nas avtorji skrajno nestrpnih izjav, ki so vključevali pozive k obračunavanju in pobojem in ki so idealizirali nacistično nasilje, niso več skrivali za psevdonimi, temveč so uporabljali profile s svojimi imeni in priimki. Kljub ekstremni retoriki takšni zapisi pri nas niso postali predmet kazenskega pregona.¹⁵ Odnos do beguncev, ki so prihajali v letu 2015, se je v Evropi zaostрил po terorističnem napadu v Parizu, ključno spremembo pa je povzročil novoletni incident v Kölnu leta 2016 (Vollmer in Karakayali, 2017). Preskok od sovražnega govora k nestrpnim dejanjem in neposrednemu nasilju se je nazorno pokazal v primerih napadov na begunske centre, namestitvene objekte (Benček

spadajo pod pristojnost določene policijske postaje. V vsakem stratumu smo vzorčili neodvisno. V kvantitativno analizo je bilo vključenih 1.266 popolno izpolnjenih anketnih vprašalnikov prebivalcev.

¹⁴ Potrjeno tudi v pogovoru z izvršno direktorico Refugees Welcome Stockholm (27. maja 2016, Stockholm) in regionalno koordinatorico Vluchtelingenwerk Nizozemska (29. januarja 2016, Utrecht). Zapiski pogovorov so shranjeni pri prvem avtorju pripevka.

¹⁵ Kot odziv na to in kritiko neučinkovitosti oblasti na tem področju lahko prepoznamo vzpostavitev vigilantskega portala ZLOvenija, na katerem so bili javno objavljeni najneposrednejši primeri sovražnega govora z družbenih omrežij – s priloženim imenom, priimkom in fotografijo avtorja. Objave so se nato pojavile na improviziranih plakatih na različnih mestih po Ljubljani.

in Strasheim, 2016; Bundeskriminalamt, 2016; Kreuzer, 2016) in verske objekte.¹⁶

4.1 Odzivi na množične migracije beguncev skozi Slovenijo v obdobju 2015–2016

Po sprejetju številnih ukrepov za *de facto* odvratanje beguncev in preprečitev njihovega vstopa na ozemlje Madžarske (Gyollai in Amatrudo, 2018) so hrvaške oblasti prevoz beguncev usmerile proti Sloveniji.¹⁷ Od sredine oktobra 2015 je prehod beguncev in drugih migrantov proti severu potekal čez Slovenijo. Našo državo je tako do začetka marca v organiziranih konvojih prečkalo malo več kot 476.000 ljudi. Skoraj vsi ljudje, ki so vstopili v našo državo, so jo v nekaj dneh zapustili (Slovenska policija, 2016). Politični diskurz se je ob prihodu beguncev zelo hitro spremenil iz humanitarnega v varnostnega. Bolj kot beda, v kateri so se znašli prišleki, je bilo pomembno varovanje državljanov in nacionalnih interesov (Kogovšek Šalamon in Bajt, 2016), čeprav dejanske groznje ni bilo mogoče zaznati.¹⁸ Po uvodnih neskladjih in kaotičnem stanju oktobra 2015, ko je s hrvaške čez zeleno mejo prihajalo večje število beguncev,¹⁹ je bil ob koncu oktobra vzpostavljen *de facto* humanitarni koridor. Begunci so lahko šli čez Slovenijo samo v državno organiziranem prevozu z vlaki in avtobusi. Izhod iz države je bil možen na treh točkah na meji z Avstrijo (Šentilj, Gornja Radgona in Jesenice). Nadzor sta izvajali policija in vojska; opravljali so varnostne preglede in t. i. registracije. Naloge so opravljali redni policisti, med njimi nekateri v posebni zaščitni opremi (posebna enota), in vojniki, oboroženi z avtomatskimi puškami. V samo štirih dneh je vlada predlagala in državni zbor sprejel spremembo Zakona o obrambi iz leta 2004, s katerimi je vojska pridobila poseb-

¹⁶ Januarja 2016 se je zgodil rasistični incident na gradbišču mošeje v Ljubljani. Neznanci so tam ponoči nastavili več prašičjih glav in kozarcev, polnih krvi (Islamska skupnost v Sloveniji, 2016). Dogodek je pokazal na porast nestrpnosti proti muslimanom, ki je bil povezan z begunskimi migracijami. Družbeni diskurz je bil namreč prežet z nestrpnostjo proti muslimanskim beguncem, ki se je širila z objavami medijev, na družbenih omrežjih, s protesti, transparenti, grafiti in javnimi nastopi.

¹⁷ Za analizo razmer v Sloveniji glej Bučar Ručman, 2018; Kogovšek Šalamon in Bajt, 2016; Ladič in Vučko, 2016; Vidmar Horvat, 2017; Završček, 2017.

¹⁸ Od oktobra do decembra 2015 sta bili zabeleženi samo dve kaznivi dejanji (obračuna med begunci z noži) in dve skupinski kršitvi javnega reda in miru (prekršek). Napada na policiste ni bilo (Ministrstvo za notranje zadeve, 2016).

¹⁹ Tega ni potrdila samo slovenska vlada, ampak tudi posamezniki, s katerimi je prvi avtor prispevka opravil pogovore na terenu dva do tri dni po zadnjem incidentu (prostovoljci Rdečega križa, predstavniki nevladnih organizacij in prebivalci tamkajšnjih vasi).

na policijska pooblastila, povezana z mejnim nadzorom.²⁰ Takšno potezo lahko razumemo kot reševanje kadrovske podhranjenosti v Policiji, vendar je v njej mogoče prepoznati tudi širše razsežnosti. Prvič, nazorno kaže na razumevanje položaja kot varnostnega tveganja, saj je vlada za okrepitev uporabila represivno institucijo, ki razpolaga z najmočnejšo fizično silo, in ne katere druge nerepresivne organizacije ali neoborožene vojake. Zakon o dopolnitvi Zakona o obrambi (2015) je zaradi referendumske pobude in ustavne presoje začel veljati šele 51 dni po sprejetju (tj. 11. decembra 2015), do takrat pa je Slovenijo prešlo 66 % vseh beguncev in drugih migrantov, ki so prehajali državo od jeseni 2015 do pomladi 2016 v organiziranem konvoju. Pomembno je razumeti, da so ob prehodu ljudi čez Slovenijo vojaki ves čas delovali na podlagi pooblastil iz Zakona o obrambi iz leta 2004, saj vlada državnemu zboru ni nikoli predlagala odobritve izjemnih pooblastil Slovenski vojski. Sotlar in Tominc (2016) ob spremembah povzemata, da je s spremembo zakonodaje prišlo do »policizacije vojske«, to pa razumeta kot značilen element sekuritizacije. Ne le da politične elite pojav opredeljujejo kot grožnjo, ampak na podlagi tega tudi spreminjajo in dodajajo pooblastila organom, ki naj bi se z domnevno grožnjo soočali. Dominancijo varnostnega vidika vidimo tudi iz strukture vključenih oseb: dnevno je bilo vključenih približno 450 pripadnikov civilne zaščite, humanitarnih organizacij in prostovoljcev, občutno več oseb pa je skrbelo za varnost – vsak dan od 500 do 1.000 policistov in 460 vojakov (Ministrstvo za notranje zadeve, 2016). Najbolj simboličen prikaz sekuritizacije humanitarnih migracij pa je bila postavitve bodeče žice na meji s Hrvaško. Sporočilo, ki ga ta namestitve – in tudi njen prikaz v medijih – pošilja, prispeva k uokvirjanju beguncev kot grožnje, pred katero se moramo braniti tudi s posebnimi sredstvi.

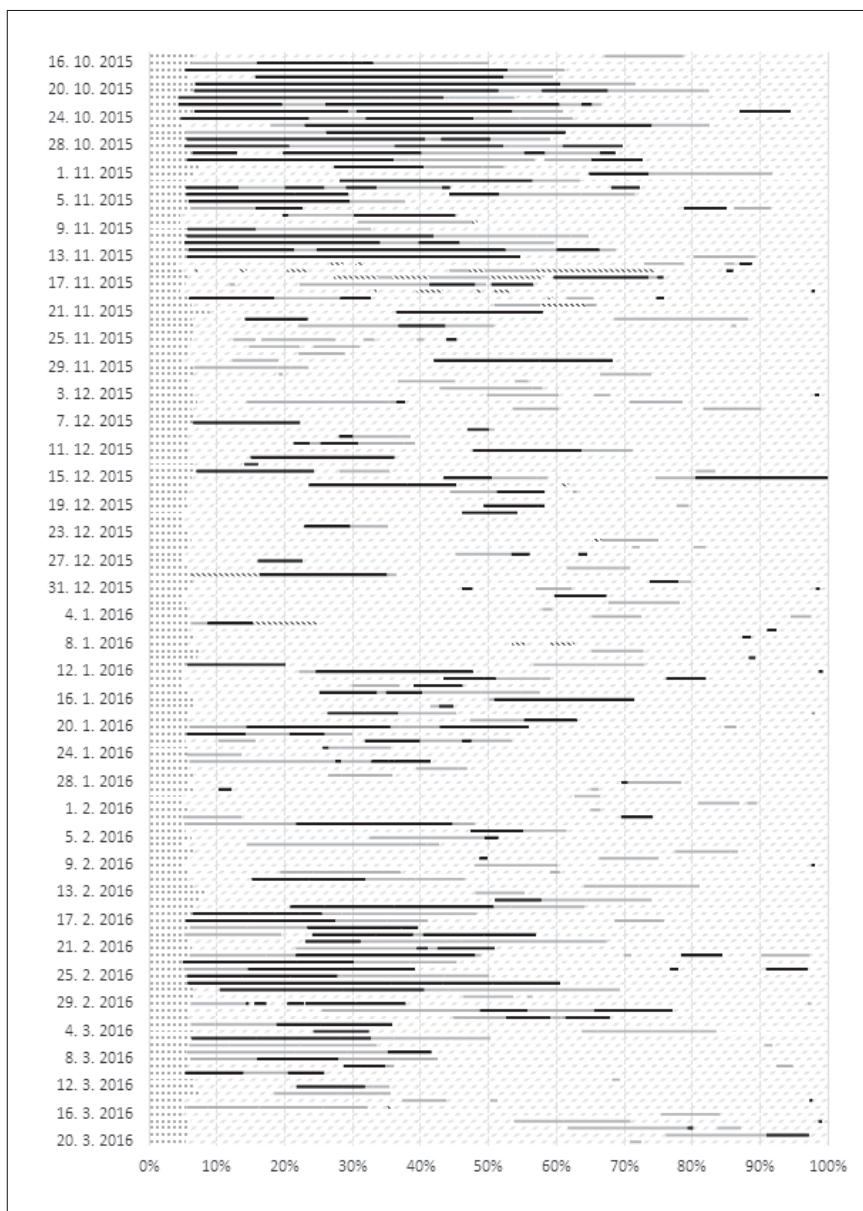
5 Medijski prikaz begunskih migracij čez Slovenijo

Delež, ki so ga v oddajah Dnevnik zavzemali prispevki, povezani z begunskimi migracijami, lahko razumemo kot intenziteto pozornosti, ki jo je RTV Slovenija namenila dogajanju. Za analizirano obdobje lahko opazimo, da je bil delež poročanja o teh vsebinah izrazito večji v dveh krajših obdobjih, tj. od 16. oktobra do 14. novembra 2015 ter od 15. februarja

do začetka marca 2016 (glej graf 1). Dnevnik, predvajani v času med tema obdobjema, so begunskim migracijam namenili mnogo manj pozornosti, vendar se je kljub temu o njih poročalo skoraj vsak dan.

Prvo obdobje intenzivnejšega poročanja se je začelo z madžarskim dokončanjem postavitve ograje na meji s Hrvaško. Od takrat naprej je prehod ljudi potekal čez Slovenijo. Pogosto so bili prispevki o tem umeščeni na prvo mesto med vsemi prispevki v posameznem Dnevniku; skupaj je poročanje o begunskih migracijah večinoma zavzemalo več kot polovico časovnega obsega celotnih oddaj. Izjemna pozornost, ki so jo prihodu beguncem posvetili v oddaji Dnevnik, je sovpadala z delovanjem vseh drugih medijskih hiš, ki so v tem dogajanju razbrale veliko novičarsko vrednost, prihod beguncev pa je bil »medijska vroča tema«. Takšno stanje je trajalo vse do preusmeritve medijske pozornosti k drugi temi – terorističnim napadom v Parizu 14. novembra 2015. V tistem obdobju zaznavamo občuten upad medijske pozornosti begunskim migracijam, poročanje se je izrazito preusmerilo na temo terorizma, pojavile pa so se tudi prve razprave o povezanosti beguncev s terorizmom. Pozornost begunskim migracijam se je znova povečala po 15. februarju 2016, vendar ni bila tako izrazita kot na začetku opazovanega obdobja. Vsakodnevni prispevki so zavzemali velik del celotnih oddaj Dnevnik in so bili ponovno umeščeni na njihove začetke. Teme, ki so to pozornost pritegnile, so bile avstrijsko zaprtje meje s Slovenijo in vračanje beguncev (Dnevnik, 2016j, 2016l), zaprtje meje med Grčijo in NJR Makedonijo (Dnevnik, 2016i, 2016k, 2016l, 2016p idr.) ter protesti slovenskih državljanov proti sprejemanju beguncev (Dnevnik, 2016j, 2016k, 2016l, 2016m idr.).

²⁰ Zakon o dopolnitvi Zakona o obrambi (2015) je v 37. a členu (izjemna pooblastila vojske) omogočil, da lahko državni zbor (na predlog vlade) že z dvotretjinsko večino glasov *navzočih* poslancev odloči, da pripadniki Slovenske vojske skupaj s policijo izjemoma, pri širšem varovanju državne meje, izvajajo tudi pooblastila opozarjanja, napotovanja in začasnega omejevanja gibanja oseb ter sodelujejo pri obvladovanju skupin in množic. Vojska lahko tako dobi policijska pooblastila z zelo nizkim demokratičnim varovalom – dvotretjinsko večino *prisotnih* poslancev.

- ||| uvodni del;
- /// nepovezano z begunskimi migracijami;
- dogajanje, povezano z begunskimi migracijami v Sloveniji;
- begunske migracije v tujini;
- /// povezovanje beguncev s teroristi

Graf 1: Delež poročanja o begunskih migracijah po posameznih oddajah Dnevnik

5.1 Analiza izbire besed

Natančen pregled vseh oddaj pokaže, da je za poimenovanje beguncev, ki so prehajali Slovenijo, prevladovala uporaba označevalca begunci. Ta je bil uporabljen v 57 % primerov. Po pogostosti so sledili izrazi: migranti (18 %), ljudje (13 %), pribežniki (10 %), ekonomski migranti (2 %) ter ekonomski pribežniki (v 9 primerih; manj kot 1 %) (glej tabelo 1). Begunci so bili kot ljudje in begunci v prvem obdobju označeni pogosteje kot v drugem, ravno obratno pa lahko opazimo pri besedah migranti in pribežniki, ki sta bili nekoliko pogosteje uporabljeni v drugem obdobju. Že pogostost uporabe označevalcev za poimenovanje beguncev pokaže, da se je diskurz od uvodnega humanitarnega začel počasi spreminjati in tako zagotavljati legitimacijo ostrejšim ukrepom in zapiranju poti. To je namreč lažje izvesti zoper ekonomske migrante kot zoper begunce in soljudi. Podobno strukturo uporabljenih označevalcev pokaže tudi analiza uvodnih delov oddaj Dnevnik

(begunci v 65 %, migranti v 17 %, ljudje v 9 %, pribežniki v 6 % in ekonomski migranti v 3 %).

V analizirani oddaji so novinarji za prikaz celotnega položaja uporabljali čustveno zaznamovane označevalce, kot so kriza, begunska kriza, begunska problematika, migrantska kriza, migrantska problematika, humanitarna kriza in humanitarna katastrofa.²¹ V uvodnih delih so bila ta poimenovanja uporabljena le nekajkrat, izrazito pa je prevladoval označevalec begunska kriza. Bolj raznoliko in pogosteje so bila poimenovanja uporabljena v osrednjih delih analiziranih oddaj. Prevladuje označevalec begunska kriza (59 % oziroma v 204 primerih), migrantska kriza (14 %), kriza (11 %), begunska problematika (7 %), humanitarna kriza (5 %), humanitarna katastrofa (2 %) in migrantska problematika (1 %). Poimenovanje razmer s krizo, četudi begunsko ali humanitarno, ustvarja v javnosti občutek napetosti in nereda in kaže izrazito negativno podobo dogajanja.

Tabela 1: Pregled analize izbire besed in zunanjih glasov

	Uvodni del Dnevnika	Osrednji del Dnevnika
Poimenovanje ljudi, ki so prehajali državo	Begunci – 65 %	Begunci – 57 %
	Migranti – 17 %	Migranti – 18 %
	Ljudje – 9 %	Ljudje – 13 %
	Pribežniki – 6 %	Pribežniki – 10 %
	Ekonomski migranti – 3 %	Ekonomski migranti – 2 %
Poimenovanje dogajanja	Begunska kriza – 79 %	Begunska kriza – 59 %
	Migrantska kriza – 16 %	Migrantska kriza – 14 %
	Humanitarna kriza – 5 %	Kriza – 11 %
	/	Begunska problematika – 7 %
	/	Humanitarna kriza – 5 %
Sooblikovalci medijskega diskurza (zunanji glas)	Politiki – 75 %	Politiki – 48 %
	Občani – 13 %	Občani – 15 %
	Begunci – 5 %	Begunci – 13 %
	Nevladne organizacije – 2 %	Nevladne organizacije – 7 %
	Zaščita in reševanje – 2 %	Policisti – 6 %
	Policisti – 1 %	Zaščita in reševanje – 4 %

²¹ Izraz *kriza* je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (2000) razložen z več pomeni. Če se osredotočimo na družboslovne pomene in izpustimo medicinsko rabo, lahko povzamemo, da je to stanje (v gospodarstvu), ko se ugodne razmere za razvoj začnejo hitro slabšati, veliko pomanjkanje česa, stiska ali neugodno, težko rešljivo stanje.

5.2 Sooblikovalci medijskega diskurza

Odkrivali smo tudi, kdo so bili akterji, ki so poleg novinarjev dobili možnost aktivno soustvarjati medijski diskurz.²² V uvodnih delih prispevkov (napovednikih oziroma konici oddaje) so bili sogovorniki redko prikazani; v skupno 158 analiziranih oddajah Dnevnik je bilo v uvodnih delih predvajanih le 60 kratkih izjav. Kot je razvidno iz tabele 1, izstopa velik delež politikov (75 %), sledijo občani (13 %), begunci (5 %) in po enkrat pripadnik nevladne organizacije, pripadnik zaščite in reševanja (2 %) in policisti (1 %). Skupno število sogovornikov v osrednjih delih analiziranih oddaj Dnevnik je bilo bistveno večje, tj. 1.353. Največji delež sogovornikov so tudi v tem delu izrazito obsegali politiki (48 %), sledijo občani (15 %), begunci (13 %), predstavniki nevladnih organizacij (7 %), policisti (6 %), predstavniki zaščite in reševanja (4 %), raziskovalci (2 %) in vojaki (1 %).

Pomembna značilnost medijskega diskurza je bila velika vključenost politikov kot zunanjih glasov. Podrobnejša analiza te skupine pokaže, da sta med politiki izstopali dve skupni, ki sta zajemali dve tretjini glasov (tuji politiki s 33 % in naša vlada z 32 %). Naslednja najpogostejša skupina so bili predstavniki političnih strank, in sicer opozicija (8 %) in koalicija (1 %; večino medijskega prostora je dobila v sklopu izjav vlade). Sledijo župani (8 %), predstavniki EU (8 %), predsednik Slovenije in predsednik državnega zbora (skupaj 5 %) ter predstavniki OZN (3 %). Izrazito prevladujoč delež vključevanja politikov nakazuje, da je analizirana oddaja delovala kot mehanizem za posredovanje in legitimiranje formalnega političnega diskurza v javnosti. To predpostavko nadalje preverjamo s kvalitativno analizo vsebine.

5.3 Varnostni diskurz »begunske krize«

Da je dogajanje v zvezi z begunskimi migracijami prikazano zlasti kot težava, kaže že najpogosteje uporabljen označevalec kriza, še očitneje pa to postane z uporabo besednih zvez, kot so »begunska kriza se zaostuje« (Dnevnik, 2016o), »krizne razmere na t. i. balkanski poti zahtevajo takojšnje ukrepanje« (Dnevnik, 2015e), »vlada zanika, da razmišlja o razglasitvi izrednih razmer« (Dnevnik, 2015f), »begunske krize kar ni konec« (Dnevnik, 2016h) in »begunsko vprašanje postaja čedalje bolj pereče« (Dnevnik, 2016p). Podobno so bili za odzivanje na dogajanje uporabljeni izrazi, kot so reševanje, obvladovanje in zaježitev begunske krize/vala. Medijski diskurz varnosti pri poročanju o begunskih migracijah skozi

Slovenijo se je izrazito spremenil ob terorističnem napadu v Parizu 13. novembra 2015. Pred tem (od 15. oktobra do 14. novembra 2015) je bila prikazana domnevna nevarnost begunskih migracij mnogo abstraktnejša. Nekajkrat so bile vključene navedbe sogovornikov (sem štejemo tudi, kadar so poročali novinarji, ki so pri tem citirali drugo osebo), da je zaradi dogajanja, povezanega z begunskimi migracijami, treba zavarovati Slovenijo in njene državljane. Izjema je napovednik za oddajo Tarča, v katerem se novinar neposredno sprašuje: »Je za državno varnost dovolj dobro poskrbljeno? Se državljani lahko počutimo varne?« (Dnevnik, 2015m) V oddajah Dnevnik so bili predstavljeni tudi nekateri drugi sicer neuresničeni ukrepi, predlagani z enakim ciljem. Med njimi izstopa predlog iz opozicijske stranke za vzpostavitev »operativne koordinacijske skupine po zgledu tiste leta 1991, ki je uspešno vodila obrambo Slovenije« (Dnevnik, 2015l). V istem prispevku je sicer po tem citatu predstavljeno tudi mnenje predsednika vlade, ki opozarja, da »migrantska kriza« ni primerljiva z letom 1991. Sklepamo lahko, da je uporaba takšne retorike, ki je bila podkrepjena s posnetki oboroženih vojakov, policistov in na začetku celo bojnih oklepnih vozil, vplivala na širitev strahu v javnosti. Pomembna značilnost varnostnega diskurza je bila, da v nobenem od prispevkov ni bila prikazana konkretna razlaga, kakšna nevarnost grozi prebivalcem zaradi beguncev.

Po terorističnih napadih v Parizu so bile razprave o varnosti intenzivnejše in bolj usmerjene v okrepljene varnostne ukrepe po vsej Evropi, predvsem v povezavi z bojem proti terorizmu. Poudarjalo se je ogrožanje svetovnega miru in okrepljen nadzor v evropskih mestih v povezavi s strahom pred terorizmom, na drugi strani pa prehod begunske krize v varnostno. V mnogo prispevkih je bila varnost skupni imenovalc, ki je povezoval begunce in terorizem kot dva dejavnika zaostrovanja kriznih razmer. V oddajah Dnevnik je bilo večkrat prikazano opozarjanje na možnosti, da so nekateri begunci, ki prihajajo v Evropo, (potencialni) teroristični napadalci. Več prispevkov o tem je bilo takoj po napadih v Parizu (Dnevnik, 2015z, 2015aa, 2015ab, 2015ac, Dnevnik, 2015ad, 2015ae), redko pa so se pojavili dober mesec pozneje (Dnevnik, 2015ak, 2016a, 2016b). Novinar tako na primer navaja, da se »vzbuja strah, da med pribežniki v Evropo prihajajo tudi skrajneži« (Dnevnik, 2015aa), voditeljica Dnevnik pa to posredno sporoča z izjavo, da »[...] so na enem od prizorišč napadov [v Parizu] našli sirski potni list. Precej ugibanj je, ali je napadalec potoval tudi skozi Slovenijo.« (Dnevnik, 2015aa) Da gre za »krizne razmere«, bi lahko sklepali iz prispevkov v oddajah Dnevnik, v katerih so se razmere v Evropi po terorističnih napadih primerjale celo s svetovnimi vojnami, na kateri naj bi spominjale bodeče žice, vojska na mejah, delitev Evrope in podobno (Dnevnik, 2015v, 2015ah, 2015aj, 2016f idr.). V oddajah smo v celotnem analiziranem obdobju zasle-

²² Če je isti akter nastopil večkrat, smo za vsak nov nastop šteli novo vključitev. Nov nastop pomeni, da je akterjev govor prekinjen z govorom drugega akterja ali novinarja, po katerem nato ta govori še enkrat.

dili tudi sočasno prikazovanje varnostnega in humanitarnega diskurza, vendar v posebni obliki. Prikazanih je bilo več izjav politikov, v katerih ti opozarjajo, da je treba ustrezno poskrbeti za begunce, hkrati pa zagotoviti varnost (Dnevnik, 2015c, 2015p, 2015t, 2015af). S tem se je ustvarjala (zavajajoča) podoba, da sta pojava povezana in da je enega mogoče zagotavljati le v škodo drugega.

Kot dejavnik ogrožanja varnosti so begunci lahko dojeti tudi zaradi poročanja o izgredih, ki se je v Dnevniku pojavljalo precej intenzivno in v celotnem analiziranem obdobju. Zdi se, da je bil prikazan vsak manjši incident, predvsem na t. i. balkanski begunski poti. Takšno poročanje je zaradi manj intenzivnega poročanja o nevtralnih in pozitivnih dogodkih ustvarjalo občutek, da je dogajanje, povezano z begunci, večinoma polno nasilja, in dajalo vtis »kulturnega konflikta«.²³ Dodatno je to omogočilo posplošitev odgovornosti za krivdo z nekaj nasilnih posameznikov na celotno populacijo beguncev. Opisi so tako vključevali makropropozicije, kot so: »podrli ograjo in se pretolkli skozi policijski kordon« (Dnevnik, 2015d), »s silo skušali utreti pot proti Avstriji« (Dnevnik, 2015d), »poskus nekontroliranega prehoda« (Dnevnik, 2015d), »razmere so kaotične« (Dnevnik, 2015d) in policiisti »uporabili prisilna sredstva« (Dnevnik, 2015d). Izključno varnostno sta bili usmerjeni vprašanja novinarke pomočniku direktorja Uprave uniformirane policije: »Ko gre takšna množica ljudi (160.000) skozi razmeroma majhno državo, so seveda neljube situacije nekaj normalnega. Jih je bilo veliko?« in »Tatvine, poškodovanje tuje stvari tam, kjer so bili migranti in begunci?« (Dnevnik, 2015r). V številnih prispevkih, v katerih so poročali o incidentih, so bili predvajani posnetki preteprov med begunci, prerivanja, požara v begunskem centru, vzklikanja, podiranja in poškodovanja žičnate ograje ter policijskega posredovanja. Izbira besed, makropropozicij in slikovnega gradiva, ki je bilo uporabljeno v prispevkih, je kazala podobo nasilnih beguncev. Velika večina prispevkov o nemirih je vsebovala površno razlago, zakaj do tega prihaja. Novinarji so se večinoma zadovoljili s pojasnilom, da gre za »nezadovoljstvo«, »nestrpnost« (»požar so zanetili nestrpni begunci« – Dnevnik, 2015e), »razburjenje« in »nervozo«, ker morajo čakati, »izsiljevanje, da bi hitreje šli naprej« (Dnevnik, 2015d), »jim prekipeva« (Dnevnik, 2015d, 2015g) in »so razjarjeni« (Dnevnik, 2015u, 2015ag, 2015ah). Večkrat je bilo izrečeno, da begunci »ne razumejo« na primer »zapore meja« (Dnevnik,

2015c), »zakaj jih zadržujejo« (Dnevnik, 2015k, 2016l) in »kaj je Schengen« (Dnevnik, 2015k). V nekaterih primerih pa so v Dnevniku dejansko poročali tudi o tem, da so izgredi posledica slabih razmer, s katerimi se srečujejo begunci. Navajali so, da je »med premraženimi begunci prišlo tudi do spopadov, saj so zaradi dežja vsi hoteli v zavetje« (Dnevnik, 2015c), da se dogaja »prerivanje pri razdeljevanju hrane« (Dnevnik, 2015e), da protestirajo »zaradi nevdržnih razmer« (Dnevnik, 2016e) in »Vrsta za hrano in vodo je tudi danes brez konca. Zaradi hude žeje se pribežniki skoraj stepejo.« (Dnevnik, 2016p).

V diskurz varnosti lahko umestimo tudi nenehno navajanje velikega števila beguncev, ki prihajajo v državo in v Evropo nasploh. Že po zaprtju madžarske meje in napovedi, da se bo begunska pot preusmerila čez Slovenijo, smo v prispevkih lahko zasledili opozorila novinarjev, da so »številke lahko visoke« (Dnevnik, 2015a), ko se pot dejansko usmeri čez Slovenijo, pa se pojavi nenehno navajanje števil: »V Slovenijo prišlo več kot 2.000 beguncev« (Dnevnik, 2015b), »nocoj še 11.000« (Dnevnik, 2015e), »od sobote 40.000« (Dnevnik, 2015f) in »v 24 urah 10.000, v zadnjih dneh 52.000« (Dnevnik, 2015g). Navajanje se je stopnjevalo do »čez Slovenijo v štirih mesecih 420.000 beguncev« (Dnevnik, 2016d). Še več, temu so bile dodane tudi čustveno zaznamovane makropropozicije, ki dajejo občutek izrednih razmer: »nepregledna kolona« (Dnevnik, 2015, 2015d), »zlila prava reka beguncev« (Dnevnik, 2015c, 2015f, 2015i), »preveč« jih je (Dnevnik, 2015c, 2015m, 2015ai, 2016c, 2016i ...), »nastanitveni center poka po šivih« (Dnevnik, 2015c, 2015d), »val beguncev ne poneha« (Dnevnik, 2015d, 2015o), »masa ljudi« (Dnevnik, 2015f), »polni vagoni beguncev« (Dnevnik, 2015g), »naval beguncev v Evropo« (Dnevnik, 2015g), »izjemen val beguncev ali kar selitev narodov« (Dnevnik, 2015al), »nekontrolirana množica migrantov« (Dnevnik, 2015al) idr. V manjšem obsegu smo lahko zasledili tudi poročanje o številčnosti beguncev v tujini. Uporaba retorike naravnih nesreč in nenehno navajanje števil in označevalcev, ki begunce izrazito depersonalizirajo, sta ustvarila vtis, da gre za brezosebno gmoto, ki je kot katastrofa doletela Evropo.

V celotnem analiziranem obdobju so bili v vseh oddajah Dnevnik predvajani videoprizori, ki jih lahko umestimo v varnostni diskurz. Najpogosteje, skoraj vsak dan, smo lahko videli posnetke policistov in/ali vojakov, ki nadzirajo skupino beguncev – največkrat večjo kolono, ki pešači v spremstvu policije/vojske; beguncev, ki čakajo v vrsti, ko vstopajo v avtobus ali vlak ali izstopajo iz njega. Policisti in/ali vojaki so bili večinoma vidno oboroženi, nekajkrat pa so nosili zaščitno zdravniško masko. Prikazani so bili prizori bodeče žice, sprejem beguncev v centre, pregledovanje imetja in dokumentov, jemanje prstnih odtisov, popisovanje in fotografranje.

²³ V medijske novice so bile le redko vključene informacije o tem, da so begunci zgledno upoštevali navodila policistov, dolge ure mirno čakali na prehod meje (tudi na odprtem, v izredno slabih vremenskih razmerah), mirno čakali na vlakih, pomagali pri pospravljanju prostorov in šotorov pred odhodom, zgledno sodelovali tudi s katoliškim menihom itd. (iz raziskovalnega dnevnika opažanj prvega avtorja prispevka v namestitvenih/registracijskih centrih in mejnih prehodih v jeseni/zimi 2015).

5.4 Diskurz varnosti v lokalnem okolju

Diskurz varnosti, ki se je nanašal neposredno na lokalno okolje, je vključeval glas novinarjev, lokalnih politikov in pogosto tudi krajanov. V poročanju lahko sicer opazimo prikaz dveh različnih strani – pro za begunska sporočila in proti njim, pri čemer so slednja izrazito prevladovala. Varnostni diskurz, vezan na lokalno okolje, je navadno prikazoval izpostavljenost posameznih občin, ki je po zagotavljanju lokalnih politikov, občanov in novinarjev presejala njihove zmožnosti. Nazoren primer takšnega poročanja je označenje Občine Brežice s »slovensko Lampedusa« (Dnevnik, 2015j). Pogosto je bilo z glasom novinarjev, lokalnih politikov in krajanov sporočeno, da razmere niso pod nadzorom. Primer takšnega – sicer v novinarskem vprašanju skritega – stališča lahko prepoznamo v izjavi: »Ponekod že omenjajo vzpostavitev nekakšnih vaških straž. Res ne moremo več zaupati policiji in vojski?« (Dnevnik, 2016n)

Pogosto so bili prikazani pomisleki glede varnosti in strah, ki so ga begunci vzbujali pri lokalnih prebivalcih. To je bilo prisotno celotno obdobje. Zasedimo lahko opise »Prebivalci ob meji so prestrašeni.« (Dnevnik, 2015f), »Ljudje so zaskrbljeni, strah jih je, primanjkuje jim informacij.« (Dnevnik, 2016j), »Množičen strah v Kranju« (Dnevnik, 2016m) in vasi so »ogrožene s tem številom beguncev« (Dnevnik, 2015k). Zasedili smo tudi čustvene izjave, povezane s strahom za otroke: »Kaj, bomo otroke morali zapirati doma?« (Dnevnik, 2016l) in »Moji otroci so prestrašeni. Jaz pa vpijem, da se me bo slišalo, preden bom imela vzrok za jok.« (Dnevnik, 2016p). Dvoumno so bile prikazane razprave o varnosti, na primer, ko sta ravnateljici vrtca in šole na Vrhnikih mirili starše, da so zaradi bližine begunskega centra poskrbeli za dodatno varnost otrok (Dnevnik, 2016p). Po eni strani je bilo to nekakšno zagotovilo, da panika ni potrebna, po drugi pa spet potrditev, da je bilo zaradi beguncev treba okrepiti varovanje in da so dejansko grožnja. Čeprav so bila takšna stališča pogosto predstavljena, se novinarji niso nikoli spraševali o dejanski ogroženosti otrok. Stališča krajanov, zakaj točno se bojijo beguncev, niso bila v oddajah Dnevnik nikoli obravnavana.

Nasprotno, v več prispevkih so bile prikazane sovražne izjave, iz katerih je mogoče razbrati prepričanje o kulturni drugačnosti in nezmožnosti skupnega življenja (čeprav so ljudje dejansko samo prehajali Slovenijo). Prisotno je bilo vrednotenje drugačnih kulturnih praks in navad, v očeh teh akterjev brezpogojno slabše od »naših«. Prikazana je bila izjava krajanke na protestu: »Hočemo svojo deželo obdržati takšno, kot je. Da bodo naši otroci varni, da bomo mi varni.« (Dnevnik, 2016k) Glas so dobili tudi protestniki, ko so trdili: »Tukaj so druge navade, [...] smo miroljuben narod.« (Dnevnik, 2016k), kar sporoča, da begunci to niso. Še naprej, Dnevnik

je predvajal izjave, kot sta »Ne maramo migrantov. To so muslimani, druga kultura, oni se nikoli ne bodo integrirali.« (Dnevnik, 2016o) in »Vse to [je] slabo za naše otroke, za naše vnuke, zato protestiramo, ker je to naša dolžnost.« (Dnevnik, 2015n), pa tudi, da je treba poskrbeti tudi za domače ljudi, ki potrebujejo pomoč (Dnevnik, 2015n, 2016k), da imajo preveč otrok (Dnevnik, 2015n), jih je preveč (Dnevnik, 2016c), »Kamor pridejo, delajo nered.« (Dnevnik, 2016c) in da »[t]o niso begunci, ampak so migranti. In za njih ne rabimo izčrpavati proračuna.« (Dnevnik, 2016c). V Dnevniku so takšne izjave legitimirali z njihovo objavo in odsotnostjo kritičnega obravnavanja neutemeljene nestrpnosti. Izrazito negativno je bilo prikazano samo nasprotovanje nastanitvi mladoletnih beguncev brez spremstva staršev oziroma skrbnikov v Kranju (Dnevnik, 2016l, 2016m).

5.5 Medijska (re)produkcija nestrpnosti in sovraštva

Poleg nekritičnega prikaza nestrpnih stališč krajanov in s tem legitimacije takšnega govora v javnem prostoru je Dnevnik omogočil vstop v javni diskurz tudi nestrpnim stališčem ekstremistov iz tujine. Tako smo lahko slišali izjavo madžarskega premierja Viktorja Orbána, naj »s skupnimi močmi ubranimo Evropo« (Dnevnik, 2015s), glas pa so dobili tudi v evropski javnosti nepoznani politiki iz tujih držav (Madžarske, Češke, Poljske, Italije, Avstrije, Nemčije in Grčije). Predvajana je bila izjava Istvána Fackelmana (podžupana Ásotthaloma), da »to niso več migracije, preseljevanje ljudi, ampak napad na Evropo, na Madžarsko« (Dnevnik, 2015t), izjava vodje poljskega nacionalističnega gibanja »Rekli so nam, da so skupine migrantov, ki naj bi jih sprejela Poljska, skupine beguncev. To ne drži.« (Dnevnik, 2016r) in izjava vodje češke desne stranke »Napadi na ženske so zakoreninjeni v glavah muslimanskih migrantov. Njihove vrednote niso skladne z našimi.« (Dnevnik, 2016g). Slišali smo lahko razlago italijanskega desničarskega gibanja, da »hočejo le rešiti svoj narod in domovino« (Dnevnik, 2015n). Prikazovanje takšnih izjav tujih ekstremistov med prehodom beguncev čez Slovenijo je legitimiralo izražanje nestrpnosti in premikanje javnega diskurza na področje ekstremnega sovražnega govora. Ob tem ni presenečenje, da so bili na spletni strani RTV Slovenija ob skoraj vseh novicah o begunskih migracijah komentarji onemogočeni – kjer so bili dovoljeni, pa so vključevali nestrpnost in hujskaštvo.

5.6 Diskurz humanitarne krize

Kot nasprotje dominantnemu varnostnemu diskurzu smo v analiziranih oddajah Dnevnik zaznali tudi humanitarne vidike dogajanja, predstavljen tako, da bi v gledalcih lahko vzbujal sočutje in poskušal legitimirati migracije v Evropo. Pomemben del tega je prikaz vojnega stanja v izvornih državah

kot vzroka zanje ter zgodb in trpljenja beguncev. Nekateri novinarji so za opisovanje dogajanja uporabljali še posebno čustveno zaznamovan slog: »Množične migracije, vojne in druge katastrofe že vse leto razkrivajo mračnijaške razmere v svetu. Takega trpljenja ni bilo vse od 2. svetovne vojne.« (Dnevnik, 2015aj), »iz ure v uro bolj onemogli in obupani begunci« (Dnevnik, 2015c), »[...] morali begunci v megli in mrazu in brez vode, hrane in sanitarij čakati kar pet ur« (Dnevnik, 2015d), »množice premraženih in lačnih beguncev, [...] sedijo na blatnih tleh, pokriti so z odejami, med njimi je veliko majhnih otrok« (Dnevnik, 2015f). Kar nekajkrat je bilo dogajanje označeno kot humanitarna katastrofa, pot beguncev pa je bila opisana kot »trnova pot« (Dnevnik, 2015m). Pomemben del humanitarnega diskurza je bilo tudi izpostavljanje, da so med begunci ranljive skupine: »med migranti je ogromno otrok« (Dnevnik, 2015d), »tam so bili otroci, starejši, ženske, tudi visoko noseče« (Dnevnik, 2015d), »večinoma družine z malimi otroki« (Dnevnik, 2015g), »tudi invalidi« (Dnevnik, 2015h) itn. Možnost soustvarjanja diskurza so dobili tudi begunci – nekajkrat so bile prikazane njihove izjave, a glede na to, da se je poročanje nanašalo nanje, še zdaleč ne dovolj pogosto.

6 Sklep

V uvodnem, teoretičnem delu prispevka smo predstavili, da je Zahod ustvaril obsežen nadzorstven sistem upravljanja mednarodnih migracij. Migracije beguncev v obdobju 2015–2016 so pokazale, da ta sistem dosega svoje cilje le ob prehodu atomiziranih posameznikov, ob prehodu večjega števila ljudi pa ga je nemogoče implementirati. Strogo izvajanje pravil bi namreč vodilo v humanitarno katastrofo in kršenje človekovih pravic. Postal je tudi očitno, da zdajšnji sistem viktimizira begunce, saj jih potiska v roke tihotapcev in izpostavlja življenjski nevarnosti. Razvidna je postala tudi nesolidarnost EU, saj revnejše države na jugu (vključno s Slovenijo) prevzemajo breme nadzora zunanjih mej in oskrbe nezaželene populacije v centru EU. Iz prikazane analize medijskega poročanja o begunskih migracijah je razvidno, da so bile te razprave postavljene v ozadje oziroma popolnoma prezrte. Evropski mediji – tudi analizirana oddaja Dnevnik – so prikazovali begunce z dveh skrajnih vidikov. Prevladujoč varnostni diskurz jih je predstavljal kot grožnjo, humanitarni diskurz pa kot ljudi, ki potrebujejo pomoč. Oba pristopa begunce objektivizirata – »mi« interpretiramo in upravljamo z »njimi«. Tudi s humanitarnega vidika se lahko namreč begunce pokroviteljsko prikazuje le kot naše pomoči potrebne reveže in ne kot posameznike s pravicami, osebnimi zgodbami in legitimnimi željami.

Mediji namesto kritičnega poročanja in zahtev po pojasnilih pasivno reproducirajo politični diskurz, kar je nazorno razvidno iz ugotovitve, da so bili politični odločevalci naj-

pomembnejši zunanji glasovi v oddajah Dnevnik. Slovenski mediji se tudi v tem pogledu ne razlikujejo od poročanja medijev v tujini. Mediji tako legitimirajo politično konstruiranje groženj in soustvarjajo podobo »begunske krize«, varnostne grožnje, kulturnega konflikta in podobe sveta, v katerem smo priča huntingtonovskemu spopadu civilizacij – tokrat že pri nas doma. Še več, v medijih ni bilo razprav o dvomljivih zahodnih intervencijah v Iraku, Afganistanu, Siriji in drugje po svetu, od koder je prihajal največji delež ljudi. Ne iščejo se odgovori na bolj zapletena, a ključna vprašanja o ustreznosti evropske in državne politike in zapiranju celine, ki je v preteklosti kolonizirala ves svet. Ni bilo razprav o neokolonializmu, strukturnem nasilju tam drugje in pri nas. Ni se prevpraševalo evropske politike in legitimnosti šengenskega reda, dublinskih pravil, militarizacije nadzora, pravic beguncev in pretvorbe južnih držav EU v poslednje obrambne limese trdnjave Evrope. Ni bilo vprašanj, ali je tako oster odziv represivnih institucij resnično potreben ali pa lahko to celo vodi v oslabitev nacionalne varnosti (osredotočanje na preveč potencirano tveganje lahko vodi v pomanjkanje virov za izvajanje nalog na drugih področjih). Ni bilo razprave o tem, ali so vojaki za tako posebno delo s civilisti na terenu sploh usposobljeni, kdo jih nadzira, kako poznajo svoja pooblastila in kakšen je vpliv takšne militarizacije družbe. Kot pravi Vežjak (2015), se mediji niso dotaknili družbeno relevantnih, vendar nesenzacionalnih tem (na primer negativni vidiki novele zakona o obrambi in možnosti militarizacije Slovenije ter nevarnost sovražnega govora in njegovega nepreganjanja).

Začetno senzacionalistično poročanje je tako z obsegom kot tudi z vsebino in načinom poročanja v slovenski javnosti vzbudilo strah in pripomoglo k širjenju nestrpnosti. Prikazane podobe vojaških in policijskih enot, velikih skupin beguncev, bodeče žice na meji in terorističnih napadov ter jezik naravnih nesreč ipd. so ustvarjali občutek izrednega stanja in obstoja neposredne grožnje. Teoretičen pregled je pokazal, da slovenski mediji (vključno z oddajo Dnevnik) pri tem niso bili izjeme. Legitimacijo represivnih ukrepov je bilo mogoče zaznati iz novinarskih komentarjev, sugestibilnih vprašanj, selekcije prikazanih tem, izbranega videografa in predvsem iz nekritično prikazanega političnega diskurza. Vse skupaj je vplivalo na percepcijo beguncev v javnosti, kar se je pokazalo z demonstracijami proti njihovemu sprejemanju ter stopnjevanjem protiislamskega in protibegunskega diskurza. Kot odgovor se je razvil tudi probegunski diskurz s poudarkom na humanitarnem vidiku in nasprotovanju sekuritizaciji migracij, vendar je bil ta v medijih predstavljen v mnogo manjšem obsegu. Medijske prispevke in družbena omrežja so tako preplavila izrazito negativna in nestrpna stališča.

Bauman (2016: 35) opozarja na adiaforizacijo migracij (tj. opuščanje etičnih in moralnih dolžnosti). Begunci so iz

moralnega presojanja izključeni tako, da so objektivizirani in obravnavani kot »drugi« – kot grožnja »naši« varnosti, kulturi in socialni državi. Velik del odgovornosti lahko pripišemo medijem, ki (re)producirajo takšen diskurz. Tudi v analiziranih oddajah Dnevnik smo zasledili poudarjanje možnih varnostnih tveganj v povezavi s terorizmom, številčnostjo beguncev in možnostjo neobvladovanja razmer ter nelagodja lokalnega prebivalstva na eni strani in odsotnostjo preverjanja dejanskega tveganja na drugi strani. Čeprav ob prehodu velikega števila ljudi čez Slovenijo ni prišlo do nobenega kaznivega dejanja zoper lokalne prebivalce, so ti dobili možnost nekritičnega izražanja zaskrbljenosti za svojo varnost. Še več, oddaja Dnevnik jim je omogočila širjenje predsodkov in nestrpnosti, napačnih informacij in stališč o kulturni neskladnosti z ljudmi, ki so le prehajali njihove kraje. Vendar moramo biti natančni. Podatki raziskave programske skupine Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru o varnosti v lokalnih skupnostih kažejo drugačna stališča lokalnih prebivalcev, kot so prikazali mediji. Lokalni prebivalci, ki sicer res niso prihajali samo iz občin, neposredno vključenih v prehod beguncev in drugih migrantov, so v zelo velikem deležu ocenili, da begunci sploh niso (49,6 %) oziroma niso (19,1 %) varnostni problem. Le manjši delež jih vidi kot problem (8,7 %) oziroma velik problem (8,6 %). Iz tega lahko razberemo, da pri prebivalcih ne gre le za ponotranjenje in sprejemanje informacij, ki jih dobijo v medijih, temveč jim dodajo tudi svoj pogled in oceno. Naše ugotovitve pokažejo na diskrepanco med medijsko podobo prestrašenega lokalnega prebivalstva in ugotovitvami v raziskavi, s čimer lahko pritrdimo Bourdieujevemu (1998) sklepu, da mediji dajejo glas tistim posameznikom in skupinam, ki so najekstremnejši in najglasnejši. To je eden od pristopov, s katerim si zagotavljajo največji delež občinstva.

Literatura

1. Albahari, M. (2015). *Crimes of peace mediterranean migrations at the world's deadliest border*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
2. Aliverti, A. (2015). Enlisting the public in the policing of immigration. *British Journal of Criminology*, 55(2), 215–230.
3. Althusser, L. (2000). *Izbrani spisi*. Ljubljana: Založba *Cf.
4. Anderson, B. (2010). Migration, immigration controls and the fashioning of precarious workers. *Work, Employment and Society*, 24(2), 300–317.
5. Andersson, R. (2014). *Illegality, inc.: Clandestine migration and the business of bordering Europe*. Oakland: University of California Press.
6. Bade, K. (2005). *Migration in European history*. Malden: Blackwell Publishing.
7. Bauman, Z. (2016). *Strangers at our door*. Cambridge: Polity Press.
8. Benček, D. in Strasheim, J. (2016). Refugees welcome? A dataset on anti-refugee violence in Germany. *Research and Politics*, 3(4), 1–11.
9. Bloom, T. (2015). The business of migration control: delegating migration control functions to private actors. *Global Policy*, 6(2), 151–157.
10. Bosworth, M. (2008). Border control and the limits of the sovereign state. *Social & Legal Studies*, 17(2), 199–215.
11. Bosworth, M. in Guld, M. (2008). Governing through migration control: Security and citizenship in Britain. *British Journal of Criminology*, 48(6), 703–719.
12. Bourdieu, P. (1998). *On television and journalism*. London: Pluto Press.
13. Bučar Ručman, A. (2011). *Potrošniška demokracija: Analiza politično-medijskega diskurza sodobnih „demokracijskih“ družb*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
14. Bučar Ručman, A. (2014). *Migracije in kriminaliteta: Pogled čez meje stereotipov in predsodkov*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
15. Bučar Ručman, A. (2016). Strukturno nasilje kot mehanizem zapiranja migrantov v globalne in lokalne totalne institucije. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 67(1), 16–25.
16. Bučar Ručman, A. (2018). Securitization and militarization of migration management in Europe: The case of refugee migration through Slovenia in 2015/2016. V D. Siegel in V. Nagy (ur.), *The migration crisis?: Criminalization, security and survival* (str. 293–319). The Hague: Eleven International Publishing.
17. Bundeskriminalamt. (2016). *Kriminalität im Kontext von Zuwanderung: Bundeslagebild 2016, 2017*. Pridobljeno na https://www.bka.de/SharedDocs/Downloads/DE/Publikationen/JahresberichteUndLagebilder/KriminalitaetImKontextVonZuwanderung/KriminalitaetImKontextVonZuwanderung_2016.pdf?__blob=publicationFile&v=6;A
18. Buzan, B., Wæver, O. in de Wilde, J. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
19. Castles, S. in Miller, M. J. (2009). *The age of migration: International population movements in the modern world*. New York: Palgrave Macmillan.
20. Cohen, R. (2006). *Migration and its enemies: Global capital, migrant labour and the nation-state*. Burlington: Ashgate.
21. Cohen, S. (2011). *Folk devils and moral panic: The creation of the mods and rockers*. London: Routledge.
22. Čepo, D., Čehulić, M. in Zrinščak, S. (2018). *Between security and humanity: Framing media discourse on refugees and migrants in Croatia*. Pridobljeno na <https://wc2018.ipsa.org/sites/default/files/ipsa-events/wc2018/papers/paper-102479-2018-07-17t053552-0400.pdf>
23. Dnevnik. (1. 3. 2016p). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtvlo.si/arhiv/dnevnik/174391529>
24. Dnevnik. (10. 11. 2015t). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtvlo.si/arhiv/dnevnik/174370485>
25. Dnevnik. (11. 11. 2015u). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtvlo.si/arhiv/dnevnik/174370696>
26. Dnevnik. (11. 12. 2015aj). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtvlo.si/arhiv/dnevnik/174376631>
27. Dnevnik. (11. 2. 2016h). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtvlo.si/arhiv/dnevnik/174387878>
28. Dnevnik. (13. 11. 2015v). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtvlo.si/arhiv/dnevnik/174371199>
29. Dnevnik. (14. 11. 2015z). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtvlo.si/arhiv/dnevnik/174371344>
30. Dnevnik. (15. 1. 2016c). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtvlo.si/arhiv/dnevnik/174382727>

31. Dnevnik. (15. 11. 2015aa). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174371507>
32. Dnevnik. (16. 10. 2015a). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174365703>
33. Dnevnik. (16. 11. 2015ab). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174371657>
34. Dnevnik. (17. 3. 2016r). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174394642>
35. Dnevnik. (18. 10. 2015b). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174365939>
36. Dnevnik. (18. 11. 2015ac). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174372086>
37. Dnevnik. (18. 2. 2016i). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174389263>
38. Dnevnik. (19. 1. 2016d). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174383372>
39. Dnevnik. (19. 10. 2015c). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174366141>
40. Dnevnik. (19. 11. 2015ad). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174372282>
41. Dnevnik. (19. 2. 2016j). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174389502>
42. Dnevnik. (20. 10. 2015d). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174366363>
43. Dnevnik. (20. 11. 2015ae). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174372539>
44. Dnevnik. (20. 2. 2016k). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174389641>
45. Dnevnik. (21. 10. 2015e). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174366580>
46. Dnevnik. (22. 10. 2015f). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174366790>
47. Dnevnik. (23. 10. 2015g). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174367004>
48. Dnevnik. (23. 2. 2016l). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174390170>
49. Dnevnik. (24. 1. 2016e). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174384439>
50. Dnevnik. (24. 10. 2015h). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174367133>
51. Dnevnik. (24. 2. 2016m). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174390368>
52. Dnevnik. (25. 1. 2016f). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174384653>
53. Dnevnik. (25. 10. 2015i). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174367224>
54. Dnevnik. (25. 11. 2015af). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174373439>
55. Dnevnik. (26. 10. 2015j). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174367456>
56. Dnevnik. (26. 11. 2015ag). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174373695>
57. Dnevnik. (26. 2. 2016n). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174390854>
58. Dnevnik. (27. 10. 2015k). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174367714>
59. Dnevnik. (27. 2. 2016o). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174390995>
60. Dnevnik. (28. 10. 2015l). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174367956>
61. Dnevnik. (28. 11. 2015ah). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174374036>
62. Dnevnik. (29. 10. 2015m). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174368159>
63. Dnevnik. (29. 12. 2015ak). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174379728>
64. Dnevnik. (3. 11. 2015o). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174369039>
65. Dnevnik. (31. 10. 2015n). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174368507>
66. Dnevnik. (31. 12. 2015al). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174380102>
67. Dnevnik. (4. 12. 2015ai). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174375239>
68. Dnevnik. (5. 1. 2016a). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174380741>
69. Dnevnik. (5. 11. 2015p). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174369514>
70. Dnevnik. (6. 2. 2016g). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174387003>
71. Dnevnik. (7. 11. 2015r). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174369925>
72. Dnevnik. (8. 1. 2016b). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174381430>
73. Dnevnik. (9. 11. 2015s). *MMC RTV Slovenija*. Pridobljeno na <https://4d.rtv slo.si/arhiv/dnevnik/174370216>
74. Doupona Horvat, M., Verscheuren, J. in Žagar, I. (1998). *Pragmatika legitimizacije: Retorika begunske politike v Sloveniji*. Ljubljana: Open Society Institute Slovenia.
75. Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. London: Longman.
76. Georgijev, M. in Zaborowski, R. (2017). *Media coverage of the »Refugee crisis«: A cross-European perspective*. Pridobljeno na <https://rm.coe.int/1680706b00>
77. Gyollai, D. in Amatrudo, A. (2018). Controlling irregular migration: International human rights standards and the Hungarian legal framework. *European Journal of Criminology*. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1477370818772776>
78. Islamska skupnost v Sloveniji. (2016). *Reporterjevo hujskanje in svinjske glave*. Pridobljeno na <http://www.islamska-skupnost.si/novice/2016/01/reporterjevo-hujskanje-in-svinjske-glave/>
79. Jontes, D. (2017). Med distanciranostjo in angažiranostjo: protislovja poročanja o »begunski krizi« v dnevnem tisku. *Dve domovini/Two Homelands*, 45, 185–201.
80. Kogovšek Šalamon, N. in Bajt, V. (2016). Introduction. V N. Kogovšek Šalamon in V. Bajt (ur.), *Razor-wired: Reflections on migration movements through Slovenia in 2015* (str. 7–10). Ljubljana: Mirovni inštitut.
81. *Konvencija o statusu beguncev*. (1951). Pridobljeno na http://www.filantropija.org/wp-content/uploads/2016/11/1951_Convention_status_refugees-svn.pdf
82. Kreuzer, A. (2016). Fluchtlinge und Kriminalität: Ängste – Vorurteile – Fakten. *Kriminalistik*, 7, 445–450.
83. Ladič, M. in Vučko, K. (2016). Slovenia's Response to increased arrivals of refugees: We don't want them, but we also don't understand why they don't want to stay. V N. Kogovšek Šalamon in V. Bajt (ur.), *Razor-wired: Reflections on migration movements through Slovenia in 2015* (str. 15–30). Ljubljana: Mirovni inštitut.

84. Luhmann, N. (2000). *The reality of the mass media*. Cambridge: Polity Press.
85. Luthar, B. (2017). Begunci in »Odmevi«: epistemologija konvencij. *Dve domovini/Two Homelands*, 45, 153–168.
86. Malešič, M. (2012). Teoretske paradigme sodobne varnosti in okolje kot varnostno vprašanje. *Teorija in praksa*, 49(2), 264–2282.
87. McCombs, E. M. in Shaw, L. D. (1972). The Agenda setting function of mass media. *Public Opinion Quarterly*, 36, 76–184.
88. McCombs, M. (2004). *Setting the agenda – The mass media and public opinion*. Cambridge: Polity Press.
89. McQuail, D. (1983). *Mass communication theory*. London: Sage Publications.
90. Melossi, D. (2015). *Crime, punishment and migration*. London: Sage.
91. Meško, G. (2000). Miti o kriminaliteti v ZDA. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 51(4), 305–313.
92. Meško, G. in Eman, K. (2009). Myths about crime – What is (un) real in the real world?. V G. Meško, T. Cockcroft, A. Crawford in A. Lemaître (ur.), *Crime, media and fear of crime* (str. 27–49). Ljubljana: Tipografija.
93. Meško, G. in Lobnikar, B. (2000). Begunci – vir kriminalitete ali vir strahu pred kriminaliteto? *Socialna pedagogika*, 4(4), 375–390.
94. Ministrstvo za notranje zadeve. (2016). *Poročilo o opravljenih aktivnostih ob prihodu migrantov na ozemlje republike Slovenije v času od 15.10.2015 do 8.12.2015 s predlogi sklepov*. Pridobljeno na http://www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/sklepi/seje_vlade_gradiva/VRS-migrant2-3_20_68.pdf
95. Mitsilegas, V. (2015). *The Criminalisation of migration in Europe: Challenges for human rights and the rule of law*. Cham: Springer.
96. Modic, M. (2016). The convergence between migration and policing: the slovenian perspective. *Dve domovini/Two Homelands*, 43, 47–60.
97. Pajnik, M. (2007). Medijske podobe o beguncih. *Socialno delo*, 1/2(46), 1–11.
98. Pajnik, M. (2008). Mnenja o migrantih v tisku: potreba po korektivi javnomnenjskega raziskovanja. *Annales: Series Historia et Sociologia*, 1(18), 219–232.
99. Pajnik, M. (2016). Migration in the mirror of mediatized anti-politics. V N. Kogovšek Šalomon in V. Bajt (ur.), *Razor-wired: Reflections on migration movements through Slovenia in 2015* (str. 63–72). Ljubljana: Mirovni inštitut.
100. Pajnik, M. (2017). Medijsko-politični paralelizem: Legitimizacija migracijske politike na primeru komentarja v časopisu "Delo". *Dve domovini/Two Homelands*, 45, 169–184.
101. Petrovec, D. (2003). *Mediji in nasilje: Obseg in vpliv nasilja v medijih v Sloveniji*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
102. Philo, G., Briant, E. in Donald, P. (2013). *Bad news for refugees*. London: Pluto Press.
103. Poler Kovacič, M. (2005). *Kriza novinarske odgovornosti*. Ljubljana: FDV.
104. Protokol o statusu beguncev. (1967). *Uradni list RS*, (9/92).
105. Pušnik, M. (2017). Dinamika novičarskega diskurza populizma in ekstremizma: moralne zgodbe o beguncih. *Dve domovini/Two Homelands*, 45, 137–152.
106. Sellin, T. (1935). Race Prejudice in the Administration of Justice. *American Journal of Sociology*, 41(2), 212–217.
107. Sellin, T. (1938). *Culture conflict and crime*. New York: Social Science Research Council.
108. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. (2000). Ljubljana: Založba ZRC.
109. Slovenska Policija. (2016). Aktivnosti slovenske policije v zvezi z migracijami. *Policija.si*. Pridobljeno na <https://www.policija.si/index.php/component/content/article/190-mejne-zadeve-intujci/79439-aktivnosti-policije-v-zvezi-z-aktualnimi-migracijski-mi-tokovi>
110. Sotlar, A. in Tominc, B. (2016). The changing functions of the police and armed forces (in extraordinary situations) in Slovenia. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 67(4), 326–338.
111. Stumpf, J. (2006). The Crimmigration crisis: Immigrants, crime, and Sovereign power. *American University Law Review*, 56(2), 367–419.
112. Toš, N., Klinar, P., Roter, Z., Markič, B., Mlinar, Z., Trampuž, C. et al. (1999). *Vrednote v prehodu II. Slovensko javno mnenje 1990–1998*. Ljubljana: FD, IDV – CJMMK.
113. UNHCR. (2002). *Statistical Yearbook 2001*. Pridobljeno na http://www.unhcr.org/static/statistical_yearbook/2001/pdfall.zip
114. UNHCR. (2018). *Population statistics: Mid-year statistic 2017*. Pridobljeno na <http://www.unhcr.org/statistics/mid2017stats.zip>
115. UNHCR. (n. d.). *Prosilci za azil*. Pridobljeno na <http://www.unhcr.org/si/prosilci-za-azil-2>
116. UNICRI (United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute). (2016). *Countering trafficking and smuggling of women and unaccompanied minors in the Mediterranean: Challenges, good practices and the ways forward*. Pridobljeno na http://www.unicri.it/topics/trafficking_exploitation/Trafficking_smuggling_mediterranean_report.pdf
117. Valluy, J. (2011). *The metamorphosis of asylum in Europe: From the origins of 'fake refugees' to their internment*. V S. Palidda (ur.), *Racial criminalization of migrants in the 21st century* (str. 107–117). Burlington: Ashgate.
118. Van Dijk, T. A. (1986). News schemata. V S. Greenbaum in C. R. Cooper (ur.), *Studying Writing. Linguistic approaches* (str. 155–186). Beverly Hills, CA: Sage.
119. Van Dijk, T. A. (1995). The interdisciplinary study of news as discourse. V K. B. Jensen in N. W. Jankowski (ur.), *A handbook of qualitative methodologies for mass communication research* (str. 108–121). New York: Routledge.
120. Van Dijk, T. A. (1996). Discourse, power and access. V R. C. Caldas-Coulthard in M. Coulthard (ur.), *Texts and practices: Readings in critical discourse analysis* (str. 84–104). London: Routledge.
121. Van Dijk, T. A. (2005). *Racism and discourse in Spain and Latin America*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing.
122. Van Dijk, T. A. (2013). Ideology and discourse. V M. Freeden, L. T. Sargent in M. Stears (ur.), *The Oxford handbook of political ideologies* (str. 175–196). Oxford: Oxford University Press.
123. Vežjak, B. (25. 10. 2015). Katera stališča o beguncih ne pridejo v medije. *In media res*. Pridobljeno na <https://vezjak.com/2015/10/25/katera-stalisca-o-beguncih-ne-pridejo-v-medije/>
124. Vezovnik, A. (2017a). Otherness and victimhood in the tabloid press: The case of the »refugee crisis« in »Slovenske novice«. *Dve domovini/Two Homelands*, 45, 121–136.
125. Vezovnik, A. (2017b). Securitizing migration in Slovenia: A discourse analysis of the Slovenian refugee situation. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 16(1-2), 1–18.
126. Vidmar Horvat, K. (2017). The Balkan road and the guarding of Europe: The refugee crisis on the borders of Slovenia. *Dve domovini/Two Homelands*, 45, 105–119.

127. Vollmer, B. in Karakayali, S. (2017). The volatility of the discourse on refugees in Germany. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 16(1), 118–139.
128. Wæver, O. (1995). Securitization and Desecuritization. V R. Lipschutz (ur.), *On Security* (str. 46–86). New York: Columbia University Press.
129. Watson, D. (2009). *The Securitization of humanitarian migration: Digging moats and sinking boats*. Abingdon: Routledge.
130. Weber, L. in Bowling, B. (2008). Valiant beggars and global vagabonds: Select, eject, immobilize. *Theoretical Criminology*, 12(3), 355–375.
131. Zakon o dopolnitvi Zakona o obrambi. (2015). *Uradni list RS*, (95/15).
132. Zakon o obrambi [ZObr-UPB1]. (2004). *Uradni list*, (103/04).
133. Završček, D. (2017). »Stultifera navis« na balkanski begunski poti. *Dve domovini/Two Homelands*, 45, 45–60.

Media (co)Creation of »Refuge and Security Crisis« and Its Reflection at the National and Local Levels

Aleš Bučar Ručman, Ph.D., Assistant Professor, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia.
E-mail: ales.bucar@fvv.uni-mb.si

Ajda Šulc, M. A., Doctoral student, Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana, Slovenia. E-mail: ajda.sulc@gmail.com

This article analyzes the political and media discourse about refugee migrations with emphasis on the period of mass refugee migrations in Europe from 2015 to 2016. In this case, the authors reveal typical characteristics of the securitization of migrations that are reflected in political, media and general discourse. They found that refugees are primarily seen as a security threat and are dehumanized, with which the media influences the perception of refugees in local environments and encourages negative responses from the local population, even moral panic. Critical discourse analysis, discovering the characteristics of media discourse of TV news Dnevnik on Slovenian national television, has shown that certain words, macropropositions, and video material that are used to describe the events, are highlight primarily the security aspect of refugee migrations, creating a feeling of danger and leading to furthering intolerance of the local population. The media mostly uncritically reproduce political discourse, while external voices that (co)created media discourse were mainly political decision makers. Humanitarian aspects are presented, but significantly disproportionately when compared to the prevailing security aspects.

Keywords: refugee migration, media, securitization, local security, Slovenia

UDC: 314.15:316.774

Kazenske sankcije in algoritmi: Kaznovanje v1.0¹

Primož Križnar²

V sodobni družbi je izrekanje pravičnih kazenskih sankcij obdolžencem ultimativni cilj, za katerega naj bi si v kazenskem postopku prizadeval vsak sodnik. Toda ta cilj je le ideal, saj kazenske sankcije med obdolženci pogosto ustvarjajo neenakovreden položaj. Avtor v članku zato najprej prikaže, kako naj bi potekalo sodno izrekanje sankcij v kazenskem postopku, nato pa poskuša izvedbeni način odločanja izboljšati oziroma nadomestiti z uporabo računalniškega programa, ki ga razvija. Njegova teza je namreč, da bi računalniški program lahko mnogo pravičnejše in učinkoviteje odločal o kazenski sankciji obdolženca, kar poskuša prikazati v osrednjem delu prispevka s predstavitvijo načelnih in konkretnih razlogov za to. Poleg tega se opredeli tudi do nekaterih najbolj znanih sodnih odločitev v zvezi s takim načinom odločanja in v predzadnjem delu članka predstavi še nekatere morebitne ovire pri vpeljavi avtomatiziranega odločanja v kazenski sodni proces. Sklene, da bi morala biti končna odločitev o kazenski sankciji z vidika poštenega kazenskega postopka še vedno prepuščena sodniku, ki bi lahko računalniški program uporabljal kot pripomoček, pri tem pa bi njegove rezultate upošteval samo, če bo obdolžencu v fazi izrekanja kazenske sankcije zagotovil vse predvidene kazenskopravne garancije, preveril rezultat programa in se do tega argumentirano opredelil v obrazložitvi sodne odločbe.

Ključne besede: pravičnost kazenske sankcije, načelo enakosti, dispariteta kaznovanja, jurisprudenca, algoritmi, avtomatizirano odločanje

UDK: 343

1 Uvod

Ko med kazenskim postopkom postane jasno, da bo domneva nedolžnosti izpodbita in bo izrečena obsodilna sodba, se udeleženci postopka osredotočijo na vprašanje vrste in višine kazni, predpisane za kaznivo dejanje. Pri tem procesnem dejanju zasledimo predvsem dve glavni težnji po: predvidljivosti kazenske sankcije (Vuletić in Tomičič, 2017) in odpravi neenakosti (disparitete) glede njene vrste in višine (Bavcon, Šelih, Korošec, Ambrož in Filipčič, 2017). Iz načela zakonitosti namreč izhaja, da mora biti posamezniku predvidljivo, kakšne posledice lahko povzroči njegovo voljno ravnanje (Up-883/14-24), načelo o enakem varstvu pravic pa med drugim sodišče zavezuje, da v podobnih zadevah odloča podobno in v različnih različno, če za to obstoji stvarno utemeljen razlog (I Ips 178/2004).

Realnost je od teh pravnih temeljev nekoliko oddaljena. Tako sta bili denimo storilcema poskusa uboja po prvem od-

stavku 115. člena Kazenskega zakonika (v nadaljnjem besedilu: KZ-1) v zvezi s 34. členom KZ-1 (2017), ki sta z neposrednim naklepom povzročila posebno hudo telesno poškodbo, dejanje pa sta priznala, izrečeni bistveno različni zaporni sankciji, in sicer prvemu storilcu, mlademu, visoko izobraženemu posamezniku, ki še ni bil predkaznovan, štiri leta, drugemu storilcu, množičnemu povratniku, ki je pri dejanju v nasprotju s prvim storilcem uporabil strelno orožje, pa dve leti in šest mesecev.³ S takšnim stanjem se ne srečujemo samo v Sloveniji, temveč tudi v Nemčiji, Srbiji in na Hrvaškem. Tuji avtorji (Frisch, 2017; Vuletić in Tomičič, 2017) na podlagi dolgoročnih študij v teh državah opozarjajo, da se pri izrekanju kazenskih sankcij v enakih ali podobnih zadevah pojavljajo bistvene razlike v vrsti in višini izrečene kazni. Pri tem ugotavljajo, da so trije glavni razlogi za tak nevzdržen položaj abstraktnost kaznovalne zakonodaje, vplivi sodnikove osebnosti pri izrekanju kazni in odsotnost kakršnih koli smernic, ki bi določile kaznovalne okvire.

Nekatere države, na primer Združene države Amerike (United States Sentencing Commission [USSC], 2018) ter Združeno kraljestvo Velike Britanije in Severne Irske (Sentencing Council, 2018), v svoje pravne sisteme posledično uvajajo kaznovalne smernice in preglednice, ki sodnikom

¹ Prispevek je bil pripravljen v okviru projekta *Avtomatizirana pravičnost: družbeni, etični in pravni vidiki*, št. J5-9347, ki ga izvaja Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, financira pa Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (2018–2021).

² Primož Križnar, mag. prava, višji pravosodni svetovalec na Okrožnem državnem tožilstvu v Ljubljani in asistent na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Slovenija. E-pošta: primoz.kriznar@guest.arnes.si

³ Gre za sodbi Okrožnega sodišča v Ljubljani v zadevah I K 2975/2010 in IV K 55009/2013.

pomagajo pri izbiri vrste kazni in določanju njene višine. Povečini gre za sisteme, v katerih je vsaka okoliščina zadeve točkovno ovrednotena, seštevek točk pa sodnik nato umesti v polje preglednice, ki za zbrano število točk predvideva določeno vrsto in višino kazni (Scott, 2013).⁴ Ti sistemi danes povečini delujejo avtomatizirano, v obliki računalniškega programa, ki ga upravlja sodnik v fazi kaznovanja (USSC, 2018), dodatna spodbuda za njihovo uporabo pa je nedavna odločitev Vrhovnega sodišča zvezne države Wisconsin v zadevi *State v. Loomis 881 N. W.2d 749*, s katero je sodišče te zvezne države sprejelo uporabo enega od teh programov v postopke odmerjanja kazenskih sankcij.

Področje avtomatiziranega odločanja o kazenskih sankcijah v Sloveniji še ni raziskano. Takemu načinu sprejemanja odločitev nasprotuje zlasti stališče, da točkovni sistem, ki bi vsaki okoliščini pripisal neko število točk, končni rezultat pa bi bil odvisen od zbranega števila točk, ne omogoča, da se kaznovanje usmerja po *pravičnosti kot duši* vsakega prava (Bele, 2001). Vrstijo se tudi množični kazenskoopravni pomisleki o uporabi avtomatiziranega odločanja, češ da ni transparentno in ne zagotavlja enakosti med posamezniki, pri tem pa krši procesne pravice obdolženca in dehumanizira sodni proces (Završnik, 2017, 2018b). Nenazadnje je tu še sistemsko-moralna dilema: ali sodnike v fazi izrekanja kazenskih sankcij sploh še potrebujemo, če lahko kazen namesto njih (bolje) določi računalniški program? V prispevku bo zato predstavljen proces sprejemanja odločitev o kazenskih sankcijah, javnosti pa bo prvič razloženo okvirno delovanje programa Kaznovanje v1.0, s katerim bi lahko učinkovito odpravili težave, ki se pojavljajo v fazi kaznovanja. V prispevku se bom opredelil do najbolj znanih pravnih in dejanskih ovir, do katerih prihaja pri uporabi avtomatiziranih rešitev za kaznovanje. Predlagal bom tudi sistemske rešitve in možnosti prihodnjega razvoja kaznovalnega sistema v Republiki Sloveniji.

2 Sodno izrekanje kazni

Novela Kazenskega zakonika (Zakon o spremembah in dopolnitvah Kazenskega zakonika [KZ-1E], 2017) je leta 2017 v dotodanje kazenskoopravne določbe vnesla nov 45. a člen, ki v svoji vsebini našteva namene kaznovanja. Zakonodajalec je te opredelil v skladu z mešanimi teorijami kaznovanja, saj po njegovi oceni nobena od tradicionalnih teorij ne more sama zase prepričljivo utemeljiti vsebine in mej kazni oziroma kaznovanja (Vlada Republike Slovenije, 2016). S kaznovanjem tako država: a) varuje temeljne vrednote in načela pravnega

reda, b) vzpostavlja zavedanje storilca kaznivega dejanja in drugih o nedopustnosti kaznivih dejanj, c) predvsem pa ob spoštovanju človeškega dostojanstva in osebnosti storilca kaznivega dejanja omogoča dostojno vključitev v skupno družbeno okolje (45. a člen KZ-1, 2017).⁵

Glede na citirano določbo povračilnost oziroma retribucija ni več glavni namen kaznovanja. Ta namen je postal specialno preventiven, saj se storilcu s sankcijo zagotavlja zlasti reintegracija v družbo (Vlada Republike Slovenije, 2016). Tak temeljni namen iz 45. a člena KZ-1 (2017) je podkrepljen tudi z drugim odstavkom 49. člena KZ-1 (2017), po katerem je treba pri odmeri kazni upoštevati pričakovani učinek kazni na prihodnje življenje storilca v družbenem okolju (Mihelj Plesničar, 2012). Varovanje temeljnih vrednot in načel pravnega reda je element pozitivne generalne prevencije, ki je opustila zastraševalni in svarilni učinek kazni ter v ospredje postavila zaupanje v pravni red in promocijo vrednot, ki jih ta uteleša. Ker naj bi kazen vzpostavila tudi zavedanje storilca in drugih o nedopustnosti kaznivih dejanj, se s tem sočasno zagotavljata negativno in pozitivno delovanje; prvo kot zastraševanje in družbena obsodba dejanja (vidik negativne generalne prevencije in absolutnih kaznovalnih teorij), drugo pa kot pouk o pomenu pravnih vrednot (vidik pozitivne generalne prevencije) (Ambrož, 2017b). Vzpostavitev ustreznega ravnotežja med temi nameni kaznovanja je predmet sodne izbire in odmere kazenske sankcije, pri čemer ta proces v Sloveniji temelji na poglobljenem, analitičnem in celovitem preverjanju ter ovrednotenju vseh okoliščin primera in zajema tri stopnje: 1) čim popolnejše ugotavljanje vseh relevantnih okoliščin, 2) ovrednotenje teh relevantnih okoliščin ter 3) izbiro kazni in določitev njene višine.

Cilj prve stopnje je ugotovitev relevantne dejstvene podlage, ki je dejanska podstat za oba poznejša miselna procesa sodnika. Pri tem se v slovenskem kazenskem postopku okoliščine, pomembne za odmero kazni, zbirajo sproti, ob izvajanju osrednjih dokazov, kar lahko vodi v položaj, ko je za odločanje o kazenski sankciji na voljo premalo informacij ali premalo časa za pretehtano odločitev (Mihelj Plesničar, 2017). Čeprav je za to v nekaterih primerih na voljo narok za izrek kazenske sankcije, katerega namen je izvajanje (katerih koli) dokazov, pomembnih za izrek kazenske sankcije (četrti odstavek 285. č člena Zakona o kazenskem postopku [ZKP], 2017), dokazna podlaga za izrek sankcije po mnenju M. Mihelj Plesničar (2017) še vedno ostaja pomanjkljiva. V takem primeru obrazložitev sodbe glede izrečene kazenske sankcije ne more biti pretehtana, ustaljene fraze pa vsebinsko ne ponudijo nobene razlage sprejete odločitve, zaradi česar sodba nima nosilnih

⁴ Ta avtor med drugim navaja, da smernice vpeljujejo enotno pojmovanje okoliščin in sodniku dajejo podlago, na katero lahko opre svojo odločitev o kazenski sankciji.

⁵ Nameni kaznovanja pred to novelo niso bili zakonsko urejeni oziroma jih je opredeljevala sodna praksa (I Ips 130/2009).

razlogov (Horvat, 2004). Sodišče mora pojasniti, katere okoliščine je upoštevalo pri odmeri kazni (osmi odstavek 364. člena ZKP, 2017), oziroma odločbo tudi v tem delu obrazložiti, saj je artikulacija eksistencialen del poštenega postopka, z njo pa se uresničujeta tudi 22. in 25. člen Ustave Republike Slovenije (I Ips 130/2009). Z vidika dokazanosti posameznih okoliščin, ki naj bodo podlaga za izbiro in odmero kazni, je procesno stanje jasno – zbrani dokazi se v skladu s prvim odstavkom 18. člena ZKP (2017) prosto presojujejo, olajševalne ali obteževalne⁶ okoliščine primera pa morajo biti izkazane s standardom gotovosti.

V okviru druge stopnje sodnik oceni družbeno nevarnost dejanja in stopnjo krivde ter ovrednoti storilčevo osebnost in s primerom povezane okoliščine kot olajševalne ali obteževalne, pri čemer sintezo svojih ugotovitev sklene z določitvijo konkretne kazni v predpisanem zakonskem okviru, upoštevajoč namen kaznovanja v konkretni zadevi (I Ips 148/2010). Uvodna norma, ki jo mora v tej fazi vselej spoštovati, je prvi odstavek 49. člena KZ-1 (2017), po katerem storilcu kaznivega dejanja odmeri kazen v mejah, ki so z zakonom predpisane za to dejanje glede na težo storjenega dejanja in storilčevo krivdo. To besedilo sodniku daje navodilo, da v iskanju sorazmernosti kaznovanja najprej upošteva težo dejanja in stopnjo storilčeve krivde, šele nato pa druge olajševalne in obteževalne okoliščine, eksemplifikativno našteje v drugem in tretjem odstavku 49. člena KZ-1 (Mihelj Plesničar, 2012). Le tako se namreč zagotavlja pravičnost kazni, ki naj bo po vrsti in višini sorazmerna s kaznivim dejanjem, ter se obenem spoštuje krivdno načelo, po katerem ni dopustno kaznovanje preko storilčeve krivde, ne glede na razlog, ki bi sicer upravičeval izrek višje kazenske sankcije (Ambrož, 2017b; II Kp 13189/2009).⁷ Po tej oceni pa sodnik – ker KZ-1 (2017) vseh obteževalnih in olajševalnih okoliščin ne določa izčrpno in ne predpisuje, kakšno težo mora sodišče pripisati posamezni okoliščini v konkretnem primeru – to zakonodajno nedorečenost napolni z lastno presojo. To pomeni, da ob upoštevanju načela individualizacije kazenskih sankcij oceni, ali bo določeno okoliščino upošteval kot olajševalno ali obteževalno ter kako pomembno jo bo ovrednotil. Edina omejitev pri tem je, da mora pri izbiri in odmeri kazni, v skladu z načelom enakosti iz 14. člena Ustave Republike Slovenije (2016), obravnavati življenjski primer primerjati s podobnimi primeri v sodni praksi, posledično pa sankcije ne sme prilagoditi tako, da bi zaradi razlike v kaznovanju prišlo do neenakega obravnavanja bistveno podobnih primerov ali arbitrarnosti (denimo, če

je dejanje po teži, storilčevi krivdi in preostalih okoliščinah primerljivo s preteklimi zadevami, kljub temu pa je kazen bistveno višja) (I Ips 44415/2010-3763).

3 Avtomatizirano odločanje

V današnjem času hitrega tehnološkega razvoja je postopek sodnega izrekanja kazni povsem mogoče nadgraditi tako, da bo sodniku pri tem pomagal računalniški program. Kot je bilo prikazano v prejšnjih odstavkih, izrekanje kazenskih sankcij ni nič drugega kot vnaprej predvideni koraki, ki jih mora sodnik opraviti, da lahko storilcu izreče ustrezno sankcijo, kar, preneseno v računalniški jezik, ustreza osnovni definiciji algoritmov (Kroll et al., 2017).⁸ Uporaba slednjih v obliki računalniških programov je v nekaterih panogah postala vsakdanja; Google jih denimo uporablja za identifikacijo hišnih števil, Facebook za iskanje novih prijateljev, Netflix in YouTube pri predlaganju multimedijskih vsebin svojim uporabnikom, finančni sektor pa za predvidevanje optimalnih opcij vlaganja prihrankov (Coglianese in Lehr, 2017). Zaradi svoje učinkovitosti so prodrli tudi v sodne dvorane nekaterih zveznih držav ZDA, in čeprav so tradicionalno vse odločitve med sojenjem sprejemali sodniki, njihovo delo v nekaterih segmentih danes nadomešča več kot 60 različnih vrst računalniških programov (Carlson, 2017; Electronic Privacy Information Center [EPIC], 2018). Zаметki algoritmičnega sojenja so se nedavno pojavili tudi v Evropi, kjer je eksperimentalna računalniška oprema z 79-odstotno natančnostjo odločala v zadevah Evropskega sodišča za človekove pravice (University College London [UCL], 2018).

Velik prispevek računalniških programov je čutiti predvsem v fazi izbire in odmere kazenske sankcije. Na tem področju so (ponekod celo obligatorno) v uporabi programi INSLAW, Salient Factor Score, COMPAS, LSI-R, OxRec, VRAG, PSA in podobni, katerih glavni namen je odpraviti dispariteto pri izrekanju kazenskih sankcij (Slobogin, 2012). Njihova uporaba izvira iz ameriške kazenskopravne teorije selektivne onesposobljenosti (angl. *selective incapacitation movement*), po kateri so posameznikom, bolj podvrženim povratništvu, izrekli daljše zaporne kazni. Ker je bila napaka pri določanju oseb, primernih za izločitev, izredno pogosta,⁹ je bilo kaznovanje v skladu s to teorijo hitro opuščeno, kljub temu pa je modernejši pristop k namenu kaznovanja ostal podoben – izločitev najnevarnejših oseb iz družbe. Posledično se

⁶ Glede teh je dokazno breme v celoti na tožilstvu.

⁷ Navedeni avtor izpostavlja primer mladega storilca težkega kaznivega dejanja, ki mu je zaradi mladosti pravičnejše izreči milejšo kazen, ki ga ne bo desocializirala, kot pa strožjo, eksemplarično kazen, čeprav bi bila ta družbeno koristna.

⁸ Navedeni avtorji algoritem opisujejo kot skupek navodil oziroma vnaprej definiran seznam korakov, ki pripeljejo do rešitve zastavljenega problema, pri čemer besedo algoritmi, če te izvaja računalnik, zamenjujejo z besedo računalniški program.

⁹ Od 54 do 99 %, zaradi česar je prišlo do prenapolnjenosti zaporov.

je v ZDA oblikovala t. i. *evidence-based* praksa, v okviru katere se z empiričnimi ocenami *in concreto* ocenjuje družbena nevarnost posameznika, ki se mu sodi. Pri tem sodnikom nudijo podporo računalniški programi, ki na osnovi dostopnih podatkov in z metodami, vključenimi v proces odločanja, ocenijo, ali bo oseba v prihodnosti izvedla drugo ali ponovila isto ali podobno kaznivo dejanje (Gabel Cino, 2018; Redding, 2009). Ravno zaradi dela z masovno količino podatkov o načinu življenja, predhodni vpletenosti v kriminalno aktivnost, odnosu do drugih in družbenem položaju (družini, prijateljih in socialnih odnosih)¹⁰ sodnika v tem delu nadomešča računalniški program, ki z dinamičnimi (katere koli okoliščine, ki vplivajo na možnost povratništva in se lahko spremenijo, na primer starost, zaposlitev, odvisnost itd.) in statičnimi (katere koli okoliščine, ki se ne morejo spremeniti, ker so neločljivo pripisane posamezniku, na primer spol) komponentami samostojno ocenjuje stopnjo ponovitvene nevarnosti za neko osebo (Kehl, Guo in Kessler, 2017). Med okoliščinami in povratništvom namreč obstaja korelacija, zato je predvidevanje prihodnjega vedenja posameznika po mnenju Vrhovnega sodišča ZDA bistven element vsakega kazenskega sojenja, predvsem kaznovalnega segmenta, s katerim se poskuša v prihodnosti vplivati na posameznika (Jurek v. Texas 428 U.S. 262). To povsem enako velja tudi v Sloveniji, kjer je glavni namen kaznovanja ponovna vključitev v družbo, sodnik pa mora pri izrekanju kazni upoštevati tudi njen pričakovani učinek na prihodnje življenje storilca v družbenem okolju (45. a člen in drugi odstavek 49. člena KZ-1, 2017).

Bistvo programov, ki ocenjujejo tveganja (t. i. *risk-assessment*), je, da sodniku ponudijo oceno oziroma stopnjo verjetnosti, da bo oseba v prihodnosti ponovila kaznivo dejanje, to oceno pa sodnik upošteva kot eno od okoliščin pri izbiri vrste in višine kazenske sankcije. Pri določanju napovedi se je med vsemi metodami uporabe algoritmov kot najzanesljivejša izkazala metoda strojnega učenja. Gre za metodo, ki odločevalcu z vseh vidikov ponudi obravnavano oceno nekega prihodnjega dejstva s postopki, neprimerljivo učinkovitejšimi od tistih, ki jih sodnik sicer lahko uporabi sam (Bostrom, 2014).¹¹ Strojno učenje poenostavlja pomeni, da računalniški sistem pridobi znanje na podlagi izkušenj, tj. na podlagi preteklih znanih dejstev, s čimer se razlikuje od konvencionalnih metod. Če bi za odločanje o nekem prihodnjem dejstvu uporabljali slednje, bi morali okoliščine (na primer olajševalne in obteževalne) ovrednotiti ročno in nato računalniški program *naučiti*, kaj naj s temi vrednostmi stori. Nasprotno pa postopek strojnega

učjenja omogoča, da program samostojno ovrednoti vsako relevantno okoliščino tako, kot je to (nezavedno) storil sodnik pri odločanju v konkretnem primeru (Berk in Hyatt, 2015). Z drugimi besedami: algoritmi strojnega učenja so neparametrični in ne zahtevajo, da so za potrebe izračuna prilagojeni dani situaciji v obliki vnaprej izražene formule, ampak dopuščajo, da podatki, ki jih z njimi obdelujemo, samostojno narekujejo rezultat izračuna. Zaradi preverjanja vseh možnih povezav med okoliščinami in rezultatom¹² omogočajo boljšo optimizacijo odločanja v prihodnosti (saj preverijo vse možne korelacije in pričakovane rezultate), poleg tega pa jih je mogoče prilagoditi novim stanjem – ko so namreč na voljo novi podatki,¹³ jih po vnosu v računalniški program ta z algoritmi obdelata in nato za prihodnje sprejemanje odločitev prilagodi drugačnim oziroma novim okoliščinam (Coglianese in Lehr, 2017).

Na metodi strojnega učenja temelji tudi računalniški program Kaznovanje v1.0,¹⁴ ki bi sodniku omogočal določiti višino kazenske sankcije glede na okoliščine primera. Razvoj programa,¹⁵ pri katerem sodelujem tudi avtor, je prilagojen potrebam in zahtevam slovenskega kazenskega postopka ter s pravnega in tehničnega vidika poteka vzporedno. Pravni del zajema zbiranje, preučevanje podatkov in oblikovanje programskih parametrov, medtem ko tehnični del vključuje testiranje parametrov z različnimi algoritmi in oblikovanje računalniškega programa. Ta je trenutno na tretji ravni tehnološke razvitosti – eksperimentalni dokaz koncepta (več o tem konceptu v: Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije [MORS], 2019) in bo v prihodnosti lahko učinkovit tehnični pripomoček v okviru kaznovalne faze kazenskega postopka. Sodnik v tej fazi namreč na podlagi podatkov, s katerimi razpolaga, oblikuje številčno odločitev (o višini kazni), kar lahko povsem enako, in po mojem mnenju celo učinkoviteje, stori tudi ta računalniški program. Izhodiščna ideja za začetek razvoja je že uresničena do ravni, na kateri program Kaznovanje v1.0 za svoje delovanje uporablja obstoječe in anonimizirane podatke o preteklih kaznivih dejanjih, ki se nanašajo tako na okoliščine samega dejanja kot tudi na osebne značilnosti storilca. Te nato program z računalniškim procesom strojnega učenja ovrednoti in dobljene vrednosti vsake okoliščine prenese na nov primer. Podatke bi v sodnem postopku v program

¹⁰ Za podrobnejši prikaz podatkov glej navodila za uporabo programa COMPAS (Northpointe, 2018) ter Slobogin (2018) in Carlsom (2017).

¹¹ Navedeni avtor celo meni, da je to v primerjavi s človeško inteligenco superioren postopek.

¹² Tipičen primer je aplikacija Google Maps, ki uporabniku ob vnosu cilja predlaga več možnih poti in načinov potovanja.

¹³ Pri prej omenjeni aplikaciji Google Maps so to denimo podatki o zastojih na cesti.

¹⁴ To je delovno ime, pri čemer dodatek v1.0 označuje trenutno različico programske opreme.

¹⁵ Izdelava programa poteka v zasebnopravnem sektorju, ideja pa je razviti še programsko opremo za izrekanje pripora, odločanje o pogojnem odpustu in določanje višine odškodnine za nepremožensko škodo.

vnašal sodnik, pri čemer je v trenutno predvidenem načinu delovanja programa Kaznovanje v1.0 vanj mogoče vnesti do 30 pravno relevantnih dejstev primera (spremenljivk),¹⁶ ki se nanašajo izključno na uveljavljeno metodologijo določanja kazenske sankcije. Spremenljivke lahko program z vgrajenimi algoritmi ter predhodnimi vrednostmi okoliščin ovrednoti, nakar na osnovi tega vrednotenja, upoštevajoč najnižjo in najvišjo zakonsko predpisano kazen za posamezno kaznivo dejanje, določi višino najprimernejše kazenske sankcije.¹⁷ Pretekle izrečene kazni v primerljivih zadevah so programu namreč znane, zato lahko med spremenljivkami in kaznimi ugotovi korelacijo, tj. moč, s katero je spremenljivka v preteklem primeru vplivala na zvišanje ali znižanje kazni, okoliščinam novega primera pa na podlagi vedenja o korelacijah določi vrednosti in jih nato medsebojno poveže v celoto, tj. v kazen, ki naj bi ustrezala okoliščinam obravnavanega primera.

4 Načelni razlogi za uvedbo avtomatiziranega odločanja

Del pravičnega postopka pri izrekanju kazni je med drugim tudi to, da sodnik v podobnih primerih odloča podobno in v različnih različno, kar pa se pri izrekanju kazenskih sankcij izkaže za zelo problematično. Na to kaže uvodni primer. Slovenska pravna teorija pa meni, da še danes ni jasno, kaj sploh je enotna in ustaljena praksa ter koliko ta zavezuje nižja sodišča (Mihelj Plesničar, 2012). Slovenska zakonodaja je na tem področju preveč nedoločna, saj ne vsebuje posebnih pravil odločanja o sankcijah. Ker je celotna faza izrekanja kazni le dodaten (in ne zelo pomemben) del enotnega kazenskega postopka, je posledično diskrecija sodnika pri izbiri vrste in višine kazni izjemna (Mihelj Plesničar, 2017). Glavni namen razvoja programa Kaznovanje v1.0 je zagotavljanje pravičnosti v fazi izrekanja kazenskih sankcij. Program namreč enakopravno obravnava vse storilce kaznivih dejanj, saj celotno ovrednoti vse okoliščine primera, s čimer odpravlja dve najpogostejši napaki sodniškega odločanja: opustitev ovrednotenja in neenakomerno oziroma neenotno vrednotenje posamezne okoliščine. S tem v izhodišču svojega delovanja zagotavlja korektivno pravičnost in vzpostavitev porušenih ravnovesij v družbi enako za vse storilce.

S tega vidika bi se program lahko *prima facie* zdel neposredno nasprotujoč načelu individualizacije kazenske sank-

cije, zaradi katerega mora biti kaznovanje storilcev različno, če je za to stvarno utemeljen razlog (I Ips 44415/2010-3763; Mihelj Plesničar, 2015). Toda takšna situacija bi bila mogoča samo, če bi program neko okoliščino vsakokratnega primera (na primer priznanje krivde) v nedoločenih številih prihodnjih primerov vrednotil enako. Tak pomislek ni utemeljen, saj program vrednotenje okoliščine prilagodi kombinirani vrednosti vseh drugih okoliščin posameznega primera in šele nato ovrednoti neko okoliščino. Povedano drugače: vrednost posamezne okoliščine se res oblikuje na podlagi preteklih podatkov, vendar ob upoštevanju okoliščin novega primera, ki imajo lahko na pretekle vrednosti popolnoma drugačen vpliv.

Enako velja glede teoretičnih opozoril, da si je treba zaradi različne vrste kaznivih dejanj in predpisanih sankcij pri izrekanju kazni prizadevati za drugačen namen (Ambrož, 2017b; Mihelj Plesničar, 2012). Tega sicer 45. a člen KZ-1 (2017) ne predvideva, dejansko pa je to mogoče zagotoviti s programom Kaznovanje v1.0. Ker omenjeni program znotraj pravne kvalifikacije dejanja (ki mu jo določimo kot okvir delovanja) upošteva okoliščine, ki so jih v podobnih primerih pri tem kaznivem dejanju predhodno že upoštevala sodišča, se bo s tem sledilo kaznovalnemu namenu pri tej vrsti kaznivih dejanj, zaradi okoliščin storilca pa bo kazen prilagojena tistemu elementu kaznovanja, ki je v dani situaciji za storilca nujen.¹⁸ Če pa bo namen zaradi posebnosti zadeve drugačen, to na delovanje programa ne bo vplivalo. Metoda strojnega učenja namreč omogoča tudi zelo preprosto prilagoditev novim situacijam (na primer spremembi kaznovalne politike) – z vnosom novih podatkov (denimo z višino kazni, ki odstopa od povprečja), ki se nato upoštevajo pri delu programa.

Ob izvajanju načela zakonitosti iz 28. člena Ustave Republike Slovenije (2016) naj bi bila kazenska sankcija za storilca tudi predvidljiva. To je sicer že zagotovljeno s predpisanimi zakonskimi okviri kazni in omilitvenimi določili, vendar pa ima predvidljivost še dodaten segment, neločljivo povezan s pravičnostjo in načelom enakosti. Storilcu kaznivega dejanja je namreč treba omogočiti, da se vnaprej zaveda morebitnih posledic kaznivega dejanja, ki se v ožjem pomenu kažejo predvsem v višini kazni. Višina kazni je znotraj zakonskih okvirov odvisna od presoje sodnikov, ki lahko navkljub jurisprudenci v podobnih primerih odločijo različno, zato o strogi predvidljivosti ni mogoče govoriti. To bi z računalniškim programom odpravili, saj bi ta kot sodniški pripomoček predlagal višino kazni, ki bi bila za storilca predvidljiva. Sodnik bi v program vnašal spremenljivke pod nadzorom

¹⁶ Teh v tej fazi zaradi pogodbene klavzule o poslovnih skrivnostih še ne morem razkriti.

¹⁷ Izračun torej ne pomeni ocene tveganja oziroma ocene posameznikovega prihodnjega ravnanja (pravi *risk-assessment*), temveč program na podlagi preteklih podatkov izračuna višino kazni, ki je glede na okoliščine novega primera najprimernejša.

¹⁸ Na primer inteligen in osebno urejen posameznik pri povzročitvi prometne nesreče iz malomarnosti ne potrebuje reintegracije, niti zavedanja o nedopustnosti ravnanja, kljub temu pa je treba s kaznijo zavarovati temeljne vrednote pravnega reda.

obeh procesnih strank postopka, pri čemer bi program ob odločanju že upošteval vso dosedanje sodno prakso za kaznivo dejanje, ki je predmet obravnave.¹⁹ Predvidljivost tako ne bi bila zagotovljena le, če bi sodnik presodil (in to ustrezno pojasnil v obrazložitvi), da je po njegovem mnenju treba odstopiti od ustaljenega načina ali višine kaznovanja, sicer pa bo pravni sistem ravno zaradi programske opreme deloval predvidljivo in omogočal enakopravno obravnavo vseh storilcev kaznivih dejanj.²⁰

Če bo program dostopen tudi javnosti izven sodišč, na primer kot spletna aplikacija ministrstva, bo to le še povečalo enega od namenov kaznovanja – zavedanje o nedopustnosti kaznivih dejanj. V današnji moderni družbi je tehnologija mnogo dostopnejša in razumljivejša, zato bi lahko javnosti dostopen program vanjo vnesel več zavedanja o kaznivih dejanjih in kaznih zanje. Ozaveščenosti o tem se namreč v laični javnosti ne gradi s prebiranjem kazenskopravne zakonodaje in sodne prakse, temveč s socializacijo v družini, šoli, vrstniških skupinah in poklicnih okoljih (Ambrož, 2016), ki jo danes vse bolj narekujejo tehnološki dosežki, zato bi po moji oceni širša javnost bolje sprejela tak način kaznovanja v njej bolj priljubljeni tehnološki obliki. Posledično bi s tem dosegli tudi moralni učinek inkriminacije kaznivih dejanj, saj bi vsak posameznik lahko glede na svoje okoliščine presodil, ali se mu kaznivo dejanje izplača. Ker bi javnost kar naenkrat razpolagala s širšim naborom informacij o kaznivih dejanjih in njim prilegajočih se sankcijah, bi se s tem povečalo tudi zaupanje v pravni red, na podlagi tega pa bi se povečali učinki pozitivne generalne preprečitve.²¹ Po drugi strani zaradi javnega dostopa do programa državi ne bo treba stopnjevati kaznovanja za pomiritev in zadovoljitev javnega mnenja ter pošiljanja sporočil o pomenu pravnih vrednot (Ambrož, 2016), saj bo javnost te informacije dobivala neposredno iz programa, in ne od medijev, ki kazenske zadeve obravnavajo selektivno, glede na njihovo pomembnost. Nadaljnja prednost javno dostopnega programa je, da bi se lahko s kaznijo glede na okoliščine primera seznanili tudi izvedenci psihiatri in psihologi, ki naj bi sodišču že tako ali tako pomagali pri individualizaciji kazenskih sankcij in izbiri ustreznega obravnavanja.²² Nenazadnje bi javnost s programom imela tudi ustrezen nadzor nad kaznovalno politiko (Kroll et al., 2017), s čimer bodo odločbe sodišč v demokratični družbi znova pridobile

pomen. Zadovoljstvo s sodniki je med splošno javnostjo še vedno nizko, v zadnjem času pa je zaupanje v njihovo delo nekoliko upadlo tudi pri strokovni javnosti (Vrhovno sodišče Republike Slovenije [VS RS], 2017), zato bi lahko s programom kot pripomočkom za preverjanje pravilnosti odločitve znova vzpostavili višjo raven zaupanja v delo sodnikov (o tem tudi Mihelj Plesničar in Šugman Stubbs, 2018).

5 Prednosti avtomatiziranega odločanja v konkretnih zadevah

Uporaba programske opreme za izrekanje kazenskih sankcij bi prinesla pozitivne učinke tudi na ravni vsake posamične zadeve. Program Kaznovanje v1.0 predvideva točno določen izbor okoliščin, ki bi jih sodnik moral ugotoviti, da bo program lahko opravil svojo nalogo. Sodnik bo tako vnaprej osredotočen na njihovo ugotavljanje in mu ne bo treba paziti, da bo katero izmed njih zanemaril. S psihološkega vidika to za sodnika pomeni miselno razbremenitev, saj se mu ne bo več treba ukvarjati z vprašanjem količinske, temveč le še kakovostne izvedbe dokaznega postopka. Pozornost sodnika se tako z uporabo računalniškega programa preusmerja na natančnejše in bolj poglobljeno ugotavljanje okoliščin, ki vplivajo na izbiro in odmero kazenske sankcije. Tak način sodnikovega dela pa vsaj po moji presoji obdolžencu zagotavlja še več pravičnosti pri izrekanju kazenske sankcije, saj vrednotenje relevantnih okoliščin na podlagi kakovostno zbranega dokaznega gradiva (praviloma) vodi v boljšo argumentacijo sodne odločbe kot temeljnega elementa poštenega kazenskega postopka.

Nadalje teorija (Ambrož, 2017a; Mihelj Plesničar, 2015; Mihelj Plesničar in Šugman Stubbs, 2018) opozarja, da v fazi ovrednotenja okoliščin, relevantnih za izrek kazenske sankcije, prevladuje intuicija, zaradi katere sodnik primer doživlja subjektivno, upoštevajoč lastne psihološke dejavnike in družbene vzorce (na primer predsodke, privzgojene vzorce vedenja, politično prepričanje, spola,²³ raso in etnično pripadnosti,²⁴ starosti,²⁵ izobrazbo, versko prepričanje, ekonomsko-socialni status, okolje, iz katerega izhaja, idr.), poleg tega pa si pomaga tudi s kognitivnimi heuristikami, ki mu omogočajo razbremenitev uma in hitrejše odzivanje. Vse to privede do položaja, ko dva sodnika enako dejanje obrav-

¹⁹ V to bi lahko sodnik z uporabo programa Kaznovanje v1.0 tudi vpogledal in jo primerjal z obravnavano zadevo.

²⁰ Kar je eden izmed osnovnih ciljev slovenskega kazenskopravnega sistema (Ambrož, 2016).

²¹ Teh zdaj ni, ker so informacije o delovanju pravosodja pičle (Ambrož, 2016, 2017b).

²² Gre za t. i. utilitarno opredelitev pomoči pri izrekanju kazni (Sokovič in Bejatovič, 2017).

²³ Ženske odločajo celoviteje, izražajo večjo skrb in so manj stroge, moški pa delujejo bolj analitično in se zanašajo na abstraktna pravila.

²⁴ Če je sodnik pripadnik manjšine, se lahko z njo poistoveti ali pa je do nje bolj strog in obratno.

²⁵ Starejši sodniki zaradi izkušenj in staža dopustijo milejše kaznovanje.

navata popolnoma drugače. Iz tega razloga so v ZDA med letoma 1960 in 1970 poskusno ustanovili t. i. kaznovalne svete, ki so sodnikom povedali, kakšno kazen bi v isti zadevi izrekel drug sodnik, vendar pa ti sveti niso izravnavali razlik v kaznovanju oziroma so povzročili celo nasproten učinek (Scott, 2013). M. Mihelj Plesničar (2015) ob tem povzema, da je te dejavnike nemogoče izločiti, s čimer pa se ne strinjamo. Uporaba algoritmov oziroma umetne inteligence v pravnem sistemu (na primer programa Kaznovanje v1.0) namreč zagotovi objektivnost izrekanja kazenskih sankcij, saj računalniški program odločitev sprejme povsem analitično, brez upoštevanja čustev ali drugih subjektivnih komponent, ki bi pri sodniku sicer lahko vplivale na odločitev (o tem tudi Vuletić in Tomičić, 2017). Takšen (formalističen) način odločanja uravnoteži realistični model odločanja o vrsti in višini kazni, pri katerem ima pravni občutek oziroma intuicija ključno vlogo, razum pa tej vlogi le sledi. Kot narekujejo sodobne teorije, naj bi danes sodniki odločitev sprejeli na podlagi intuicije po razumskem premisleku (Mihelj Plesničar, 2015), prav to pa zagotovi odločanje z uporabo programa Kaznovanje v1.0, saj z njim sodnik najprej formalno pridobi oceno o višini kazni, nato pa v skladu s svojim občutkom oceni njeno primernost oziroma pravičnost. Da sodniki pri tem ne bi enake okoliščine interpretirali različno (učinek uokvirjanja²⁶), program neko okoliščino interpretira enako, torej kot olajševalno ali obteževalno, s čimer poenoti (morebiti razdeljena) stališča o tem, ali specifična okoliščina vodi v zvišanje ali znižanje kazni.²⁷

Uporaba omenjenega programa tudi preprečuje zavestno odločitev sodnika, da bi nekega posameznika zaradi specifične okoliščine kaznoval drugače²⁸ (kot na primer v ZDA, kjer so manjšine kaznovane neprimereno težje od pripadnikov večine (Fischman in Schanzenbach, 2012)). Z metodo strojnega učenja je tak sodniški pristop izključen, saj je postopek odmerjanja kazni objektiviziran in sodniku ne omogoča, da bi svoje stališče izrazil z vrsto in višino kazenske sankcije, razen če bi se od rezultata distanciral in svojo odločitev ustrezno pojasnil v obrazložitvi (Coglianese in Lehr, 2017). Završnik (2018a) nadalje opozarja, da lahko algoritmi zaradi lastnosti podatkov, na osnovi katerih delujejo, vsebujejo vgrajene predsodke ali nedovoljene parametre odločanja, vendar pa program Kaznovanje v1.0 take (neprimerne) okoliščine, ki

sicer lahko vplivajo na vrsto in višino kazni, iz postopka izračuna izloča.²⁹ Brez dvoma in posebne obrazložitve v postopku sankcioniranja nikakor ni dovoljeno upoštevati rasne, etične in druge pripadnosti obdolženca, njegovega zunanjšega videza in ekonomskega položaja (slednjega izjemoma v določenih situacijah, na primer pri izreku denarne kazni) (Mihelj Plesničar, 2015; Starr, 2014). V nasprotju s teoretičnimi izhodišči navedeni program pri svojem delovanju upošteva tako spol kot tudi starost obdolženca, saj ti dve okoliščini znatno izboljšata natančnost algoritmičnega odločanja (Hopkinson, 2018; Slobogin, 2018). Odločanje na podlagi spola temelji na statistični predpostavki, da so moški bolj nagnjeni k povratništvu kot ženske in jim je posledično treba izreči strožje kazni (Massie, 2015; Starr, 2014). Ker gre za znanstveno podprto dejstvo, je to okoliščino celo treba upoštevati pri izrekanju kazni, saj sicer lahko pride do položaja, ko bi programska oprema prišla v nasprotje s to tezo (Hopkinson, 2018; Slobogin, 2018). Utemeljen razlog za razlikovanje je tudi biološka ura v kombinaciji s starostjo, saj lahko dolge kazni v nekaterih primerih negativno vplivajo na človekovo potrebo po tem, da svoj genovski zapis preda svojim naslednikom.

V fazo odločanja, podprtega z avtomatiziranimi sistemi, je tako predvsem zaradi reintegracije nujno treba vključiti še starost obdolženca. Na prvi pogled bi se namreč zdelo diskriminatorno, če bi bila za enako kaznivo dejanje mlademu in staremu posamezniku izrečena enako visoka zaporna kazen, poleg tega pa tudi stopnja povratništva ob vsakem dopoljnem letu starosti upade za 2 % (Brunton Smith in Hopkins, 2013), kar iz enakih razlogov kot pri spolu³⁰ le še dodatno utrjuje prepričanje, da je to okoliščino treba upoštevati pri izbiri vrste in odmere sankcije.³¹ Pri slednjem se sicer res lahko pojavi pomislek, da bodo zaradi tega starejšim osebam izrečene strožje in daljše kazni, vendar ga je treba zavrtniti, saj bi se razumen odrasel posameznik moral zavedati posledic svojega ravnanja, o čemer pa pri mladem človeku zaradi manjše razvitosti in življenjske neizkušenosti ni (vedno) mogoče govoriti.

²⁶ Gre za učinek, ko lahko sodnik okoliščino interpretira kot olajševalno ali obteževalno (Mihelj Plesničar, 2015).

²⁷ Z uporabo vizualnega prikaza in podrobne obrazložitve sodne odločbe je mogoče odpraviti tudi drug prisoten učinek sidranja (o tem Šarf in Križnar, 2018).

²⁸ Na primer zaradi predsodkov ali diskriminacije oseb, ki so pripadniki kakšne manjšine ali izhajajo iz okolja z negativnim družbenim prizvokom.

²⁹ Nekateri avtorji (Dwork et al., 2011) sicer opisujejo več postopkov, s katerimi bi lahko izključili vpliv diskriminatornih okoliščin iz procesa izračuna, vendar pa se popolna izločitev teh okoliščin glede na slovenski postopek odmerjanja kazenskih sankcij izkaže kot najprimernejša.

³⁰ Sicer bi program lahko mlademu posamezniku pripisal nižjo stopnjo povratništva kot starejši osebi, kar bi znova nasprotovalo statističnemu dokazu.

³¹ Da je pri mladih osebah ključna točka kaznovanja rehabilitacija predvsem zaradi njihovega razvoja, izhaja tudi iz stališča Vrhovnega sodišča ZDA v zadevi Miller v. Alabama 567 U.S. 460.

6 Zadržki pri vpeljavi avtomatiziranega načina odločanja v kazenski postopek

Računalniški programi, ki v ZDA ocenjujejo stopnjo verjetnosti povratništva pri obdolžencu, so bili že podvrženi množični preučitvi svojega delovanja. Ugotovljeno je bilo, da so zmožni z zadovoljivo stopnjo pravilno napovedati povratništvo, zato so primerni za uporabo v kazenskem pravosodju (James, 2015). To tezo so podprli nekateri odvetniki, teoretiki in zasebni sektor (o tem podrobneje Berk in Hyatt, 2015, ter Coglianese in Lehr, 2017), njihovo uporabo v fazi kaznovanja pa so sprejela tudi nekatera sodišča. Slednja so razlogovala, da računalniški programi učinkoviteje ocenijo in pretehtajo vse okoliščine, pomembne za kaznovanje (Pritožbeno sodišče zvezne države Indiana v zadevi Malenchik v. State 928 N.E.2d), a so le del kaznovalnega procesa in od njih ni odvisna končna odločitev o kazni (pritožbeno sodišče zvezne države Wisconsin v zadevi State v. Samsa 359 Wis.2d), saj imajo sodniki še vedno diskrecijo glede uporabe rezultatov takih programov (Vrhovno sodišče zvezne države Wisconsin v zadevi State v. Rogers 14-0373).

Zadnje izmed tovrstnih sodnih odločb je leta 2016 sprejelo Vrhovno sodišče zvezne države Wisconsin v zadevi State v. Loomis 881 N. W.2d 749. Omenjeni je v kazenskem postopku priznal krivdo za sodelovanje pri kaznivem dejanju, nato pa ga je računalniški program COMPAS ocenil kot izredno nevarnega posameznika z veliko možnostjo povratništva, zaradi česar mu je sodnik izrekel šestletno zaporno kazen ter pet let dodatnega nadzora. Loomis je v pritožbi navedel, 1) da mu je kršena pravica do poštenega sojenja, saj mu ni bilo omogočeno, da bi preveril način delovanja programa in točnost informacij, s katerimi je program sprejel odločitev; 2) da je z uporabo programa kršena individualizacija kazenske sankcije, saj program uporablja značilnosti večje družbene skupine (v katero je spadal) in te nekritično prenaša nanj; 3) da je program podal neustrezen rezultat, saj je pri izračunu upošteval tudi njegov spol, ki ga, čeprav je njegova uporaba statistično podprta, ni dovoljeno upoštevati. Vrhovno sodišče je njegove argumente v celoti zavrnilo. Čeprav delovanje programa ni bilo razkrito, to po oceni sodišča ni bistveno vplivalo na zakonitost sodne odločbe, saj je program deloval na podlagi javno dostopnih informacij in podatkov, ki jih je dal Loomis sam,³² zato je Loomis imel možnost, da preveri pravilnost informacij, ki so bile uporabljene pri izračunu. Do kršitve individualizacije kazenske sankcije ni prišlo zato, ker je bil končni izračun uporabljen le kot ena izmed več okoliščin pri izreku

kazenske sankcije in je torej imel le podporno vlogo.³³ Sodišče je presodilo tudi, da je uporaba spola nujna za točnost izračuna, saj imajo moški in ženske različne stopnje povratništva in drugačen rehabilitacijski potencial, poleg tega pa Loomis ni izkazal, da bi se sodnik pri izrekanju kazni oprl na spol kot relevanten dejavnik za odmero sankcije, saj ga ni omenil v obrazložitvi sodbe. Sodba odpira mnogo pomislekov, ki jih je mogoče uporabiti v tezi proti uporabi algoritmičnega programa v fazi izrekanja kazenskih sankcije, vendar pa menim, da je te ovire mogoče zanesljivo odpraviti.

Vsaki osebi mora biti kazenska sankcija izrečena na podlagi zanesljivih, točnih in preverljivih informacij, pa naj bo to v ZDA³⁴ ali Sloveniji.³⁵ Program COMPAS pri svojem odločanju uporablja vrsto informacij, tako javno dostopnih kot tudi tistih, ki jih da obdolženec. Zaradi obsega informacij, pridobljenih iz javnih evidenc, obdolženec nad njimi nima pregleda, prav tako pa lahko program prevara in mu na podlagi izpolnjenega vprašalnika ponudi informacije, ki bodo zanj ugodnejše. Završnik (2017, 2018a) v zvezi s tem opozarja, da morajo biti podatki, ki jih umetna inteligenca uporablja pri svojem delu, natančni, kakovostni, raznoliki, dovolj poglobljeni in objektivno preverljivi, posamezniku pa mora biti znano, da je odločitev sprejeta na podlagi teh podatkov. Ravno to je ključen element delovanja programa Kaznovanje v1.0, saj lahko vanj sodnik vnaša le okoliščine, ki so s stopnjo gotovosti dokazane v konkretnem kazenskem postopku. Na njihov obseg in kakovost bo lahko vplival tudi obdolženec, ker mu je na podlagi tretje alineje 29. člena Ustave Republike Slovenije (2016) zagotovljeno izvajanje dokazov v njegovo korist.³⁶ S predvidenim načinom delovanja programa Kaznovanje v1.0 tako lahko obdolženec že med kazenskim postopkom preveri

³² Program COMPAS med drugim v izračun vključuje informacije, ki jih v obliki številčnih odgovorov na vnaprej pripravljen vprašalnik poda obdolženec sam.

³³ Kaznovanje na podlagi karakteristike, ki je osebi imanentna, je nesprejemljivo, saj jo kaznujemo zato, ker je, in ne zato, ker je nekaj naredila – glej zadevo Vrhovnega sodišča ZDA Buck v. Davis 580 U.S., v kateri je ekspertna priča izpovedala, da je posameznik verjeten povratnik zaradi svoje rase, na podlagi česar je nato sodnik izrekel smrtno kazen.

³⁴ Vsaj tako o tem pritožbeno sodišče zvezne države Wisconsin v zadevi State v. Skaff 152 Wis.2d.

³⁵ Osmi odstavek 364. člena ZKP (2017) v zvezi z 49. členom KZ-1 (2017) in drugimi.

³⁶ Pri odločanju o dokaznem predlogu mora sodišče upoštevati merila, ki jih je ustaljena (ustavno)sodna praksa postavila za odločanje o predlogu, in sicer: 1) glede na načelo proste presoje dokazov sodišče samo odloča o tem, katere dokaze bo izvedlo in kako bo presojalo njihovo verodostojnost; 2) sodišču ni treba izvesti vsakega dokaza, ki ga predlagata stranki; 3) predlagani dokaz mora biti materialnopravno relevanten; 4) pravno relevantnost predlaganega dokaza morata stranki utemeljiti s potrebno stopnjo verjetnosti in 5) v dvomu je treba šteti vsak dokazni predlog obrambe v korist obdolženca in ga sodišče mora izvesti, razen če je očitno, da ne more biti uspešen (I Ips 39161/2012).

zanesljivost podatkov, s čimer sta mu zagotovljena možnost vplivanja in nadzor nad informacijami, ki bodo pozneje uporabljene pri izračunu (o tem tudi Šarf in Križnar, 2018). Prav to po mnenju Simmonsa (2018) pri obdolžencu ustvarja občutek pravičnosti kazenskega postopka.

Očitek predsodkov oziroma diskriminacije, ki se v programu COMPAS skriva v statistični obdelavi podatkov, lahko odpravimo še učinkoviteje. COMPAS zaradi statistike pripadnike nekaterih družbenih skupin obravnava nepravilno, saj jim v postopku izračuna pripiše okoliščine, značilne za celotno družbeno skupino, čeprav teh lastnosti morda nimajo (Sidhu, 2015; Završnik, 2018b). Posledično je ocena stopnje povratništva lahko višja, kar odločilno vpliva na višino kazni (Carlson, 2017; Kehl et al., 2017). Ker program Kaznovanje v1.0 rasne, etične, politične, verske in druge pripadnosti ter osebnih prepričanj pri izračunu ne upošteva, tako kot to na načelni ravni v 37. členu preambule in 10. členu besedila prepoveduje Direktiva o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov za namene pregona kaznivih dejanj (2016), do diskriminatorne dedukcije praviloma ne more priti, sicer bi program lahko razvil diskriminatorni učinek oziroma t. i. *feedback loop* (Kroll et al., 2017). Na primer, če bi v program vnesli historične podatke, ki bi kazali, da obstaja močna korelacija med političnim prepričanjem in višino izrečene kazni, bi program lahko v novih primerih, ko bi bilo tako prepričanje izkazano, predlagal višje kazni, čeprav te ne bi bile utemeljene. Obstaja sicer verjetnost, da bi samoučeči se algoritmi te podatke pridobili iz vseh drugih podatkov, na primer naslova prebivališča, vrste nakupljene hrane v izbranem času, izbire oblačil itd. (Završnik, 2017), vendar pa je ta pri delovanju programa Kaznovanje v1.0 nizka. Razlog za to je, da sodniki slovenskega pravosodnega sistema pri izbiri in odmeri kazenske sankcije ne upoštevajo okoliščin, iz katerih bi program lahko samostojno oblikoval diskriminatorni učinek.³⁷ Poleg tega smo pri razvoju programa po enem izmed predlaganih pristopov izločili še tiste navidezno anonimne in nepristranske podatke, s katerimi bi bilo mogoče sklepati o nedovoljeni ali diskriminatorni okoliščini, vendar za oceno višine kazni niso pomembni. Za presojo, ali je tak pristop učinkovit, bo treba program preizkusiti v resničnem okolju in opraviti *ex post* presojo vsakokratnega primera, kar je z vidika pravičnosti pri takem pristopu nujno (Kroll et al., 2017). Nenazadnje pa je v program vključena še *zaščita* naključnosti, s katero program v nekaterih primerih najprej sprejme naključno odločitev, ki jo nato preveri z obstoječo zbirko podatkov, s čimer se dodatno izboljša natančnost njegovega delovanja.

Nadalje programi za oceno nevarnosti v ZDA pri svojem odločanju ne upoštevajo okoliščin, ki se nanašajo na kaznivo

dejanje, kar ni v skladu z reintegracijskim namenom, država pa posameznike kaznuje kar proaktivno – za dejanje, ki ga še niso zagrešili, obstaja pa velika verjetnost, da ga bodo (Hopkinson, 2018). Posledično taki računalniški programi ne bi smeli določati vrste in dolžine kazni, saj je treba glede na 49. člen KZ-1 (2017) upoštevati vse okoliščine primera, tudi tiste, ki se nanašajo na kaznivo dejanje. Zato program Kaznovanje v1.0 deluje ob poznavanju okoliščin preteklih primerov izvršitvenih dejanj, ki so sistemsko umeščene v njegove algoritme in temeljijo na pravnomočnih obsodilnih sodbah. Ob delovanju na podlagi okoliščin o storilcu in kaznivem dejanju, ki so bile (najmanj) po instančni presoji spoznane kot take, da med obdolženci ne ustvarjajo neenakosti, je neutemeljen pomislek Završnika (2018a), da bi razvijalci v metodo strojnega učenja vnesli diskriminatorne okoliščine oziroma okoliščine, s katerimi bi se lahko ustvarjale razlike med obdolženci. Kot je že zapisano, program Kaznovanje v1.0 deluje le na podlagi okoliščin, ki izhajajo iz pravnomočnih sodnih odločb. Teh ni mogoče prikrojiti, ker program sodnika pri izračunu prav na podlagi (podobnih) okoliščin primera napoti na primerljivo sodno odločbo. Iz tega razloga s(m)o razvijalci na ugotovljene okoliščine vezani, saj je le z njimi mogoče ustvariti programsko opremo, delujočo v resničnem svetu oziroma v konkretnem primeru.

Glede na trenutno delovanje programa Kaznovanje v1.0 menim, da je treba ovreči pomislek (na katerega opozarjajo Coglianese in Lehr, 2017; Završnik, 2018a), da ima strojno učenje t. i. učinek črne skrinjice (angl. *black box*), zaradi katerega v konkretnem primeru ne bo omogočen vpogled v korelacije med posameznimi okoliščinami oziroma v njihovo ovrednotenje z vidika končne kazni. Programska oprema je temu prilagojena tako, da lahko sodnik v vsakem konkretnem primeru vizualno (z grafikonom) preveri, s kakšno močjo je posamezna okoliščina vplivala na kazni, ki jo predlaga program, na podlagi tega pa je, kot navajajo Simmons (2018) in Kroll et al. (2017), višino kazni mogoče matematično utemeljiti. Tako lahko notranje delovanje programa ostaja poslovna skrivnost, saj je rezultat računsko preverljiv in sodniku poleg grafičnega prikaza omogoča tudi vpogled v sodno odločitev, najprimerljivejšo zadevi v sojenju.

Rezultata sodniku tudi sicer ni treba vključiti v sodno odločbo. Od izračuna lahko odstopi, vendar mora v obrazložitvi sodne odločbe navesti razloge, ki so ga pripeljali do takega miselnega sklepa.³⁸ Končna odločitev torej še vedno ostaja v rokah sodnika in uporaba programa sodnikom ne odvzema možnosti, da odločitve sprejemajo samostojno, s čimer se

³⁷ Take okoliščine vsaj ne izhajajo iz obrazložitev pravnomočnih sodb.

³⁸ Tak je tudi pristop Vrhovnega sodišča zvezne države Wisconsin v zadevi *State v. Loomis 881 N. W.2d 749*, o njem na pišeta tudi M. Mihelj Plesničar in K. Šugman Stubbs (2018).

uresničujeta priporočeni pristop Komisije Sveta Evrope za učinkovitost pravosodja v svojih smernicah (2016) ter 11. člen Direktive o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov za namene pregona kaznivih dejanj (2016). Završnik (2018a) pri tem opozarja na bojazen, da bo moral sodnik, ki bi od izračuna želel odstopiti, ob pisanju take obrazložitve vanjo vložiti več navora in bi posledično lahko program kot pripomoček postal glavno merilo za odločanje. K temu je treba dodati, da sodnik zaradi načela enakega varstva pravic iz 22. člena Ustave Republike Slovenije v nobenem primeru ne sme samovoljno, torej brez razumne pravne obrazložitve, odstopiti od ustaljene sodne prakse (I Ips 79/2010). Če bo program sodniku predlagal že pravnomočno sodno odločbo kot najprimerljivejšo zadevi v odločanju, sodnik pa bo od take odločitve želel odstopiti, bo svoj odstop v vsakem primeru moral pojasniti in zanj navesti utemeljene razloge, kar bo od njega, ne glede na delovanje programa, zahtevalo dodaten miselni napor. Ker pa program Kaznovanje v1.0 deluje tako, da sodniku ponudi grafični prikaz korelacij med okoliščinami in višino kazni, poleg tega pa sodnika napoti na primer, o katerem so v podobnih okoliščinah že odločala druga sodišča, bo po moji oceni sodniku tak odstop celo lažje utemeljiti. Že teorija (Mihelj Plesničar in Šugman Stubbs, 2018) navaja, da je tak način delovanja programa povsem primerljiv s sodnikovim iskanjem sodne prakse in ga zato pri odločanju ne omejuje, zato ocenjujem, da bo lahko sodnik prav s programom argumentirano pojasnil, zaradi katerih razlikovalnih okoliščin je sprejel drugačno odločitev oziroma katere so bile tiste okoliščine, ki so pretehtale nad analitičnim rezultatom programa.

Čeprav javnost praviloma ne bo imela vpogleda v matematične postopke za delovanje programa Kaznovanje v1.0, bo pravilnost njegovega delovanja še vedno mogoče preveriti – če bo program vsesplošno dostopen, bo lahko zainteresirana javnost vanj (enako kot sodnik) vnašala različne spremenljivke in računala njihove korelacije v povezavi s (hipotetično) kaznijo. Pri tem se seveda pojavi pomislek (kot ga opisujeta Coglianese in Lehr (2017)) o izigravanju sistema: posameznik bi z nenehnim preučevanjem programa Kaznovanje v1.0 lahko ugotovil, na podlagi katere kombinacije okoliščin mu bo izrečena najnižja kazen. Tak pristop si je sicer mogoče zamisliti, vendar pa to ne bo bistveno vplivalo na končni rezultat, celo nasprotno: obdolženec bo kazen lahko predvidel, zato zanj ne bo presenečenje. Po drugi strani nekateri (Završnik, 2017) menijo, da bi z uporabo algoritmov (torej tudi programa Kaznovanje v1.0) prišlo do prenašanja odgovornosti sodnika na sestavljavce algoritmov in pravosodno upravo, ki je tako vrsto odločanja sprejela. Sodnik se svoji odgovornosti za sodbo, še posebno v kazenskem postopku, nikakor ne more izogniti, saj odgovornost zanj vzpostavljajo najmanj kogentne določbe drugega odstavka 23. člena Ustave Republike Slovenije (2016) ter 2. in 25. člena ZKP (2017). Posledično je

lahko za sodno odločbo odgovoren le sodnik in mora končna odločitev o vrsti in višini kazni še vedno ostati v njegovi pristojnosti ter odražati njegovo avtonomno odločitev v tej fazi kazenskega postopka.

7 Sklep

V času, ko kazenskopravna politika narekuje informatizacijo sodnih postopkov, zmanjševanje sodnih zaostankov, povečanje učinkovitosti sojenja in ustvarjanje razmer, v katerih bodo ljudje zaupali v delo kazenskih sodišč (Ministrstvo za pravosodje Republike Slovenije [MP], 2018), se zdi uvedba avtomatiziranega procesa sprejemanja nekaterih odločitev v kazenskem postopku priročna in učinkovita rešitev. V fazi izrekanja kazenske sankcije je lahko to računalniški program Kaznovanje v1.0, s katerim zagotovimo vsaj delno predvidljivost kazni in odpravimo dispariteto pri njenem izrekanju. Uporaba računalniškega programa pomeni korak k modernemu mešanemu modelu sprejemanja odločitev o kazenski sankciji, saj bi sodniško intuicijo, ki danes v tem delu kazenskega postopka prevladuje, dopolnili z objektiviziranim rezultatom. Ta bi sodniku zagotovo vladal individualizacijo sankcije, saj bi odražal celostno vrednotenje vsakokratnega primera, končno odločitev pa bi še vedno sprejel sodnik, predvsem zaradi zakonske zahteve po obrazložitvi sodne odločbe kot bistvenega dela poštenega kazenskega postopka, ki je program za zdaj še ne more nadomestiti.

Ravno v zvezi s tem Goodman in Flaxman (2016) ter S. Wachter et al. (2018) opozarjajo na nevarnost, da bi lahko avtomatizirane odločitve, temelječe na osebnih podatkih oseb, o katerih se odločitev sprejema, kršile določbe Splošne uredbe o varstvu osebnih podatkov (2016). Določbe 71. člena preambule ter 13.–15. člena te uredbe so jasne: če je posameznik s podatki, na podlagi katerih se sprejema odločitev, seznanjen, lahko o njih izrazi svoje stališče, dobi pojasnilo o odločitvi in jo ima pravico izpodbiti, je avtomatizirana obdelava osebnih podatkov poštena in pregledna. V fazi izrekanja kazenske sankcije so v slovenskem kazenskem postopku vse te kazenskopravne garancije že zagotovljene, in sicer z navzočnostjo obdolženca pri sojenju, dokaznimi predlogi, ki jih ima na voljo, obrazloženostjo sodne odločbe in možnostjo pritožbe v delu, ki se nanaša na izbiro in odmero kazenske sankcije (o tem tudi Šarf in Križnar, 2018). Enake kavtele so namenjene tudi varstvu obdolženčeve zasebnosti, saj ima zaradi njih učinkovito možnost ugotoviti, kdaj, kako in v kakšni meri bodo njegovi osebni podatki uporabljeni za sprejetje avtomatizirane odločitve. Zato uporaba računalniškega programa Kaznovanje v1.0 vsaj z vidika slovenskega kazenskega postopka po moji oceni ne bi kršila obdolženčeve pravice do poštenega postopka.

Ker pa mora sodnik upoštevati le Ustavo Republike Slovenije in zakon, bi računalniški program lahko sodišču koristil kot pripomoček s pozitivnim prispevkom na drugih področjih. Obdolženec bi kazenski postopek v delu izrekanja kazenske sankcije sprejel kot pravičnejši. Zaradi uporabe računalniškega programa bi dobil občutek, da je sodnikovo mišljenje o kazni že pred nadzorom višje instance podvrženo dodatnemu preverjanju, ki je analitično in temelji na obstoječi jurisprudenci, poleg tega pa bi z grafičnim prikazom dobil tudi vpogled v dejanski miselni proces odmere višine kazenske sankcije. Javno dostopno delovanje programa lahko laično javnost še bolj zbliža z nekaterimi segmenti kazenskega prava in s tem povzroči splošne preventivne učinke, saj bo javnost delovanje pravnega sistema obravnavala enakopravneje, bolj predvidljivo in pravičnejše. Neodvisnim strokovnjakom bi bilo omogočeno spremljati pravilnost delovanja programa in smotrnost izrekanja kazenske sankcije v konkretni zadevi, predvsem z vidika glavnega namena kaznovanja, tj. reintegracije storilca.

Kljub širokemu naboru pozitivnih prispevkov se pri razvoju programa Kaznovanje v1.0 srečujemo z omejitvami. Program zaradi metode strojnega učenja za delovanje potrebuje veliko podatkov o okoliščinah kaznovanja, ti pa niso vselej na voljo. Prva ovira v zvezi s tem so kazniva dejanja, ki pri nas niso prav pogosta. Če sodb v zvezi z njimi ni ali jih je premalo, se strojno učenje izkaže za neučinkovito, ker za oblikovanje izračuna ni na voljo dovolj podatkov. Poleg tega vse sodbe sodišč še niso javno dostopne in tako podatkov ni mogoče pridobiti – projekt Objava odločb Vrhovnega sodišča Republike Slovenije je namreč še vedno v fazi testiranja, pri čemer se v okviru tega projekta pridobivajo le sodbe enega okrajnega kazenskega sodišča. Odločitve sodnikov so nadalje ob različnih okoliščinah enake in obratno, kar lahko vodi v nepravilno ovrednotenje posamezne okoliščine primera, posebno pozornost pa bo v prihodnosti treba nameniti zakonodajnim spremembam, ki lahko vplivajo na delovanje programa Kaznovanje v1.0 (spremembe zakonskih okvirov kaznovanja, omilitvenih določil itd.).

Ob tem se v celoti pridružujem mnenju M. Mihelj Plesničar in K. Šugman Stubbs (2018), da bi lahko z algoritmi in podatkovnimi bazami ustvarili mnogo pravičnejši kazenskoopravni sistem, vendar pa bosta za njegov razvoj potrebna tehten premislek in kritična analiza – med drugim tudi programa Kaznovanje v1.0. Čeprav bi bila z njegovim načinom delovanja v slovenskem kazenskem postopku spoštovana vsa glavna načela avtomatiziranih odločitev v sodnem sistemu, in sicer transparentnost, natančnost, pravičnost in preverljivost (Citron Keats in Paquale, 2014), sodni postopek pa bi bil okrepljen z dodatno informacijo, ki bi pripomogla pri spre-

jetju dokončne odločitve,³⁹ bi program sodnikom še vedno lahko koristil le kot tehnični pripomoček za delo. Po stališču Ustavnega sodišča Republike Slovenije (Up-1051/11-10) namreč računalniška podpora ne more vplivati na vsebino pravic strank v postopku, še posebno ne, ko gre za ustavna procesna jamstva. Odgovor na prvotno zastavljeno vprašanje je torej jasen: računalniški program kljub svoji učinkovitosti v kazenskem postopku ne more nadomestiti sodnika. Ta bojazen je neutemeljena že na ustavnopravni ravni in ravno zato je smiselno dati priložnost programski rešitvi, ki sodnikom pri njihovem delu lahko pomaga in jih razbremeni.

Literatura

1. Ambrož, M. (2016). Namen kaznovanja: pozitivna generalna prevcenija? *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 67(1), 5–15.
2. Ambrož, M. (2017a). O vplivu kriminalitetne politike na kazenskoopravno dogmatiko. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 68(1), 5–14.
3. Ambrož, M. (2017b). *Uvodna pojasnila k noveli KZ-1E*. Ljubljana: Uradni list RS.
4. Bavcon, L., Šelih, A., Korošec, D., Ambrož, M. in Filipič, K. (2017). *Kazensko pravo, Splošni del*. Ljubljana: Uradni list RS.
5. Bele, I. (2001). *Kazenski zakonik s komentarjem, Splošni del*. Ljubljana: GV Založba.
6. Berk, R. in Hyatt, J. (2015). Machine learning forecasts of risk to inform sentencing decisions. *Federal Sentencing Reporter*, 27(4), 222–228.
7. Bostrom, N. (2014). *Superintelligence: Paths, dangers, strategies*. Oxford: Oxford University Press.
8. Brunton Smith, I. in Hopkins, K. (2013). *The factors associated with proven re-offending following release from prison: findings from Waves 1 to 3 of SPCR*. Pridobljeno na https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/491119/re-offending-release-waves-1-3-spcr-findings.pdf
9. Buck v. Davis 580 U.S., United States Supreme Court (2017).
10. Carlson, A. (2017). The need for transparency in the age of predictive sentencing algorithms. *Iowa Law Review*, 103(1), 303–329.
11. Citron Keats, D. in Paquale, F. (2014). The scored society: Due process for automated predictions, *Washington University Law Review*, 89(1), 1–33.
12. Coglianese, C. in Lehr, D. (2017). Regulating by robot: Administrative decision making in the machine-learning era. *The Georgetown Law Journal*, 1734, 1147–1223.
13. Daubert v. Merrell Dow Pharm Inc. 509 U.S. 579, United States Supreme Court (1993).
14. Direktiva o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov za namene pregona kaznivih dejanj. (2016). *Uradni list Evropske unije*, (L119/89).
15. Dwork, C., Hardt, M., Pitassi, T., Reingold, O. in Zemel, R. (2011). *Fairness through awareness*. Pridobljeno na <http://www.cs.toronto.edu/~zemel/documents/fairAwarelts2012.pdf>

³⁹ Podobno o tem Vrhovno sodišče ZDA v zadevi Daubert v. Merrell Dow Pharm Inc. 509 U.S. 579, v kateri so opisana merila za sodno uporabo nove znanstvene tehnike.

16. Electronic Privacy Information Center (EPIC). (2018). *Algorithms in the criminal justice system*. Pridobljeno na <https://epic.org/algorithmic-transparency/crim-justice/>
17. Fischman, J. in Schanzenbach, M. (2012). Racial disparities under the federal sentencing guidelines: The role of judicial discretion and mandatory minimums. *Journal of Empirical Legal Studies*, 9(4), 729–764.
18. Frisch, W. (2017). From disparity in sentencing towards sentencing equality: The German experience. *Criminal Law Forum*, 28(3), 437–475.
19. Gabel Cino, J. (2018). Deploying the secret police: The use of algorithms in the criminal justice system. *Georgia State University Law Review*, 34(4), 1073–1102.
20. Goodman, B. in Flaxman, S. (2016). European Union regulations on algorithmic decision-making and a »right to explanation«. *Oxford Internet Institute*. Pridobljeno na <https://arxiv.org/pdf/1606.08813v2.pdf>
21. Hopkinson, C. (2018). Using Daubert to evaluate evidence-based sentencing. *Cornell Law Review*, 103(3), 723–755.
22. Horvat, Š. (2004). *Zakon o kazenskem postopku s komentarjem*. Ljubljana: GV Založba.
23. I Ips 130/2009, Vrhovno sodišče Republike Slovenije (2009).
24. I Ips 148/2010, Vrhovno sodišče Republike Slovenije (2011).
25. I Ips 178/2004, Vrhovno sodišče Republike Slovenije (2006).
26. I Ips 39161/2012, Vrhovno sodišče Republike Slovenije (2017).
27. I Ips 44415/2010-3763, Vrhovno sodišče Republike Slovenije (2015).
28. I Ips 79/2010, Vrhovno sodišče Republike Slovenije (2011).
29. I K 2975/2010, Okrožno sodišče v Ljubljani (2010).
30. II Kp 13189/2009, Višje sodišče v Celju (2011).
31. IV K 55009/2013, Okrožno sodišče v Ljubljani (2013).
32. James, N. (2015). *Offender reentry: Correctional statistics, reintegration into the community and recidivism*. Pridobljeno na <https://fas.org/sgp/crs/misc/RL34287.pdf>
33. Jurek v. Texas 428 U.S. 262, United States Supreme Court (1976).
34. Kazenski zakonik-1 (KZ-1). (2012, 2015, 2016, 2017). *Uradni list RS*, (50/12, 54/15, 6/16, 38/16, 27/17).
35. Kehl, D., Guo, P. in Kessler, S. (2017). Algorithms in the criminal justice system: Assessing the use of risk assessment in sentencing, responsive communities initiative. *Berkman Klein Center for Internet & Society, Harvard Law School*. Pridobljeno na https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/33746041/2017-07_responsivecommunities_2.pdf
36. Komisija Sveta Evrope za učinkovitost pravosodja. (2016). *Guidelines on how to drive change towards cyberjustice*. Pridobljeno na <https://rm.coe.int/16807482de>
37. Kroll, J., Huey, J., Barocas, S., Felten, E., Reidenberg, J., Robinson, D. et al. (2017). Accountable Algorithms. *University of Pennsylvania Law Review*, 165(3), 633–705.
38. Malenchik v. State 928 N.E.2d, Supreme Court of Indiana (2010).
39. Massie, S. (2015). Orange is the new equal protection violation: How evidence-based sentencing harms male offenders. *William & Mary Bill of Rights Journal*, 24(2), 521–551.
40. Mihelj Plesničar, M. (2012). Namen kaznovanja in njegov vpliv na odločanje o sankcijah. V P. Gorškič (ur.), *Zbornik znanstvenih razprav* (str. 181–210). Ljubljana: Pravna fakulteta.
41. Mihelj Plesničar, M. (2015). Dobri in manj dobri razlogi za razlike v kaznovanju. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 66(2), 116–127.
42. Mihelj Plesničar, M. (2017). Postopek odločanja o sankcijah. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 68(3), 258–268.
43. Mihelj Plesničar, M. in Šugman Stubbs, K. (2018). Subjectivity, algorithms and the courtroom. V A. Završnik (ur.), *Big data, crime and social control* (str. 154–175). London in New York: Routledge.
44. Miller v. Alabama 567 U.S. 460, United States Supreme Court (2012).
45. Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije (MORS). (2019). *Raven tehnološke razvosti*. Pridobljeno na <http://www.mo.gov.si/fileadmin/mo.gov.si/pageuploads/rr/TRL.pdf>
46. Ministrstvo za pravosodje Republike Slovenije (MP). (2018). *Strategija Pravosodje 2020*. Pridobljeno na http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/mp.gov.si/zakonodaja/120803_Strategija_Pravosodje_2020.pdf
47. Northpointe. (2018). *Practitioner's guide to COMPAS core*. Pridobljeno na http://www.northpointeinc.com/downloads/compas/Practitioners-Guide-COMPAS-Core-_031915.pdf
48. Redding, R. (2009). Evidence-based sentencing: The science of sentencing policy and practice. *Chapman Journal of Criminal Justice*, 1(1), 1–19.
49. Scott, R. (2013). The skeptic's guide to information sharing at sentencing. *Utah Law Review*, 1, 345–408.
50. Sentencing Council. (2018). *Sentencing guidelines*. Pridobljeno na <https://www.sentencingcouncil.org.uk/the-magistrates-court-sentencing-guidelines/>
51. Sidhu, D. (2015). Moneyball sentencing, *Boston College Law Review*, 56(2), 671–733.
52. Simmons, R. (2018). Big data and procedural justice: Legitimizing algorithms in the criminal justice system. *Ohio State Journal of Criminal Law*, 15(2), 573–581.
53. Slobogin, C. (2012). Risk assessment. V J. Petersilia in K. Reitz (ur.), *The Oxford handbook of sentencing and corrections* (str. 196–219). Oxford: Oxford University Press.
54. Slobogin, C. (2018). Principles of Risk Assessment: Sentencing and Policing. *Ohio State Journal of Criminal Law*, 15(2), 583–596.
55. Soković, S. in Bejatović, S. (2017). Sodobne ideje o rehabilitaciji obsojencev: razvoj, značilnosti in možnosti. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 68(1), 43–52.
56. Splošna uredba o varstvu osebnih podatkov. (2016). *Uradni list Evropske unije*, (119/1).
57. Starr, S. (2014). Evidence-based sentencing and the scientific rationalization of discrimination. *Stanford Law Review*, 66(4), 803–872.
58. State v. Loomis 881 N. W.2d 749, Wisconsin Supreme Court (2016).
59. State v. Rogers 14-0373, Wisconsin Supreme Court (2015).
60. State v. Samsa 359 Wis.2d, Wisconsin Court of Appeals (2014).
61. State v. Skaff 152 Wis.2d, Wisconsin Court of Appeals (1989).
62. Šarf, P. in Križnar, P. (2018). Vpeljava algoritmov v kazenski postopek: primer odmerjanja kazenskih sankcij. V *Zbornik 11. konference kazenskega prava in kriminologije* (str. 47–56). Ljubljana: Lexpera, GV Založba.
63. United States Sentencing Commission (USSC). (2018). *Guidelines manual*. Pridobljeno na <https://www.uscc.gov/guidelines/2016-guidelines-manual>
64. University College London (UCL). (2018). *AI predicts outcomes of human rights trials*. Pridobljeno na <https://www.ucl.ac.uk/news/news-articles/1016/241016-AI-predicts-outcomes-human-rights-trials>
65. Up-1051/11-10, Ustavno sodišče Republike Slovenije (2013).

66. Up-883/14-24, Ustavno sodišče Republike Slovenije (2015).
67. Ustava Republike Slovenije. (1991, 1997, 2000, 2003, 2004, 2006, 2013, 2016). *Uradni list RS*, (33/91, 42/97, 66/00, 24/03, 69/04, 69/04, 69/04, 68/06, 47/13, 47/13, 75/16).
68. Vlada Republike Slovenije. (2016). *Predlog Zakona o spremembah in dopolnitvah Kazenskega zakonika*. Pridobljeno na <http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/mp.gov.si/novice/2017/Marec2017/KZ-1E.pdf>
69. Vrhovno sodišče Republike Slovenije (VS RS). (2017). *Zadovoljstvo javnosti z delovanjem sodišč v Republiki Sloveniji*. Pridobljeno na http://www.sodisce.si/mma_bin.php?static_id=2018072612085456
70. Vuletić, I. in Tomičić, Z. (2017). The problem of disparity in sentencing: A comparative insight and what can be done to make sentencing more uniform. *Journal of Eastern-European Criminal Law*, 1(2), 133-142.
71. Wachter, S., Mittelstadt, B. in Russell, C. (2018). Counterfactual explanations without opening the black box: Automated decisions and the GDPR. *Harvard Journal of Law & Technology*, 31(2), 1–52.
72. Zakon o kazenskem postopku (ZKP). (2012, 2014, 2016, 2017). *Uradni list RS*, (32/12, 47/13, 87/14, 8/16, 64/16, 65/16, 66/17).
73. Zakon o spremembah in dopolnitvah Kazenskega zakonika (KZ-1E). (2017). *Uradni list RS*, (27/17).
74. Završnik, A. (2017). Algoritmčno nadzorstvo: veliko podatkovje, algoritmi in družbeni nadzor. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 68(2), 135–149.
75. Završnik, A. (2018a). Algokracija: od vladavine prava do vladavine algoritmov. V A. Završnik in L. Selinšek (ur.), *Pravo in nadzor v dobi velikega podatkovja* (str. 35–71). Ljubljana: Pravna fakulteta.
76. Završnik, A. (2018b). Algorithmic crime control. V A. Završnik (ur.), *Big data, crime and social control* (str. 131–153). London in New York: Routledge.

Criminal Sanctions and Algorithms: Sanctioning v1.0

Primož Križnar, M.A., Senior Advisor, District State Prosecutor's Office in Ljubljana, Assistant, Institute of Criminology at the Faculty of Law Ljubljana, University of Ljubljana, Slovenia. E-mail: primoz.kriznar@guest.arnes.si

In modern society, the pronouncement of a fair criminal sanction to defendants constitutes the ultimate goal that every judge should pursue in criminal proceedings. However, this goal is in fact only an ideal, since penal sanctions often create an unequal position among these defendants. For this reason, the author first introduces how sentencing by the court should be and then attempts to improve and replace this decision-making method by using a computer program, which he developed. The author's thesis is that a computer program could be more just and effective in deciding the criminal sanction for the defendant, which the author presents in the central part of the article by providing principled and concrete reasons for this. The author also examines some of the most well-known court decisions regarding such a decision-making method, and in the penultimate part of the article, presents potential obstacles to the introduction of automated decision-making in the criminal justice process. In conclusion, the author states that the final decision regarding the criminal sanction should still be left to the judge who could use the computer program as a supporting mechanism. The judge will only be allowed to use the results of this program if all of the criminal guarantees are still provided to the defendant while the judge will verify the outcome of the program and explain the reasoning of the court's decision.

Keywords: equity of penal sanction, principle of equality, disparity of sanctioning, jurisprudence, algorithms, automated decision-making

UDC: 343

Zaznave legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih v slovenskih zaporih¹

Gorazd Meško,² Rok Hacin³

V prispevku se osredotočamo na raziskovanje zaznave legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih v slovenskih zaporih. Glavni cilj študije je identificirati dejavnike, ki so povezani z zaznavo legitimnosti zaporskih delavcev pri obsojencih, ki prvič prestajajo zaporno kazen, in tistih, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom. Rezultati regresijskih analiz so pokazali, da se z zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obeh skupinah obsojencev povezujejo zaupanje v avtoriteto, odnosi z zaporskim osebjem, postopkovna pravičnost, distributivna pravičnost in učinkovitost zaporskega osebja. Rezultati diskriminantne analize so pokazali statistično pomembne razlike med obsojenci, ki prvič prestajajo zaporno kazen, in tistimi, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom, v zaznavi legitimnosti, zaupanja v avtoriteto, odnosov z zaporskim osebjem, dolžnosti podrediti se ter učinkovitosti zaporskega osebja in zaporske subkulture. Obsojenci, ki so prvič prestajali zaporno kazen, so legitimnost zaporskega osebja zaznavali pozitivneje kot tisti, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom. Doslednost in profesionalnost zaporskih delavcev, ki se kažejo v pošteni in spoštljivi obravnavi obsojencev, sta povezani z zaznavo legitimnosti pri obsojencih.

Glavne besede: obsojenci, legitimnost, pravičnost, zapor, Slovenija

UDK: 343.8

1 Uvod

Legitimnost in red v zaporu temeljita na konsistentnosti interakcij med zaporskim osebjem in obsojenci. Zaporski delavci⁴ s spoštljivim, nepokroviteljskim in iskrenim odnosom do obsojencev gradijo in vzdržujejo svoj položaj legitimnega nosilca avtoritete v zaporskem okolju (Auty in Liebling, 2019; Carrabine, 2005; Liebling, 2011). Priznavanje legitimnosti zaporskim delavcem je oteženo, saj je skupen element vseh obsojencev njihov »spor z državo« in njenimi institucijami. Posameznik, ki stori kaznivo dejanje, ne priznava legitimnosti pravil obstoječega družbenega sistema (Jackson, Tyler, Bradford, Taylor in Shiner, 2010).

Izkušnja prestajanja zaporne kazni ima različne posledice za posameznika in njegovo zaznavo zaporskega sistema, zaporskega osebja in drugih obsojencev (Liebling et al., 2019). Obsojenci, ki so v preteklosti že imeli izkušnje z zaporskim sistemom, so se med prestajanjem kazni naučili »tricks of the trade« oziroma z drugimi besedami, ponotranjili so dinamiko zaporskega življenja ter formalnih in neformalnih pravil v zaporskem okolju. Predvidevamo, da ti obsojenci legitimnost in učinkovitost zaporskega osebja zaznavajo bolj negativno, saj so se jim zaporski delavci, ki naj bi jim nudili pomoč pri vzpostavitvi življenja brez kriminalitete, izneverili – večina obsojencev ne vidi svojih napak in zaporske delavce krivi za svoje neuspehe v življenju (Meško, Frangež, Rep in Sečnik, 2006). Hkrati poznavanje delovanja zaporskega sistema in predvsem sistema nagrajevanja in sankcioniranja obsojencev, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom, daje večjo možnost za »izkoriščanje« zaporskega osebja z namenom pridobiti ugodnosti oziroma izogniti se dodatnim kaznim. Njihovo upoštevanje zaporskih pravil lahko označimo kot instrumentalno, in ne normativno (podrejanje zaradi ponotranjenega občutka, da je to pravilno) (Crawley, 2004).

Brunton-Smith in McCarthy (2015) sta izpostavila pomembnost prvih dni v zaporu za zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih – prvi vtis zaupanja vredne avtoritete. V nadaljevanju prestajanja zaporne kazni pride do izraza tretma (ne samo v smislu rehabilitacijske/resocializacijske terapije, temveč tudi odnosa zaporskih delavcev), ki

¹ Prispevek je nastal na podlagi raziskovalnega dela v okviru temeljnega raziskovalnega projekta Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru. Projekt z naslovom *Legitimnost in zakonitost policijske dejavnosti, kazenskega pravosodja in izvrševanja kazenskih sankcij* (št. projekta J5-5548, 2013–2016) je financirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

² Dr. Gorazd Meško, redni profesor za kriminologijo in predstojnik Inštituta za varstvoslovje na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru, Slovenija. E-pošta: gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si

³ Dr. Rok Hacin, docent za kriminologijo na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru, Slovenija. E-pošta: rok.hacin@fvv.uni-mb.si

⁴ Med zaporsko osebje prištevamo pravosodne policiste (paznike) in strokovne delavce (pedagoge, psihologe, socialne delavce itd.).

so ga obsojenci deležni. Predvidevamo, da specifičnost tretmajske usmeritve v slovenskih zaporih, ki sta jih Flander in Meško (2016) opredelila kot izjemen primer zaporov v post-socialistični družbi (po stopnjah zapiranja in rehabilitacijski usmerjenosti so namreč primerljivi z zapori v skandinavskih državah), pozitivno vpliva na zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih.

Pretekle študije o legitimnosti v zaporskem okolju (Cheliots in Liebling, 2006; Reisig in Meško, 2009; Steiner in Wooldredge, 2008) so opozorile na širok nabor dejavnikov, ki vplivajo na (negativno) zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih, hkrati pa so izpostavile skupine obsojencev, ki imajo tradicionalno bolj negativno zaznavo zaporskega osebja: 1) pripadniki etničnih manjšin, 2) zaznavanje nepravilnosti in izvajanju moči zaporskega osebja (razporejanje dela znotraj zapora ter 3) starost in dolžina kazni (mlajši obsojenci in tisti s krajšimi kaznimi). Ugotovitve študij niso v celoti odgovorile na vprašanje o povezavi preteklih izkušenj z zaporskim sistemom na zaznavo legitimnosti zaporskega osebja. V prispevku se osredotočamo na identifikacijo dejavnikov, ki so povezani z zaznavo legitimnosti pri obsojencih v slovenskih zaporih. Natančneje, ugotavljamo razlike med zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih, ki prvič prestajajo zaporno kazen, in tistimi, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim osebjem. V nadaljnjem besedilu predstavljamo teoretična izhodišča legitimnosti v zaporskem okolju in ugotovitve empiričnega dela študije. V zaključku razpravljamo o ugotovitvah in implikacijah študije.

2 Legitimnost v zaporskem okolju

Prisotnost legitimnosti v zaporu vpliva na prostovoljno podreitev obsojencev zaporskim pravilom. Gledano širše, prisotnost legitimnosti vpliva na zagotavljanje notranjega reda v zaporih in je alternativa tradicionalnim metodam zagotavljanja reda v zaporih, ki so temeljila na uporabi prisile.⁵ Gradnja oziroma ohranjanje legitimnosti znotraj zapora je bilo v sre-

⁵ Crewe (2009, 2011) je poudaril nov pristop uporabe mehke moči pri izvajanju nadzora v zaporih kot alternativo tradicionalnim metodam zagotavljanja reda v zaporu. Uporabo mehke moči je opredelil kot tiste vidike tretmaja in regulacij, ki so dosežene z neposrednim odnosom med obsojenci in zaporskim osebjem ter s posrednimi politikami, ki jih uveljavljajo zaporski delavci. Te politike spodbujajo obsojence k nadzorovanju lastnega vedenja, razreševanju agresivnega vedenja in pozitivnim interakcijam z zaporskim osebjem ob hkratnem prevzemanju odgovornosti za lastne napake. Z drugimi besedami, uporaba pristopov mehke moči daje obsojencem psevdooavtonomen prostor, v katerem sprejemajo odločitve o svojem življenju, hkrati pa jih zaporsko osebje neformalno usmerja v »pravilno« uporabo te avtonomije in jih nagradjuje za njihove dosežke.

dišču številnih penoloških študij (npr. Liebling, 2011; Reisig in Meško, 2009), saj so raziskovalci izhajali iz prepričanja, da je prisotnost legitimnosti v zaporih pomembna zaradi samega (prostovoljnega) podrejanja obsojencev zaporskim pravilom oziroma zaporskim delavcem, kar posledično zaporskemu osebju omogoča učinkovito izvajanje nalog in preprečuje uporabo sile nad obsojenci (nemoten potek vsakodnevnih opravil v zaporu in učinkovito izvajanje tretmaja obsojencev). Obenem pozitivna zaznava legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih zmanjšuje nevarnost fizičnega nasilja nad zaporskim osebjem (napadi in upori obsojencev) in pozitivno vpliva na odnose z zaporskimi delavci (Griffin in Hepburn, 2013).

Nova spoznanja so pokazala, da legitimnost v zaporu ni trden, nespreminjajoč se pojav,⁶ temveč je odvisen od neprestanega dialoga med nosilci moči (zaporskim osebjem) in podrejenimi (obsojenci) (Bottoms in Tankebe, 2012; Liebling, 2011). Za sprejemljivost nosilcev moči so potrebna ustrezna stališča oziroma odnosi s prejemniki, kot tudi pravično ravnanje nosilcev moči oziroma, kot je zapisal Woolf (1991), zapori morajo iskati legitimnost pri obsojencih. Bosworthova (1996) je zapor opredelila kot prizorišče neprestanih pogajanj, kjer imajo tako obsojenci kot predstavniki institucije določeno stopnjo moči. Ta koncept legitimnosti, ki ga lahko imenujemo dialog, dinamika ali pogojevanje, pojasnjuje pomembnost odnosov med obsojenci in zaporskim osebjem za življenje v zaporu. Natančnejše proučevanje teh odnosov nam razkrije, da zaporsko osebje večino časa poskuša obsojence usmerjati k spoštovanju in upoštevanju pravil. Zaporski delavci poskušajo doseči spoznanje pri obsojencih, da je njihova kazen pravična, ter jim pomagati, da po odhodu iz zapora ne bodo ponovno storili kaznivih dejanj (Liebling, 2011).

Če je postopek vzpostavljanja legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencu neuspešen, bo ta ponovno kršil družbene norme, ki jih zaznava kot nelegitimne – pojav povratništva. Hkrati tisti obsojenci, ki ne zaznavajo zaporskega osebja kot legitimnega nosilca moči, ne bodo sprejeli njihove pomoči oziroma bodo igrali »tretmajsko igro« in se pravilom igre prilagajali navidezno, instrumentalno.⁷ Kelman (1961) je opredelil instrumentalne motive podrejanja avtoriteti, ki so posledica želje po pridobitvi nagrad (ugodnosti in privilegijev) oziroma izogibanju sankcijam. Normativne motive za podreitev avtoritetam opredelimo kot ponotranjenje odnosov, temelječih na prepričanjih posameznikov, ki so v skladu s splošnim sis-

⁶ McNeill in Robinson (2012) sta dinamičnost legitimnosti opredelila kot tekočo in nestabilno, saj kaznovani ocenjujejo način ravnanja avtoritet in ustreznost njihovih zahtev do njih.

⁷ Pri tretmajski igri se nadzorniki (zaporsko osebje) pretvarjajo, da niso nosilci nadzora, hkrati pa se nadzorovani (obsojenci) vedejo tako, da bodo zadovoljili nadzornike (Petrovec in Meško, 2006).

temom vrednot in prepričanj. Z drugimi besedami, zaporski delavci, ki so nosilci družbenih vrednot in predstavniki zapora kot legitimne družbene organizacije, si prizadevajo lastne vrednote (prevladujoče vrednote v družbi) prenesti na obsojence. Obsojenci, ki ponotranjijo te vrednote in jih sprejmejo kot svoje, naj bi bili rehabilitirani in naj ne bi več pomenili nevarnosti za družbo oziroma naj ne bi več kršili zakonov.

Izkušnja zapora je lahko pozitivna ali vsaj nevtralna, če obsojenci odločitve avtoritete zaznavajo kot pravične (Franke, Bierie in Mackenzie, 2010). Tyler (2010) je zapisal, da morajo biti za doseganje pravičnosti v postopkih izpolnjeni ti pogoji: 1) glas (obsojenci morajo imeti možnost izražanja svojih pogledov), 2) nevtralnost odločitev (odločitve morajo temeljiti na pravilih in biti nepristranske), 3) spoštljiva in dostojanstvena obravnava obsojencev ter 4) zaupanje v avtoriteto (zaporski delavci morajo stremeti k humani obravnavi obsojencev). Učinki postopkovne pravičnosti zaporskega osebja se kažejo v prostovoljnem podrejanju obsojencev zaporskim pravilom in odsotnosti nasilja v zaporih.

Obsojenci primerjajo lastne izkušnje odločitev avtoritet z njihovimi odločitvami glede drugih obsojencev. Distributivna pravičnost se navezuje na prepričanje obsojencev, da bodo zaporski delavci sprejemali enake odločitve za vse obsojence (Sparks in Bottoms, 1995). Ugotovitve študij (Bierie, 2013; Liebling in Price, 1998) so pokazale, da obsojenci izražajo največje zadovoljstvo, ko odločitve in sankcije zaporskega osebja zaznavajo kot pravične, ne glede na strogost sankcije.

Obsojenci od zaporskih delavcev pričakujejo učinkovitost, saj s tem izpolnjujejo normativne pogoje legitimnosti lastnega položaja v zaporskem okolju (Weinrath, 2016). Učinkovitost zaporskega osebja se kaže v: 1) odsotnosti nasilja v zaporu in 2) pozitivnem družbenem vzdušju v zaporu (Brinc, 2011; Reisig in Meško, 2009).

Pomanjkanje absolutne moči in nadzora zaporskih delavcev vodi v razvoj zaporske subkulture med obsojenci (Symkovych, 2017).⁸ Norme, vrednote in pravila zaporske subkulture določajo vedenje obsojencev v skoraj vseh situacijah vsakodnevnega vedenja (Kaminski, 2003). Weinrath (2016) je zaporski kodeks opredelil kot skupek pravil, ki urejajo status, vedenje, odnose in vzajemno spoštovanje med obsojenci.

Posameznikove značilnosti vplivajo na njegovo vedenje v zaporu in zaznavo zaporskega osebja. Te značilnosti delimo

⁸ Goffman (1961) je zapisal, da institucionalno okolje zapora vodi v oblikovanje *zaporskega kodeksa* oziroma pravil in vrednot, ki jih obsojenci razvijajo znotraj zaporskega sistema in ki nasprotujejo formalnim pravilom, ki jih vzpostavi zaporsko osebje.

na osebnostne značilnosti (narodnost in rasa, starost, spol, izobrazba, družinski status, samokontrola in pretekle izkušnje s kazenskopravnim oziroma zaporskim sistemom), značilnosti, ki se nanašajo na kazni (dolžina kazni, dolžina prestane kazni, zaporski režim in vrsta kaznivega dejanja), in značilnosti, ki se nanašajo na samo prestajanje zaporne kazni (zaposlitev, izobraževanje in vključenost v substitucijsko terapijo) (Adams, 1992; Jiang in Winfree, 2006; Reisig in Meško, 2009; Santos, 2006).

3 Slovenski zaporski sistem

Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij (URSIKS) je neodvisen organ znotraj Ministrstva za pravosodje, ki je pristojen za izvrševanje kazenskih sankcij v Sloveniji. Slovenski zaporski sistem sestavlja šest zavodov za prestajanje kazni zapora s pripadajočimi oddelki in Prevezgojni dom Radeče. Zaporsko populacijo sestavljajo obsojenci, priporniki, posamezniki obsojeni na nadomestni zapor, posamezniki, obsojeni na mladoletniški zapor, in mladoletniki v prevzgojnem domu. Povprečno število zaprtih oseb (brez hišnega zapora) je v obdobju 1995–2018 narastlo s 734 na 1.343 (Ministrstvo za pravosodje, 2019).

Zaprte osebe v Sloveniji so razvrščene v različne tipe zaporov oziroma prevzgojni dom glede na:

- spol (ločevanje obsojencev od obsojenk; v Prevzgojnem domu Radeče so ločeni znotraj institucije);
- naravo kazni (ločevanje pripornikov in obsojencev);
- dolžino kazni (zapori za prestajanje kazni do 18 mesecev in zapori za prestajanje daljših zapornih kazni);
- starost zaprte osebe (ločevanje mladoletnikov in obsojencev; v nekaterih primerih so ločeni znotraj institucij);
- varnostno oceno (odprti, polodprti in zaprti oddelki za porov) (Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS], 2018).

Slovenski zaporski sistem nima mehanizmov oziroma institucij za ločevanje obsojencev, ki so prvič na prestajanju zaporne kazni in povratniki.⁹ Trenutno v Sloveniji ne obstaja uradna statistika povratništva obsojencev.

⁹ Iz letnih poročil Uprave Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij je mogoče razbrati, da je bilo v obdobju 2000–2017 približno polovica obsojencev, ki so začeli prestajati zaporno kazni, povratnikov (v letu 2000 je delež povratnikov znašal 37,9 %, v letu 2017 pa 48,1 %). Uporabljena metodologija povratnike opredeljuje kot tiste osebe, ki so kadar koli pred nastopom sedanje kazni že prestajale zaporno kazni (URSIKS, 2001–2018).

4 Metode raziskovanja

Študija je potekala od oktobra do decembra 2016 v vseh slovenskih zaporih in prevzgojnom domu. Podatke smo zbirali z anketiranjem obsojencev. Uporabili smo prirejen vprašalnik za merjenje zaznave legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih, ki je bil predhodno uporabljen v študiji Reisiga in Meška (2009). K sodelovanju v študiji so bili povabljeni vsi obsojenci, obsojenke in gojenci v prevzgojnom domu.¹⁰ Sodelovanje v študiji je bilo prostovoljno in anonimno. Pred začetkom anketiranja smo vsebino študije predstavili obsojencem na naslednje načine: 1) skupini obsojencev, ki so se zbrali v skupnih prostorih (npr. jedilnica, učilnica, soba za obiske itd.) in 2) posameznikom v njihovih sobah (celicah) ter jih povabili k sodelovanju. Nato so bili vprašalniki razdeljeni tistim obsojencem, ki so se odločili za sodelovanje v študiji. Ti so vprašalnike izpolnili v skupnih prostorih ali svojih sobah. Drugi avtor prispevka je osebno prevzel izpolnjene vprašalnike pri obsojencih oziroma jih je prevzel na predhodno dogovorjenem mestu po določenem času, ki je bil predviden za izpolnjevanje vprašalnika (približno 30 minut).

4.1 Opis vzorca

Vzorec obsojencev ($n = 294$) zajema 29,2 % vseh obsojencev leta 2016 (obsojenke smo zaradi majhnosti vzorca izločili iz nadaljnjih analiz, med gojenci v prevzgojnom domu Radeče pa ni bilo žensk). Izločitev obsojenk iz vzorca nam omogoča posploševanje rezultatov le na obsojence. Več kot polovica obsojencev (55,1 %) je prvič prestajalo zaporno kazen, dve tretjini obsojencev je bilo mlajših od 45 let, večina obsojencev (85 %) je imelo dokončano osnovno šolo ali eno izmed srednjih šol, več kot polovica obsojencev je bilo v razmerju, zunajzakonski skupnosti ali poročenih (53,7 %) in imelo otroke (56,1 %), manj kot polovica obsojencev je prestajalo kazen na odprtih (13,9 %) ali polodprtih oddelkih (28,9 %), približno tretjina obsojencev je prestalo šest mesecev ali manj zaporne kazni in 12,9 % obsojencev je prestalo tri leta ali več zaporne kazni, več kot polovica obsojencev (56,1 %) je med prestajanjem kazni imelo zaposlitev v zaporu ali zunaj njega, skoraj 40 % obsojencev je bilo med prestajanjem zaporne kazni vključenih v eno izmed oblik izobraževanja in skoraj četrtina obsojencev je bilo vključenih v substitucijsko terapijo. Natančnejši podatki o vzorcu posamezne skupine obsojencev in demografski podatki so prikazani v tabeli 1.

Tabela 1: Demografske značilnosti obsojencev

Spremenljivke	Obsojenci, ki prvič prestajajo zaporno kazen		Obsojenci, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom		
	n	%	n	%	
Starost	18–29	42	25,9	24	18,2
	30–44	61	37,7	72	54,5
	45 in starejši	40	24,7	22	16,7
	Ni odgovora	19	11,7	14	10,6
Izobrazba	Osnovna šola	44	27,2	48	36,4
	Srednja šola	90	55,6	68	51,5
	Višja izobrazba	26	16,0	15	11,4
	Ni odgovora	2	1,2	1	0,8
Družinski status	Samski/ločen/vdovec	68	42,0	65	49,2
	V razmerju/poročen/ v zunajzakonski skupnosti	93	57,4	65	49,2
	Ni odgovora	1	0,6	2	1,6
Starševstvo	Da	103	63,6	62	47,0
	Ne	59	36,4	67	50,8
	Ni odgovora	0	0,0	3	2,2

¹⁰ Vsi anketiranci so bili starejši od 18 let. Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZDR-UPB1, 2004) določa, da oseba, starejša od 18 let, postane polnoletna in pridobi popolno poslovno sposobnost.

Režim prestajanja kazni	Odpri	32	19,8	9	6,8
	Polodpri	49	30,2	36	27,3
	Zapri	81	50,0	87	65,9
Dolžina prestane kazni	6 mesecev ali manj	53	32,7	44	33,3
	7–12 mesecev	29	17,9	26	19,7
	13–24 mesecev	22	13,6	11	8,3
	25–36 mesecev	25	15,4	16	12,1
	37 mesecev ali več	18	11,1	20	15,2
	Ni odgovora	15	9,3	15	11,4
Zaposlitev v zaporu	Da	100	61,7	65	49,2
	Ne	61	37,7	66	50,0
	Ni odgovora	1	0,6	1	0,8
Izobraževanje med prestajanjem zaporne kazni	Da	63	38,9	47	35,6
	Ne	99	61,1	83	62,9
	Ni odgovora	0	0,0	2	1,5
Substitucijska terapija	Da	22	13,6	46	34,8
	Ne	137	84,6	84	63,6
	Ni odgovora	3	1,8	2	1,6

4.2 Spremenljivke (faktorji)

V tem delu predstavljamo spremenljivke, iz katerih so bili oblikovani v nadaljnjih analizah uporabljeni faktorji (metoda glavnih osi z rotacijo varimax): 1) legitimnost, 2) postopkovna pravičnost, 3) distributivna pravičnost, 4) učinkovitost zaporskega osebja, 5) zaporska subkultura, 6) odnosi z obsojenci, 7) odnosi z zaporskim osebjem, 8) zaupanje v avtoriteto in 9) dolžnost podrediti se.

Legitimnost (zaznava legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih). Za merjenje zaznave legitimnosti zaporskih delavcev pri obsojencih smo uporabili sedem trditvev: 1) zaposleni v zaporu spoštujejo moje pravice, 2) mislim, da je režim v zaporu pošten, 3) zaposleni izrečejo sankcijo obsojencu, le kadar je to upravičeno, 4) zaposleni v zaporu mi omogočajo varno prestajanje kazni, 5) zaposleni v zaporu se trudijo za nas in nam pomagajo, 6) zaposleni mi omogočijo vse, do česar sem upravičen v zaporu, in 7) odločitve zaposlenih v zaporu so zakonite. Trditve so bile merjene na petstopenjski lestvici od 1 – sploh se ne strinjam do 5 – zelo se strinjam. Na podlagi navedenih trditvev smo oblikovali faktor *zaznava legitimnosti avtoritete* (povprečna vrednost (M) = 2,94; standardni odklon (S. O.) = 1,05; Cronbachov koeficient α = 0,91).

Postopkovna pravičnost. Za merjenje zaznave postopkovne pravičnosti zaporskih delavcev pri obsojencih smo upora-

bili tri trditve: 1) zaposleni v zaporu imajo spoštljiv odnos do obsojencev, 2) zaposleni v zaporu so pravični do obsojencev in 3) zaposleni v zaporu so vljudni do obsojencev. Trditve so bile merjene na petstopenjski lestvici od 1 – sploh se ne strinjam do 5 – zelo se strinjam. Na podlagi navedenih trditvev smo oblikovali faktor *postopkovna pravičnost* (M = 3,10; S. O. = 1,07; Cronbachov koeficient α = 0,89).

Distributivna pravičnost. Za merjenje zaznave enakosti odločitev zaporskih delavcev pri obsojencih smo uporabili štiri trditve: 1) zaposleni v zaporu nudijo enako kakovost storitev vsem obsojencem, 2) zaposleni v zaporu vse obsojence obravnavajo enako, 3) zaposleni v zaporu pri izrekanju sankcij vse obsojence obravnavajo enako in 4) zaposleni v zaporu pri podeljevanju privilegijev vse obsojence obravnavajo enako. Trditve so bile merjene na petstopenjski lestvici od 1 – sploh se ne strinjam do 5 – zelo se strinjam. Na podlagi navedenih trditvev smo oblikovali faktor *distributivna pravičnost* (M = 2,53; S. O. = 1,15; Cronbachov koeficient α = 0,92).

Učinkovitost zaporskega osebja. Za merjenje zaznave učinkovitosti zaporskega osebja pri obsojencih smo uporabili tri trditve: 1) zaposleni v zaporu dobro nadzorujejo nasilje v zaporu, 2) zaposleni v zaporu dobro nadzorujejo kriminaliteto v zaporu in 3) zaposleni v zaporu dobro ohranjajo red v zaporu. Trditve so bile merjene na petstopenjski lestvici od 1 – sploh se ne strinjam do 5 – zelo se strinjam. Na podlagi navedenih

trditve smo oblikovali faktor učinkovitost zaporskega osebja ($M = 2,84$; $S. O. = 1,13$; Cronbachov koeficient $\alpha = 0,81$).

Zaporska subkultura. Za merjenje prisotnosti zaporske subkulture med obsojenci smo uporabili tri trditve: 1) vedno sem se pripravljen stepsti, če me kdo poskuša izkoristiti, 2) če mi kdo poskuša škodovati, mu poskušam to vrniti in 3) mislim, da je upravičeno napasti drugega obsojenca, če ta začne prepir. Trditve so bile merjene na petstopenjski lestvici od 1 – sploh se ne strinjam do 5 – zelo se strinjam. Na podlagi navedenih trditvev smo oblikovali faktor *zaporska subkultura* ($M = 2,24$; $S. O. = 1,10$; Cronbachov koeficient $\alpha = 0,86$).

Odnosi z obsojenci. Za merjenje kakovosti odnosov med obsojenci smo uporabili tri trditve: 1) z drugimi obsojenci imam veliko skupnega, 2) v zaporu imam veliko prijateljev in 3) v zaporu zaupam drugim obsojencem. Trditve so bile merjene na petstopenjski lestvici od 1 – sploh se ne strinjam do 5 – zelo se strinjam. Na podlagi navedenih trditvev smo oblikovali faktor *odnosi z obsojenci* ($M = 2,44$; $S. O. = 1,01$; Cronbachov koeficient $\alpha = 0,80$).

Odnosi z zaporskim osebjem. Za merjenje kakovosti odnosov med obsojenci in zaporskim osebjem smo uporabili tri trditve: 1) večina zaposlenih v zaporu je poštenih do mene, 2) z večino zaposlenih v zaporu imam sproščen odnos in 3) zaposleni v zaporu so po večini dostojni ljudje. Trditve so bile merjene na petstopenjski lestvici od 1 – sploh se ne strinjam do 5 – zelo se strinjam. Na podlagi navedenih trditvev smo oblikovali faktor *odnosi z zaporskim osebjem* ($M = 3,25$; $S. O. = 1,07$; Cronbachov koeficient $\alpha = 0,87$).

Zaupanje v avtoriteto. Za merjenje zaupanja v avtoriteto pri obsojencih smo uporabili tri trditve: 1) zaposlenim v zaporu zaupam, da bodo poskrbeli za mojo varnost, 2) zaposleni v zaporu dobro ščitijo pravice obsojencev in 3) zaposleni v zaporu skrbijo, da smo varni. Trditve so bile merjene na petstopenjski lestvici od 1 – sploh se ne strinjam do 5 – zelo se strinjam. Na podlagi navedenih trditvev smo oblikovali faktor *zaupanje v avtoriteto* ($M = 2,94$; $S. O. = 1,15$; Cronbachov koeficient $\alpha = 0,92$).

Dolžnost podrediti se. Za merjenje občutkov dolžnosti obsojencev, da se podredijo avtoriteti, smo uporabili tri trditve: 1) moral bi sprejeti in ubogati navodila/ukaze zaposlenih v zaporu, ker je to pravilno, 2) storiti bi moral, kar mi naročijo zaposleni v zaporu, če razumem razloge za ta navodila, in 3) storiti bi moral, kar mi naročijo zaposleni v zaporu, če so njihova dejanja zakonita. Trditve so bile merjene na petstopenjski lestvici od 1 – sploh se ne strinjam do 5 – zelo se strinjam. Na podlagi navedenih trditvev smo oblikovali faktor *dolžnost podrediti se* ($M = 3,46$; $S. O. = 0,99$; Cronbachov koeficient $\alpha =$

0,82). V naslednjem delu predstavljamo Pearsonov koeficient korelacije, s katerim smo preliminarno ocenili dejavnike, ki vplivajo na zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih, in preverili korelacije med odvisno spremenljivko in drugimi spremenljivkami. Izvedli smo tudi regresijske analize, s katerimi smo poiskali dejavnike, ki vplivajo na zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih, ki prvič prestajajo zaporno kazen, in tistimi, ki so imeli predhodne izkušnje s kazenskoopravnim sistemom, ter diskriminantno analizo, s katero smo identificirali razlike med skupinama obsojencev.¹¹

5 Rezultati

Pred izvedbo regresijskih analiz, na podlagi katerih smo opredelili dejavnike, ki so povezani z zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih, ki prvič prestajajo zaporno kazen, in tistimi, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom, smo izračunali Pearsonov koeficient korelacije in preverili, ali je ta v populaciji statistično značilno različen od 0 (tabela 2 in 3). Koeficient smo izračunali zaradi: 1) preliminarne ocene dejavnikov, ki so povezani z zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih, in 2) preverbe korelacije med odvisno spremenljivko in drugimi spremenljivkami – problem multikolinearnosti. Rezultati kažejo, da obstajajo statistično pomembne korelacije med zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih, ki prvič prestajajo zaporno kazen, in 1) zaupanjem v avtoriteto ($r = 0,75$; $p < 0,01$), 2) odnosi z zaporskim osebjem ($r = 0,63$; $p < 0,01$), 3) postopkovno pravičnostjo ($r = 0,79$; $p < 0,01$), 4) distributivno pravičnostjo ($r = 0,69$; $p < 0,01$), 5) dolžnostjo podrediti se ($r = 0,25$; $p < 0,01$) in 6) učinkovitostjo zaporskega osebja ($r = 0,58$; $p < 0,01$). Rezultati testa pokažejo tudi, da obstajajo statistično pomembne korelacije med zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom, in 1) zaupanjem v avtoriteto ($r = 0,78$; $p < 0,01$), 2) odnosi z zaporskim osebjem ($r = 0,69$; $p < 0,01$), 3) postopkovno pravičnostjo ($r = 0,81$; $p < 0,01$), 4) distributivno pravičnostjo ($r = 0,70$; $p < 0,01$), 5) dolžnostjo podrediti se ($r = 0,51$; $p < 0,01$), 6) učinkovitostjo zaporskega osebja ($r = 0,63$; $p < 0,01$) in 7) zaporsko subkulturo ($r = -0,21$; $p < 0,05$).

¹¹ Statistične analize so bile opravljene tudi za oceno dejavnikov, ki vplivajo na zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih, ki prvič prestajajo zaporno kazen, in tistimi, ki so bili predhodno že zaprti v zaporu, v katerem so v času študije prestajali kazen (79 obsojencev). Rezultati so pokazali, da ni bistvenih razlik v zaznavi legitimnosti pri obsojencih, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom, in tistimi, ki so bili predhodno že zaprti v zaporu, v katerem so v času študije prestajali kazen. Posledično rezultatov statističnih analiz za oceno dejavnikov, ki vplivajo na zaznavo legitimnosti pri obsojencih, ki so bili predhodno že zaprti v zaporu, v katerem so v času študije prestajali kazen, nismo prikazali.

S Pearsonovim koeficientom smo preverili, ali obstaja problem multikolinearnosti med neodvisnimi spremenljivkami. Korelacije, katerih vrednosti so višje od 0,90, so problematične, saj je nemogoče opredeliti posamezne vrednosti regresijskih koeficientov, ker obstaja neskončno število možnih kombinacij ustreznih koeficientov (Field, 2009). Iz tabel 2 in 3 je razvidno, da so korelacije med spremenljivkami ustrezne – med spremenljivkami ni multikolinearnosti. Opravili smo nadaljnje diagnostične teste, ki so potrdili odsotnost multikolinearnosti med spremenljivkami; test kolinearnosti (angl. Variance Inflation Factor – VIF) je bil za vsako spremenljivko v ustvarjenih modelih ustrezen (vrednosti niso presegle 2,1).

Z regresijskimi analizami (metoda najmanjših kvadratov) smo preverili, kateri dejavniki so povezani z zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri posameznikih, ki prvič prestajajo zaporno kazen, in posameznikih, ki imajo predhodne izkušnje z zaporskim sistemom. Oblikovali smo tri modele, v katerih smo preverili povezanost zaupanja v avtoriteto, odnosov z zaporskim osebjem in postopkovne pravičnosti z zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih. V tabeli 4 predstavljamo rezultate regresijske analize, ki smo jo izvedli za napovedovanje zaznave legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih, ki prvič prestajajo zaporno kazen.

Tabela 2: Pearsonov koeficient korelacije – obsojenci, ki prvič prestajajo zaporno kazen

	1	2	3	4	5	6	7	8
Legitimnost	–							
Zaupanje v avtoriteto	0,75**	–						
Odnosi z zaporskim osebjem	0,63**	0,63**	–					
Postopkovna pravičnost	0,79**	0,70**	0,69**	–				
Distributivna pravičnost	0,69**	0,66**	0,54**	0,58**	–			
Dolžnost podrediti se	0,25**	0,31**	0,20**	0,28**	0,13	–		
Odnosi z obsojenci	0,08	0,15	0,05	0,12	0,13	0,02	–	
Učinkovitost zaporskega osebja	0,58**	0,65**	0,48**	0,53**	0,62**	0,20**	0,17*	–
Zaporska subkultura	-0,12	-0,07	-0,11	-0,21*	-0,03	-0,08	0,41**	-0,09

* p < 0,05; ** p < 0,01; n = 162.

Tabela 3: Pearsonov koeficient korelacije – obsojenci, ki so imeli predhodne izkušnje s kazenskoopravnim sistemom

	1	2	3	4	5	6	7	8
Legitimnost	–							
Zaupanje v avtoriteto	0,78**	–						
Odnosi z zaporskim osebjem	0,69**	0,71**	–					
Postopkovna pravičnost	0,81**	0,70**	0,67**	–				
Distributivna pravičnost	0,70**	0,67**	0,54**	0,66**	–			
Dolžnost podrediti se	0,51**	0,60**	0,57**	0,44**	0,34**	–		
Odnosi z obsojenci	-0,03	-0,10	-0,08	0,05	0,10	-0,30**	–	
Učinkovitost zaporskega osebja	0,63**	0,62**	0,51**	0,62**	0,51**	0,35**	0,03	–
Zaporska subkultura	-0,21*	-0,27**	-0,16	-0,08	-0,14	-0,31**	0,47**	-0,15

* p < 0,05; ** p < 0,01; n = 132.

V modelu 1 smo preverili povezanost zaupanja v avtoriteto z zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih, ki prvič prestajajo zaporno kazen. Ugotovili smo, da sta 1) zaupanje v avtoriteto ($\beta = 0,63$; $p < 0,001$) in 2) učinkovitost zaporskega osebja ($\beta = 0,19$; $p < 0,01$) povezana z zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih. Obsojenci, ki pozitivneje zaznavajo učinkovitost dela zaporskega osebja in imajo večjo stopnjo zaupanja v zaporsko osebje, pozitivneje zaznavajo legitimnost zaporskih delavcev kot upravičenih nosilcev avtoritete v zaporu. Skupno model pojasnjuje 56,2 % variance zaznave legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih, zajetih v vzorec.

V modelu 2 smo zaupanje v avtoriteto nadomestili s spremenljivkama 1) distributivna pravičnost in 2) odnosi z zapor-

skim osebjem, ki ju razumemo kot temeljna elementa, potrebna za razvoj zaupanja med obsojenci in zaporskimi delavci. Ugotovili smo, da so 1) distributivna pravičnost ($\beta = 0,44$; $p < 0,001$), 2) odnosi z zaporskim osebjem ($\beta = 0,31$; $p < 0,001$) in 3) učinkovitost zaporskega osebja ($\beta = 0,17$; $p < 0,05$) povezani z zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih. Iz modela 2 izhajajo tri pomembne ugotovitve: 1) v nasprotju s pričakovanji se distributivna pravičnost, in ne odnosi obsojencev z zaporskim osebjem, najmočnejše povezuje z zaznavo legitimnosti pri obsojencih, 2) kakovost odnosov med obsojenci in zaporskim osebjem se pozitivno povezuje z zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih in 3) učinkovitost zaporskega osebja se je ponovno povezovala z zaznavo legitimnosti pri obsojencih. Skupno model pojasnjuje 59,2 % variance zaznave legitimnosti avtoritete pri obsojencih, zajetih v vzorec.

Tabela 4: Regresijska analiza: napovedovanje zaznave legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih, ki prvič prestajajo zaporno kazen

Legitimnost	Model 1			Model 2			Model 3		
	(s. e.)	β	t	(s. e.)	β	t	(s. e.)	β	t
Distributivna pravičnost				0,07	0,44***	6,15	0,06	0,31***	5,03
Dolžnost podrediti se	0,06	-0,01	-0,15	0,06	0,07	1,22	0,05	-0,01	-0,21
Odnosi z obsojenci	0,07	-0,03	-0,46	0,06	0,00	0,03	0,05	-0,07	-1,52
Odnosi z zaporskim osebjem				0,07	0,31***	4,75			
Postopkovna pravičnost							0,06	0,59***	9,68
Učinkovitost zaporskega osebja	0,07	0,19**	2,81	0,07	0,17*	2,47	0,06	0,12*	2,11
Zaporska subkultura (nasilnost)	0,07	-0,03	-0,49	0,07	-0,05	-0,80	0,06	0,04	0,82
Zaupanje v avtoriteto	0,08	0,63***	8,74						
Osebnostne značilnosti									
Starost	0,08	-0,01	-0,12	0,08	-0,08	-1,37	0,06	-0,09	-1,86
Izobrazba	0,08	-0,04	-0,65	0,08	0,03	0,45	0,07	-0,02	-0,46
Družinski status	0,11	0,05	0,91	0,11	0,12*	2,06	0,09	0,06	1,31
Starševstvo	0,12	-0,04	-0,65	0,12	-0,02	-0,37	0,09	-0,02	-0,45
Značilnosti kazni									
Zaporski režim	0,07	-0,06	-1,01	0,07	-0,05	-0,93	0,06	-0,06	-1,15
Dolžina prestane kazni	0,05	-0,10	-1,42	0,05	-0,08	-1,17	0,04	-0,12*	-2,03
Zaposlitev v zaporu	0,11	0,01	0,13	0,10	-0,01	-0,21	0,09	0,01	0,19
Izobraževanje v zaporu	0,10	-0,02	-0,31	0,09	-0,01	-0,22	0,08	-0,06	-1,39
Substitucijska terapija	0,15	-0,08	-1,44	0,14	-0,05	-0,91	0,12	0,00	0,08
F	14,79***			15,61***			26,07***		
R ² (prilagojen)	56,2 %			59,2 %			71,4 %		
n	162			162			162		

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

V modelu 3 smo odnose z zaporskim osebjem nadomestili z zaznavo postopkovne pravičnosti. Postopkovno pravičnost razumemo kot temeljni element vzpostavljanja in ohranjanja kakovostnih odnosov med obsojenci in zaporskimi delavci. Ugotovili smo, da se 1) postopkovna pravičnost ($\beta = 0,59$; $p < 0,001$), 2) distributivna pravičnost ($\beta = 0,31$; $p < 0,001$), 3) učinkovitost zaporskega osebja ($\beta = 0,12$; $p < 0,05$) in 4) dolžina prestane kazni ($\beta = -0,12$; $p < 0,05$) povezujejo z zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih. Iz modela 3 izhajajo štiri pomembne ugotovitve: 1) postopkovna pravičnost se najmočneje povezuje z zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih, 2) z vključitvijo postopkovne pravičnosti v model se je velikost regresijskih koeficientov distributivna pravičnost in učinkovitost zaporskega osebja rahlo zmanjšala, 3) odnosi z obsojenci se negativno povezujejo z zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih; kakovost odnosov z drugimi obsojenci vpliva na identifikacijo posameznika z zaporniško skupino, za katero je značilno zavračanje avtoritete, in 4) dolžina prestane kazni se negativno povezuje z zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih; predvidevamo, da se vpliv drugih obsojencev na posameznika veča z dolžino preživetega časa v zaporu. Skupno model pojasnjuje 71,4 % variance zaznave legitimnosti avtoritete pri obsojencih, zajetih v vzorec.

V tabeli 5 predstavljamo rezultate regresijske analize, ki smo jo izvedli za napovedovanje zaznave legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom. Oblikovali smo tri modele. V modelu 1 smo preverili povezanost zaupanja v avtoriteto z zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih. Ugotovili smo, da se podobno kot pri obsojencih, ki prvič prestajajo zaporno kazen, 1) zaupanje v avtoriteto ($\beta = 0,57$; $p < 0,001$) in 2) učinkovitost zaporskega osebja ($\beta = 0,22$; $p < 0,01$) povezujejo z zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom. Obsojenci, ki pozitivneje zaznavajo učinkovitost dela zaporskega osebja in imajo večjo stopnjo zaupanja v zaporsko osebje, pozitivneje zaznavajo legitimnost zaporskih delavcev kot upravičenih nosilcev avtoritete v zaporu. Skupno model pojasnjuje 63,3 % variance zaznave legitimnosti avtoritete pri obsojencih, zajetih v vzorec.

V modelu 2 smo zaupanje v avtoriteto nadomestili s spremenljivkama 1) distributivna pravičnost in 2) odnosi z zaporskim osebjem, ki ju razumemo kot temeljna elementa za razvoj zaupanja med obsojenci in zaporskimi delavci. Ugotovili smo, da se podobno kot pri obsojencih, ki prvič prestajajo zaporno kazen, 1) distributivna pravičnost ($\beta = 0,35$; $p < 0,001$), 2) odnosi z zaporskim osebjem ($\beta = 0,29$; $p < 0,001$) in 3) učinkovitost zaporskega osebja ($\beta = 0,23$; $p < 0,01$) povezujejo z zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojen-

cih, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom. Iz modela 2 izhajajo tri pomembne ugotovitve: 1) distributivna pravičnost, in ne odnosi obsojencev z zaporskim osebjem, se najmočneje povezuje z zaznavo legitimnosti pri obsojencih, 2) kakovost odnosov med obsojenci in zaporskim osebjem se pozitivno povezuje z zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih in 3) učinkovitost zaporskega osebja se močneje povezuje z zaznavo legitimnosti pri obsojencih, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom, kot pa pri obsojencih, ki prvič prestajajo zaporno kazen. Skupno model pojasnjuje 67,0 % variance zaznave legitimnosti avtoritete pri obsojencih, zajetih v vzorec.

V modelu 3 smo odnose z zaporskim osebjem nadomestili z zaznavo postopkovne pravičnosti. Postopkovno pravičnost razumemo kot temeljni element vzpostavljanja in ohranjanja kakovostnih odnosov med obsojenci in zaporskimi delavci. Ugotovili smo, da se podobno kot pri obsojencih, ki prvič prestajajo zaporno kazen: 1) postopkovna pravičnost ($\beta = 0,50$; $p < 0,001$), 2) distributivna pravičnost ($\beta = 0,24$; $p < 0,001$) in 3) učinkovitost zaporskega osebja ($\beta = 0,13$; $p < 0,05$) povezujejo z zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom. Iz modela 3 izhajajo tri pomembne ugotovitve: 1) postopkovna pravičnost se najmočneje povezuje z zaznavo legitimnosti avtoritete pri obsojencih, 2) z vključitvijo postopkovne pravičnosti v model se je velikost regresijskih koeficientov distributivna pravičnost in učinkovitost zaporskega osebja rahlo zmanjšala in 3) dejavniki postopkovna pravičnost, distributivna pravičnost in učinkovitost zaporskega osebja se povezujejo z zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obeh skupinah obsojencev. Skupno model pojasnjuje 73,7 % variance zaznave legitimnosti avtoritete pri obsojencih, zajetih v vzorec. V nadaljnjem delu predstavljamo rezultate diskriminantne analize, s katero smo ugotavljali razlike med zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih, ki prvič prestajajo zaporno kazen, in tistimi, ki so že imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom.

Tabela 5: Regresijska analiza: napovedovanje zaznave legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih, ki so že imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom

Legitimnost	Model 1			Model 2			Model 3		
	(s. e.)	β	t	(s. e.)	β	t	(s. e.)	β	t
Distributivna pravičnost				0,07	0,35***	5,36	0,06	0,24***	3,82
Dolžnost podrediti se	0,07	0,06	0,85	0,07	0,09	1,29	0,06	0,12	1,95
Odnosi z obsojenci	0,06	0,05	0,77	0,06	-0,03	-0,44	0,06	-0,04	-0,62
Odnosi z zaporskim osebjem				0,07	0,29***	4,11			
Postopkovna pravičnost							0,07	0,50***	7,11
Učinkovitost zaporskega osebja	0,07	0,22**	3,20	0,07	0,23***	3,59	0,06	0,13*	2,25
Zaporska subkultura (nasilnost)	0,06	0,00	-0,04	0,06	-0,02	-0,33	0,05	-0,07	-1,21
Zaupanje v avtoriteto	0,08	0,57***	7,02						
Osebnostne značilnosti									
Starost	0,09	-0,08	-1,28	0,09	-0,08	-1,44	0,08	-0,09	-1,84
Izobrazba	0,09	0,05	0,89	0,08	0,01	0,18	0,07	0,01	0,26
Družinski status	0,12	-0,02	-0,28	0,11	0,04	0,65	0,09	0,00	-0,06
Starševstvo	0,12	-0,06	-0,98	0,11	0,00	0,04	0,10	0,02	0,43
Značilnosti kazni									
Zaporski režim	0,09	-0,06	-0,90	0,09	-0,09	-1,55	0,08	-0,05	-1,02
Dolžina prestane kazni	0,05	0,00	-0,01	0,05	0,06	0,87	0,04	0,01	0,22
Zaposlitev v zaporu	0,11	-0,05	-0,86	0,11	0,01	0,24	0,09	0,00	-0,09
Izobraževanje v zaporu	0,11	0,05	0,92	0,11	0,02	0,41	0,09	0,04	0,82
Substitucijska terapija	0,11	0,00	0,05	0,11	0,04	0,68	0,09	0,06	1,17
F	16,09***			17,59***			23,91***		
R ² (prilagojen)	63,3 %			67,0 %			73,7 %		
n	132			132			132		

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.

V tabeli 6 predstavljamo rezultate diskriminantne analize. Wilksova lambda (0,89; p < 0,001) diskriminantne analize razkriva statistično pomembne razlike med obsojenci, ki prvič prestajajo zaporno kazen, in tistimi, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom. Korelacije med napovedanimi spremenljivkami in diskriminantno analizo poudarjajo, da se spremenljivke 1) zaznava legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih (9,89; p < 0,01), 2) zaupanje v avtoriteto (5,55; p < 0,05), 3) odnosi z zaporskim osebjem (6,71; p < 0,01), 4) dolžnost podrediti se (15,99; p < 0,001), 5) učinkovitost zaporskega osebja (7,96; p < 0,01) in 6) zaporska subkultura (16,70; p < 0,001) povezujejo z razlikovanjem med skupinama. Primerjava obsojencev, ki prvič prestajajo zaporno kazen, in tistimi, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom,

je pokazala, da obsojenci, ki prvič prestajajo zaporno kazen, pozitivneje zaznavajo 1) legitimnosti zaporskega osebja, 2) odnose z zaporskim osebjem in 3) učinkovitost zaporskega osebja. Hkrati imajo večje zaupanje v avtoriteto in so se ji bolj pripravljeni podrediti. Med obsojenci, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom, je večja prisotnost zaporske subkulture.

Klasifikacija odgovorov obsojencev pokaže, da je bilo skupo pravilno razvrščenih 62,9 % obsojencev (74,7 % obsojencev, ki prvič prestajajo zaporno kazen, in 48,5 % obsojencev, ki imajo predhodne izkušnje z zaporskim sistemom). Rezultati klasifikacije odgovorov obsojencev razkrivajo, da imajo obsojenci, ki prvič prestajajo zaporno kazen, enotnejše poglede;

25,3 % obsojencev, ki prvič prestajajo zaporno kazen, imajo podobne poglede kot obsojenci, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom. Hkrati ima 51,5 % obsojencev, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom, podobne poglede kot obsojenci, ki prvič prestajajo zaporno kazen.

učinkovitost zaporskega osebja, 4) odnosi z zaporskim osebjem in 5) zaupanje v avtoriteto. Najmočnejše povezave so bile ugotovljene pri spremenljivkah zaupanje v avtoriteto in postopkovna pravičnost, kar razkriva, da doslednost, profesionalnost v smislu omogočanja varnega prestajanja zaporne

Tabela 6: Diskriminantna analiza: zaznava legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih, ki prvič prestajajo zaporno kazen, in obsojencih, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom

Spremenljivka	Obsojenci, ki prvič prestajajo zaporno kazen (n = 162)		Obsojenci, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom (n = 132)		Wilksova lambda	F
	M	S. O.	M	S. O.		
Legitimnost	3,10	1,01	2,74	1,03	0,97	9,89**
Zaupanje v avtoriteto	3,07	1,07	2,76	1,20	0,98	5,55*
Odnosi z zaporskim osebjem	3,42	0,96	3,07	1,16	0,98	6,71**
Postopkovna pravičnost	3,23	1,01	2,93	1,09	0,99	3,83
Distributivna pravičnost	2,65	1,12	2,42	1,15	0,99	3,31
Dolžnost podrediti se	3,69	0,89	3,21	1,04	0,95	15,99***
Učinkovitost zaporskega osebja	3,03	1,09	2,64	1,13	0,97	7,96**
Odnosi z obsojenci	2,36	0,94	2,53	1,08	0,99	0,98
Zaporska subkultura	2,01	0,97	2,51	1,19	0,95	16,70***
Wilksova lambda					0,89***	

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.

Lestvica: 1 – sploh se ne strinjam do 5 – zelo se strinjam.

6 Razprava in zaključek

V prispevku smo se osredotočili na zaznavanje legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih v slovenskih zaporih. Ugotovitve kažejo, da se 1) zaupanje v avtoriteto, 2) odnosi z zaporskim osebjem, 3) postopkovna pravičnost, 4) distributivna pravičnost, 5) učinkovitost zaporskega osebja, 6) osebne značilnosti obsojenca in 7) značilnosti kazni povezujejo z zaznavo zaporskega osebja kot legitimnega nosilca moči pri obsojencih v slovenskih zaporih. Te ugotovitve potrjujejo teoretična izhodišča dejavnikov, ki se povezujejo z zaznavo legitimnosti v zaporskem okolju (Liebling, Arnold in Straub, 2012; Reisig in Meško, 2009).

Rezultati so pokazali, da se z zaznavo zaporskega osebja kot legitimnega nosilca v obeh skupinah obsojencev (obsojenci, ki prvič prestajajo zaporno kazen, in tisti, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom) povezujejo 1) postopkovna pravičnost, 2) distributivna pravičnost, 3)

kazni in nudenja pomoči obsojencem, poštenost, spoštljivost in pravičnost zaporskega osebja pozitivno vplivajo na zaznavo legitimnosti pri obsojencih (Reisig in Meško, 2009). Obenem enakopravna obravnava vseh obsojencev (tudi tistih, ki se venomer vračajo v zapor) kaže na profesionalizem in nepristranskost zaporskega osebja, ki vplivata na zaznavo legitimnosti pri obsojencih. Sparks in Bottoms (1995) sta izpostavila pomembnost zaupanja obsojencev, da so odločitve zaporskega osebja enake za vse, saj je v družbi trpečih pomembno, da nekateri ne trpijo bolj kot drugi. Odnosi med zaporskim osebjem in obsojenci, za katere predvidevamo, da se razvijejo na temeljih pravičnosti in vodijo v razvoj zaupanja med obsojenci in zaporskimi delavci, se pozitivno povezujejo z zaznavo legitimnosti pri obsojencih. Zaporski delavci, ki z obsojenci razvijejo kakovostne in včasih tudi neformalne odnose, lahko pozitivno vplivajo na spremembo sovražnega odnosa obsojencev do zaporskega osebja, ki izhaja iz antiavtoritativne drže obsojencev in njihovega konflikta s kazensko-pravnim sistemom in državo (Peteh, 2000).

Primerjava med zaznavo legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih, ki so prvič prestajali zaporno kazen, in tistimi, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom, kaže, da med skupinama obstajajo razlike v zaznavi: 1) legitimnosti zaporskega osebja, 2) zaupanja v avtoriteto, 3) odnosov z zaporskim osebjem, 4) občutka dolžnosti podrediti se, 5) učinkovitosti zaporskega osebja in 6) zaporske subkulture. Obsojenci, ki so prvič prestajali zaporno kazen, so legitimnost zaporskega osebja zaznavali pozitivneje kot tisti, ki so se vračali na prestajanje kazni po predhodni prestani kazni. Predpostavljamo, da večina obsojencev, ki prvič prestaja kazen, zaporske delavce dojema kot strokovnjake, ki jim bodo pomagali, da se po prestani kazni ne bodo vrnili v zapor, medtem ko jih obsojenci, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom, dojemajo kot delavce, ki jim pomagajo, da prestanejo zaporno kazen, in ne kot posameznike, ki jim lahko pomagajo, da po prestani kazni ne bi več ponavljali kaznivih dejanj.¹² Opozoriti moramo na možnost, da nekateri obsojenci zaporske delavce krivijo za lasten neuspeh v zunanjem svetu (neuspela rehabilitacija oziroma tretma). Hkrati imajo obsojenci, ki prvič prestajajo zaporno kazen, več zaupanja v zaporske delavce¹³ in so se jim hitreje pripravljene podrediti, saj nimajo negativnih izkušenj z njimi glede njihove strokovnosti in opravljanja dela, kot jih imajo obsojenci, ki so že imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom. Negativne izkušnje lahko obsegajo neuspešnost pri pridobivanju ugodnosti ali premestitve v bolj odprt režim, prejetje sankcije, neuspeh tretma, katerega rezultat je povratak v zapor, itd. Na večja pričakovanja od zaporskih delavcev pri obsojencih, ki prvič prestajajo zaporno kazen, kaže pozitivnejša zaznava *učinkovitosti zaporskega osebja*. Pri tem obsojenci, ki prvič prestajajo kazen, v nasprotju od tistih, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom, ne morejo primerjati kakovosti obravnave z izkušnjami preteklih prestajanj zapornih kazni. Molleman in Leeuw (2011) sta ugotovila, da je zaznava izkušnje zaporske kazni pri obsojencih odvisna od pripravljenosti zaporskega osebja zadovoljevati potrebe obsojencev (avtonomija, dostopnost dobrin in vključevanje v aktivnosti) in razmer v zaporu. Predvidevamo, da na razvoj pozitivnejših odnosov med obsojenci, ki prvič prestajajo zaporno kazen, in zaporskimi delavci vplivajo ti dejavniki: 1) neizkušnost glede primerne vedenja v zaporu in upiranja normam zaporske subkulture, 2) večje zaupanje v zaporske delavce (povratniki so pogosto

razočarani nad zaporskim sistemom) in 3) iskanje zaščite in podpore po šoku, ki ga posameznik doživi ob prvem prihodu v zapor. Pri obsojencih, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom, smo ugotovili večjo prisotnost zaporske subkulture. Predvidevamo, da so posamezniki, ki imajo predhodne izkušnje z inkarceracijo, bolj pripravljeni prevzeti vrednote in norme zaporske subkulture zaradi: 1) razočaranosti nad zaporskimi delavci, ki naj bi jim pomagali, 2) sovražnosti do celotnega sistema kazenskega pravosodja in posameznikov, ki predstavljajo ta sistem, 3) spoštovanja, ki so ga deležni zaradi statusa večkratnega storilca kaznivih dejanj, in 4) že ustvarjenih vezi in prijateljstev v zaporu, ki so rezultat preteklih prestajanj zapornih kazni.

Glavna omejitev študije je iskrenost obsojencev. Obstaja možnost, da so obsojenci zaradi strahu pred sankcijami dali zaželene odgovore. Tovrstno vedenje smo poskusili omiliti z zagotovitvijo anonimnosti.¹⁴ Tudi izključitev obsojenk iz vzorca nam onemogoča posploševanje rezultatov na celotno populacijo obsojencev. Prihodnje raziskovanje bi se moralo osredotočiti na: 1) poglobljeno raziskovanje razlik med obsojenci, ki prvič prestajajo zaporno kazen, in tistimi, ki so imeli predhodne izkušnje z zaporskim sistemom, 2) vpliv pozitivne zaznave legitimnosti zaporskega osebja pri obsojencih na uspešnost tretmaja in posledično zmanjševanje povratništva ter 3) zaznave različnih oblik pomoči v času prestajanja zaporne kazni in postpenalne pomoči po odpustu iz zapora pri obsojencih.

Literatura

1. Adams, K. (1992). Adjusting to prison life. *Crime and Justice*, 16, 275–359.
2. Auty, K. M. in Liebling, A. (2019). Exploring the relationship between prison social climate and reoffending. *Justice Quarterly*. Pridobljeno na <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/07418825.2018.1538421?needAccess=true>
3. Bieri, D. M. (2013). Procedural justice and prison violence: Examining complaints among federal inmates (2000–2007). *Psychology, Public Policy, and Law*, 19(1), 15–29.
4. Bosworth, M. (1996). Resistance and compliance in women's prisons: Towards a critique of legitimacy. *Critical Criminology*, 7(2), 5–19.
5. Bottoms, A. in Tankebe, J. (2012). Beyond procedural justice: A dialogic approach to legitimacy in criminal justice. *Journal of Criminal Law & Criminology* 102(1), 119–170.

¹² Na povratništvo obsojencev ne vpliva le vzdušje v zavodu za prestajanje kazni zapora, temveč tudi dejavniki pred prestano kaznijo in po njej (na primer podpora družine ali partnerjev, druženje s prestopniki, povezanost v kriminalne dejavnosti, možnosti za zaposlovanje, odzivi ljudi v življenjskem okolju itd.).

¹³ Izpostaviti moramo, da obsojenci nimajo enakega zaupanja v vse zaporske delavce. Meško et al. (2006) so opozorili, da obsojenci zaznavajo strokovne delavce kot pogojevalce oziroma manipulanze z ugodnostmi in z njimi igrajo »tretmajsko igro«.

¹⁴ Copes, Hochstetler in Brown (2012) so ugotovili, da jih obsojenci kljub upoštevanju etičnih standardov pri raziskovanju in zagotovitvi zaupnosti in anonimnosti vsem, ki sodelujejo v študiji, pogosto zavajajo z namenom pridobitve ugodnosti. Hkrati si ne drznejše odgovarjati iskreno zaradi strahu pred pravnimi posledicami (zaporsko osebje) ali drugimi negativnimi posledicami sodelovanja v študiji (zaporski delavci in drugi obsojenci).

6. Brinc, F. (2011). Družbeno vzdušje v zavodih za prestajanje kazni zapora in v prevzgojnem domu Radeče leta 2010. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 62(4), 295–311.
7. Brunton-Smith, I. in McCarthy, D. J. (2015). Prison legitimacy and procedural fairness: A multilevel examination of prisoners in England and Wales. *Justice Quarterly*, 33(6), 1029–1054.
8. Carrabine, E. (2005). Prison riots, social order and the problem of legitimacy. *British Journal of Criminology*, 45(6), 896–913.
9. Cheliots, L. K. in Liebling, A. (2006). Race matters in British prisons: Towards a research agenda. *British Journal of Criminology*, 46(2), 286–317.
10. Copes, H., Hochstetler, A., & Brown, A. (2012). Inmates' perceptions of the benefits and harm of prison interviews. *Field Methods*, 25(2), 182–196.
11. Crawley, E. M. (2004). Emotion and performance. *Punishment & Society*, 6(4), 411–427.
12. Crewe, B. (2009). *The prisoner society: Power, adaptation and social life in an English prison*. Oxford: Oxford University Press.
13. Crewe, B. (2011). Soft Power in prison: Implications for staff-prisoner relationships liberty and legitimacy. *European Journal of Criminology*, 8(6), 455–468.
14. Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (3rd ed.). Thousand Oaks: Sage Publications Ltd.
15. Flander, B. in Meško, G. (2016). Penal and prison policy on the »Sunny side of the Alps«. The swan song of Slovenian exceptionalism? *European Journal of Criminal Policy and Research*, 21(3), 425–446.
16. Franke, D., Bierie, D., & Mackenzie, D. L. (2010). Legitimacy in corrections. *Criminology and Public Policy*, 9(1), 89–117.
17. Griffin, M. L. in Hepburn, J. R. (2013). Inmate misconduct and the institutional capacity for control. *Criminal Justice and Behavior*, 40(3), 270–288.
18. Jackson, J., Tyler, T. R., Bradford, B., Taylor, D. in Shiner, M. (2010). Legitimacy and procedural justice in prisons. *Prison Service Journal*, 191, 4–10.
19. Jiang, S., & Winfree, L. T. Jr. (2006). Social support, gender and inmate adjustment to prison life: Insight from a national sample. *The Prison Journal*, 86(1), 32–55.
20. Kaminski, M. M. (2003). Games prisoners play: Allocation of social roles in a total institution. *Rationality and Society*, 15(2), 189–218.
21. Kelman, H. C. (1961). Processes of opinion change. *Public Opinion Quarterly*, 25, 57–78.
22. Liebling, A. (2011). Distinctions and distinctiveness in the work of prison officers: legitimacy and authority revisited. *European Journal of Criminology*, 8(6), 484–499.
23. Liebling, A. in Price, D. (1998). Staff-prisoner relationships: A summary of research. *Prison Service Journal*, 120, 3–6.
24. Liebling, A., Arnold, H., & Straub, C. (2012). *An exploration of staff-prisoner relationships at HMP Whitemoor: Twelve years on*. London: National Offender Management Service.
25. Liebling, A. et al. (2019). Are hope and possibility achievable in prison? *The Howard Journal of Crime and Justice*. Pridobljeno na <https://www.prc.crim.cam.ac.uk/pdf/hopeandpossibility>
26. McNeill, F. in Robinson, G. (2012). Liquid legitimacy and community sanctions. V A. Crawford in A. Hucklesby (ur.), *Legitimacy and compliance in criminal justice* (str. 116–137). Abingdon: Routledge.
27. Meško, G., Frangež, D., Rep, M. in Sečnik, K. (2006). Zapor: Družba znotraj družbe – pogled obsojencev na odnose in življenje v zaporu. *Socialna pedagogika*, 10(3), 261–286.
28. Ministrstvo za pravosodje. (2019). *URSIKS – Organ v sestavi*. Pridobljeno na http://www.mp.gov.si/si/o_ministrstvu/ursiks_organ_v_sestavi/
29. Molleman, T. in Leeuw, F. L. (2011). The influence of prison staff on inmate conditions: A multilevel approach to staff and inmate surveys. *European Journal of Criminal Policy and Research*, 18(2), 217–233.
30. Peteh, B. (2000). Varnostni vidiki izvrševanja kazenskih sankcij. In M. Pagon (ur.), *Dnevi varstvoslovja* (str. 579–585). Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
31. Petrovec, D. in Meško, G. (2006). Back to the future: Slovenia's penological heritage. *Varstvoslovje*, 8(3–4), 356–364.
32. Reisig, M. D. in Meško, G. (2009). Procedural justice, legitimacy and prisoner misconduct. *Psychology, Crime and Law*, 15(1), 41–59.
33. Santos, M. G. (2006). *Inside: Life behind bars in America*. New York: St. Martin's Press.
34. Sparks, J. R. in Bottoms, A. E. (1995). Legitimacy and order in prisons. *British Journal of Sociology*, 46(1), 45–62.
35. Steiner, B. in Wooldredge, J. (2008). Inmate versus environmental effects on prison rule violations. *Criminal Justice and Behavior*, 35(4), 438–456.
36. Symkovych, A. (2017). Compromised power and negotiated order in a Ukrainian prison. *The British Journal of Criminology*, 58(1), 200–217.
37. Tyler, T. R. (2010). Legitimacy in corrections. Policy implications. *Criminology & Public Policy*, 9(1), 127–134.
38. Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2001). *Letno poročilo 2000*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
39. Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2002). *Letno poročilo 2001*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
40. Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2003). *Letno poročilo 2002*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
41. Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2004). *Letno poročilo 2003*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
42. Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2005). *Letno poročilo 2004*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
43. Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2006). *Letno poročilo 2005*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
44. Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2007). *Letno poročilo 2006*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
45. Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2008). *Letno poročilo 2007*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
46. Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2009). *Letno poročilo 2008*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
47. Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2010). *Letno poročilo 2009*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
48. Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2011). *Letno poročilo 2010*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.

49. Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2012). *Letno poročilo 2011*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
50. Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2013). *Letno poročilo 2012*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
51. Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2014). *Letno poročilo 2013*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
52. Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2015). *Letno poročilo 2014*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
53. Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2016). *Letno poročilo 2015*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij.
54. Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2017). *Letno poročilo 2016*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij. Pridobljeno na http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/UIKS/Letna_porocila/170503_Letno_porocilo_2016.pdf
55. Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij [URSIKS]. (2018). *Letno poročilo 2017*. Ljubljana: Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij. Pridobljeno na http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/UIKS/Letna_porocila/180901_Letno_porocilo_2017.pdf
56. Weinrath, M. (2016). *Behind the walls: Inmates and correctional officers on the state of Canadian prisons*. Vancouver: University of British Columbia Press.
57. Woolf, L. J. (1991). *Prison disturbances*. London: HMSO.
58. Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR-UPB1). (2004). *Uradni list RS*, (69/04).

Prisoners' Perception of Legitimacy of the Prison Staff in Slovenia

Gorazd Meško, Ph.D., Professor of Criminology and Head of the Institute of Criminal Justice and Security, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia. E-mail: gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si

Rok Hacin, Ph.D., Assistant Professor of Criminology, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia. E-mail: rok.hacin@fvv.uni-mb.si

This paper focuses on prisoners' perception of legitimacy of the prison staff in Slovenian prisons. The primary aim of this study is to identify those factors that influence perceptions of legitimacy of prison workers obypriisoners who are in prison for the first time, and those who had previous experience with the prison system. Results from OLS regression analyses showed that trust in authority, relations with the prison staff, procedural justice, distributive justice, and effectiveness of the prison staff, influence perception of legitimacy of prison workers in both groups of prisoners. The results of discriminant analysis highlighted statistically significant differences between prisoners who are in prison for the first time and those who had previous experience with the prison system in their perceptions of legitimacy, trust in authority, relations with the prison staff, obligation to obey, effectiveness of the prison staff, and prison subculture. Prisoners who were in prison for the first time perceived legitimacy of the prison staff more positively than those who had previous experiences with the prison system. Consistency and professionalism of prison workers, which is reflected in an honest and respectful treatment of prisoners, affects prisoners' perception of legitimacy.

Keywords: prisoners, legitimacy, justice, prison, Slovenia

UDC: 343.8

V. J. Sokol: *Krizis Otečestvennoj Kriminalistiki*

Krasnodar, 2017, 332 strani

(Krizis domače kriminalistike)

Ruske kriminalistike pri nas ne poznamo prav dobro. Razlogi za to so jezik in pisava, (ne)dostopnost literature, nezanimanje za razvoj in stanje kriminalistike v Rusiji (in nekdanji Sovjetski zvezi) ter drugačno pojmovanje in vrednotenje kriminalistike kot znanosti. To sicer ni nič novega ali posebnega pri razumevanju in sodelovanju med znanstveniki s področja kriminalistike v vzhodni in zahodni Evropi oziroma med angleško govorečimi in pripadniki drugih jezikovnih področij. Očiten je že različen pogled na sam pojem kriminalistike in njeno vsebino ter znanstveno utemeljenost, prav tako pa tudi ni bilo ustrezne povezave med strokovnjaki in znanstveniki ter objavami v znanstvenih revijah, učbenikih in knjigah. Zato zelo redko zasledimo citiranje ruskih avtorjev v domačih (ali zahodnih) publikacijah in zahodnih piscev v ruskih delih. V preteklosti so v nekdanji jugoslovanski literaturi le redki pisci omenjali ruske (pa tudi nekatere druge) avtorje iz vzhodne in srednje Evrope. Ti pisci so bili na primer Vlado Vodinelić, Živojin Aleksić, Tomislav Marković, August Munda in še kdo.

Tudi v ruski kriminalistični literaturi je v zadnjem desetletju prihajalo do sprememb, ki so v zadnjem obdobju postale predmet znanstvenega raziskovanja in kritike. Prav zato je zanimiva knjiga Valerija Jurjeviča Sokola *Krizis domače kriminalistike* (Krizis otečestvennoj kriminalistiki, Krasnodar, 2017), ki se kritično loteva pregleda zgodovine, glavnih usmeritev in metodoloških pristopov v ruski kriminalistiki. To je razlog, da to delo prikazemo tudi domačim bralcem.

Knjiga je napisana v cirilici (v ruščini), ima 332 strani in je razdeljena na predgovor in deset poglavij. Na koncu je obsežen seznam citirane literature, ki presenetljivo zajema tudi veliko tuje (zahodne) literature (od 546 del so kar 104 tuja).

Avtor že v predgovoru ugotavlja, da se je po letu 1991 sovjetska kriminalistika preimenovala v rusko, vendar je še vedno temeljila na konceptu dialektičnega materializma in na njegovih osnovnih filozofskih in metodoloških izhodiščih, ki so bila podrobno predstavljena v klasičnih učbenikih kriminalistike. Tako se ni usmerila v novejšo kognitivno, sociološko, psihološko, lingvistične in druge znanstvene ugotovitve, ampak je ostala v svojem razvojnem toku. Prav tako je ostala usmerjena v domače rusko govoreče okolje in ni navezala stikov s kriminalističnimi avtorji v drugih, zlasti zahodnih državah. Zato je upravičeno govoriti ne le o krizi domače (ote-

čestvennoj) kriminalistike, ampak celo o njeni stagnaciji in marginalizaciji. Namen te knjige je spremeniti takšno stanje in dati predloge za nadaljnji razvoj.

V prvem poglavju z naslovom *Sedanje stanje domače kriminalistike: razvoj ali kriza?* (Sovremennoe sostojanje otečestvennoj kriminalistiki: razvitie ili krizis?) je podana podrobnejša splošna ocena stanja kriminalistike v Rusiji z razlogi zanj. Obstajajo trije različni pogledi: nekateri menijo, da ni nikakršne krize v tej znanosti; drugi sicer priznavajo nekažno krizo, ki pa ne vpliva na nadaljnji razvoj kriminalistike; tretji, ki so v manjšini, pa opozarjajo na veliko krizo domače kriminalistike in nujnost ukrepanja za izboljšanje stanja. Slednji menijo, da je treba upoštevati razvoj na ekonomskem, socialnopolitičnem in moralnem področju v ruski družbi in to vnesti tudi v kriminalistiko. Še vedno prevladuje tako imenovana profesorska (akademska) kriminalistika, ki je pre malo povezana s prakso, na kar kažeta tudi slabše stanje glede učinkovitosti odkrivanja in preiskovanja kaznivih dejanj ter uporaba nedovoljenih in neetičnih ukrepov pri preiskovanju (npr. zadrževanje osumljenih in obtoženih v železnih kletkah). Zmanjšujeta se ugled kriminalistov in zanimanje za ta poklic. Profesorji kriminalisti se ukvarjajo predvsem s teoretičnimi vprašanji, ne spremljajo pa prakse. Zanje je značilno, da so zaverovani sami vase, zelo subjektivni in nedovzetni za novosti, ki jih predlagajo mladi, saj vztrajajo pri svojih zastarelih stališčih. Mnogi med njimi so prepričani, da številne kriminalistične znanstvene revije, knjige, članki, disertacije in konference pričajo o kakovosti ruske kriminalistike, vendar pa malokdo realno ocenjuje njihovo kakovost in pomen za prakso. Temelj kriminalistične znanosti namreč še vedno ostaja že pred desetletji postavljeno stališče R. S. Belkina, da je samo dialektični materializem splošna znanstvena teorija spoznanja in da je teorija odraza filozofski, teoretični in praktični temelj kriminalistike. Resnični problemi teorije, metodologije in zgodovine sodobne ruske kriminalistične znanosti tako ostajajo premalo izdelani in slabo predstavljeni v literaturi, zato je treba narediti novo kriminalistično paradigma, uvesti večje konceptualne spremembe v vsebini ter obnoviti osnovo znanstvenih kategorij in ciljev kriminalistične znanosti, predvsem pa je treba tudi kriminalistiko usmeriti v reševanje praktičnih kriminalističnih problemov v praksi, ne pa se ukvarjati s teorijo in filozofijo. Bolj bi se morali povezovali tudi s strokovnjaki iz drugih držav in upoštevati njihova spoznanja, saj je bila do zdaj vsa literatura skoraj izključno delo ruskih avtorjev in zapisana v ruščini. Zanimivo, da pri tem prvič citira tudi stališče slovenskega kriminalista, da je

treba kriminalistiko prilagoditi novim razmeram in potrebam (Maver et al., 2004).

Drugo poglavje z naslovom *O teoriji odraza v domači kriminalistiki* (O teoriji ostraženija v otečestvennoj kriminalistiki) podrobneje obravnava prevladujočo koncepcijo splošne teorije kriminalistike R. S. Belkina, ki temelji na filozofskem razumevanju odraza. Po njegovem mnenju je ta teorija znanstvena podlaga kriminalistične znanosti. Odraz je mogoče opredeliti kot kategorijo, ki označuje postopek in vpliv delovanja enega materialnega sistema na drugega ter njuno povezanost. Vsi pojavi in predmeti v stvarnosti delujejo drug na drugega in puščajo za seboj sledi (odraze). Spoznanje (mišljenje) je proces odraza realnosti in njena posledica. Tako denimo kaznivo dejanje pušča za seboj sledi, predmete in druge informacije, torej odraze, ki omogočajo odkritje storilca in pojasnitev primera. Leninska teorija odraza je bila v šestdesetih letih osnovna filozofska kategorija vseh znanosti v nekdanji Sovjetski zvezi, od leta 1969 pa sta jo kot temeljno metodologijo kriminalistike sprejela tudi R. S. Belkin in A. I. Vinberg. Od takrat dalje je bila sprejeta pri vseh sovjetskih avtorjih kriminalističnih učbenikov in člankov in zoper njo ni bilo ugovorov. Šele v postsovjetskem obdobju po letu 1991 so se začeli pojavljati posamezni kritični pogledi na teorijo odraza in iskanje nove paradigme kriminalistike kot znanosti. Tako je denimo V. J. Tolstoljudski poudaril pomen subjektivne strani odraza v spoznavnem procesu, torej psiholoških in drugih dejavnikov, ki vplivajo na preiskovalce pri ugotavljanju resnice v kriminalističnem preiskovanju. Gre torej za povezanost med objektivno stvarnostjo in subjektivnim delovanjem spoznavajočega subjekta. V novejšem času se je pojavilo še več avtorjev, ki so kritično obravnavali stališča R. S. Belkina in mu očitali, da je pri oblikovanju svoje teorije kriminalistične metodologije uporabil le dialektični materializem in teorijo odraza ter tako prenil pomen filozofije za spoznavanje resnice. Tudi sicer se je pojavila aktivna uporaba drugih znanosti, kot so psihologija, logika, lingvistika, sociologija ipd., kar je pomenilo radikalno spremembo v dojetanju epistemologije, fenomenologije in sorodnih znanosti.

V tretjem poglavju z naslovom *Kritika teorije odraza v filozofiji in psihologiji* (Kritika teoriji ostraženija v filozofiji in psihologiji) Sokol podrobneje prikaže kritiko teorije odraza v filozofiji nasploh in v kriminalistiki. Po mnenju ruskega filozofa Lektorskega je bila teorija odraza v ruski filozofiji dolgo nesporna ideološka dogma, ki se je ni smelo neposredno napađati. Leta 1976 je bil na inštitutu za filozofijo ustanovljen celo samostojni sektor teorije odraza. To teorijo je kot kritiko spoznavno-teoretičnega fenomenalizma zapisal Lenin v svojem delu *Materializem in empiriokriticizem*. Pojmovanje spoznavanja kot odraza in odraza kot lastnosti materije je pozneje širil tudi filozof Pavlov, prevzeli pa so jo tudi kriminalistični

pisci, zlasti R. S. Belkin, in drugi kriminalistični teoretiki. Kljub temu so se po letu 1991 pojavile vse pogostejše kritike teorije odraza, a jih v ruski kriminalistiki niso posebej zaznavali (ali niso hoteli zaznati). Lektorski je bil eden vodilnih kritikov tako imenovane leninske teorije spoznanja, ki jo je predstavil v svojem delu *Epistemologija: klasična in neklasična* iz leta 2001. Pozneje so se mu pridružili tudi drugi filozofi in teoretiki ter poudarjali pomen subjekta v spoznavnem procesu. Sokol našteva mnogo avtorjev in njihova stališča glede vloge kognitivnih, psiholoških, osebnostnih, izkustvenih in drugih dejavnikov, ki vplivajo na spoznavanje materialne resnice. To spoznanje je počasi vendarle prišlo tudi v kriminalistično znanost in postavilo novo paradigmo kriminalističnega spoznavnega procesa.

Četrto poglavje z naslovom *Naravoslovnoznanstvena in humanistična paradigma v kriminalistiki* (Estetstveno-naučnaja i gumanitarnaja paradigmy v kriminalistiki) poudarja, da v sodobni znanosti poteka proces obnove metodoloških osnov znanstvenega spoznavanja, ki vpliva tudi na kriminalistiko. Ta proces spreminjanja metodologije v terminologiji pogosto opisujejo kot spremembo paradigme. Tudi v tem poglavju se med pogledi tujih kriminalističnih piscev pojavi citat iz članka o slovenski kriminalistiki (Maver, 2009, 2011).

Peto poglavje z naslovom *Razredni pristop sovjetske kriminalistike* (Klassovy podhod sovjetskoj kriminalistiki) podrobneje prikazuje dolgoletno politično in ideološko osnovo sovjetske kriminalistike kot znanosti. Šele po letu 1991 se je namreč formalno ločila od dialektičnega materializma, vendar pa je še naprej ohranila številne ideološke pristope in ocene, še zlasti glede odnosa do tuje, zahodne buržoazne kriminalistike in kriminalistike pred oktobrsko revolucijo v Rusiji. V tridesetih letih prejšnjega stoletja se je kriminalistika razvijala predvsem kot posebno orodje socialistične države za zaščito ruske politike in ideologije. Čeprav je bilo glavno načelo kriminalistike iskanje resnice, je bilo to le v teoriji, v praksi pa so veljala drugačna načela, mnogokrat tudi nezakonita in neetična. O tem pričajo tudi številni primeri obsojenih nedolžnih oseb, ki so bile pozneje rehabilitirane. Kritični so bili tudi do zahodne kriminalistike Hansa Grossa in drugih (zlasti nemških in ameriških) kriminalistov in so jo označevali za buržoazno in takšno, ki ne temelji na ugotavljanju resnice, temveč povzdiguje neznanstvene metode, ne upošteva pa pomena osebnih dokazov.

Šesto poglavje z naslovom *Kritika uporabe dialektičnega materializma v domači kriminalistiki* (Kritika primenenja diamata v otečestvennoj kriminalistiki) ponovno kritično obravnava tradicionalno usmerjenost sovjetske kriminalistike v marksistično-leninistično filozofijo dialektičnega materializma (diamat). Številni ugledni ruski kriminalisti (Šaver,

Vinberg, Mitričev, Belkin, Krylov, Dulov, Jablokov, Iščenko in drugi) so od tridesetih let prejšnjega stoletja do danes v svojih učbenikih in knjigah postavljali dialektični materializem (in s tem tudi teorijo odraza) za metodološko podlago kriminalistične znanosti (in tudi drugih znanosti) ter temu namenjali veliko pozornosti (temu so sledili tudi drugi kriminalisti iz vzhodne in srednje Evrope – med drugim tudi iz nekdanje Jugoslavije – npr. Vodinec in Aleksić). Uveljavila se je zlasti delitev spoznavnih metod v kriminalistiki na vsesplošno, posebne in specialne metode. To delitev je postavil R. S. Belkin, upoštevali pa so jo tudi sodobni ruski kriminalisti (Lapin, Stepanenko in Lušin, pa tudi kriminalisti pri nas – op. Darko Maver). V postsovjetski kriminalistiki so se pojavljali tudi že posamezni avtorji, ki so bili skeptični do spoznavnih možnosti uporabe dialektičnega materializma v kriminalistiki. Vprašanje je namreč, koliko je teoretično razvijanje dialektičnega materializma dejansko prispevalo k rasti novega znanja v kriminalistiki in k sposobnosti reševanja praktičnih preiskovalnih problemov. To ne velja le za kriminalistiko, ampak tudi za druga področja pravnih znanosti. Seveda pa je težko reševati vprašanje uporabnosti dialektičnega materializma le v okviru kriminalistike, ne da bi se upoštevalo širše področje filozofije. Po Sokolovem mnenju so pred ruskimi kriminalisti v prihodnosti štiri možne poti razvoja: 1) nadaljevanje stereotipnega in dogmatičnega pojmovanja dialektičnega materializma kot edine znanstvene osnove kriminalistike, 2) umik od sovjetskega marksizma v smislu novega postsovjetskega marksizma in na tem grajenje filozofskega temelja domače kriminalistike, 3) odreči se kakršne koli filozofije in razvijati znanstveno kriminalistično dejavnost na podlagi pozitivizma, kot to delajo v zahodni kriminalistiki, in 4) izviti se iz hegemonije dialektičnega materializma in ga obravnavati skupaj z drugimi koncepcijami spoznavanja stvarnosti – ustvariti torej metodološki pluralizem različnih filozofskih sistemov.

V sedmem poglavju z naslovom *Zgodovina kriminalistike kot element njenega predmeta* (Istorija kriminalistiki kak element jejo predmeta) Sokol podrobneje prikazuje razvoj sovjetske (ruske) kriminalistike in s tem tudi njeno vsebino (oziroma njen predmet), kar je zelo pomembno za razmejitve s pravnimi in drugimi znanostmi, določitev področij za znanstveno raziskovanje in pedagoško delo ter za uporabnost v praksi. Obstajata dve skupini kriminalistov, ki različno pojmujeta zgodovino in predmet kriminalistike. Tradicionalni pristop, ki so ga zagovarjali R. S. Belkin in njegovi učenci, pojmuje kriminalistiko kot vedo o zakonitostih nastanka, zbiranja, proučevanja in ocene dokazov ter na njihovi podlagi izdelane metode in sredstva sodnega preiskovanja in preprečevanja kriminalitete. Po drugi strani je vse več znanstvenikov kriminalistov, ki menijo, da je treba spremeniti prejšnje poglede na kriminalistiko in njen predmet (Larin, Šepitko, Malevski idr.). Kriminalistika je namreč zelo kompleksna

znanost z različnimi znanstvenimi šolami, idejami, pogledi in pristopi, zato je proučevanje njene zgodovine kot samostojnega dela oziroma predmeta nujno potrebno. Čeprav so tudi tradicionalisti v svoje učbenike vključevali pregled zgodovine kriminalistike, to ni bilo sistematično in poglobljeno in ni odražalo širšega razumevanja te znanosti. Majhno število del o zgodovini kriminalistike (Dulov, Krylov, Mitričev, Vinberg, Belkin idr.) je posledica tradicionalnega pristopa k njenemu predmetu, ki ne vključuje zgodovine kriminalistike in njene razvoja v predmet te znanosti, prav to pa je tudi razlog za težje sistematično proučevanje zakonitosti nastanka in zgodovinskega razvoja kriminalistike. Zgodovina kriminalistike namreč lahko vključuje medsebojno povezane elemente: zgodovino praktične kriminalistike (vključevanje posameznih metod in sredstev v prakso preiskovanja in težave pri tem); zgodovino znanstvene kriminalistike (zgodovina znanstvenih in teoretičnih temeljev, koncepcij, idej, razumevanja in metod); zgodovino različnih kriminalističnih ustanov. Vključitev zgodovine kriminalistike v predmet te znanosti je pomembna in nujna za proučevanje razvoja tako domačih kot tudi tujih šol in konceptov ter napak v preteklosti, problemov, netočnosti, predsodkov in potvarjanj.

Osmo poglavje z naslovom *Osebnost preiskovalca kot predmet kriminalističnih preiskovanj* (Ličnost sledovatelja kak predmet kriminalističnih isledovanj) obravnava pomen osebnostnih značilnosti preiskovalcev. V sovjetski kriminalistiki je prevladovalo mnenje, da osebnost preiskovalcev (osebnostne lastnosti, inteligenca, spoznavne sposobnosti, predsodki, mišljenje, jezik, stereotipi, vrednote ipd.) ne spada v njen predmet, zato je bilo temu proučevanju namenjene le malo raziskovalne pozornosti (v primerjavi s proučevanjem osebnosti osumljencev, prič, žrtev itd.). To področje naj bi namreč zajemala sodna psihologija. Zapostavljenost proučevanja osebnosti preiskovalcev, izbora delavcev, njihovega usposabljanja in nadzorovanja je imela negativne učinke tudi v praksi preiskovanja. Rezultati analiz uspešnosti preiskovalcev so v zadnjih letih pokazali povečanje raziskanosti nasilniške kriminalitete, a so hkrati pokazali tudi negativne težnje: daljši čas preiskovanja (čez roke), prekrške preiskovalcev (denimo kršitev pravic osumljencev, izsiljena priznanja, neupravičena pridržanja) ipd., kar se je opazilo tudi v postopkih pred Evropskim sodiščem za človekove pravice. Med osnovnimi razlogi za slabšo kakovost preiskovanja kriminalitete in povečanje števila kršitev kazenskega postopka so zlasti negativne značilnosti kadrovske sestave preiskovalnih organov, njihova neizkušenost, kratek delovni staž, pomanjkanje izkušenih preiskovalcev, nizka profesionalnost, porast korupcije itd. Prav zato bi se morala kriminalistika bolj posvetiti proučevanju in razvijanju osebnostnih lastnosti preiskovalcev, njihovih kognitivnih in psiholoških sposobnosti za preiskovanje, kriminalističnemu mišljenju in načinom reševanja praktičnih

težav pri preiskovanju. Velik poudarek je treba nameniti zlasti razvijanju kriminalističnega mišljenja (N. P. Jablokov). Ker je med preiskovalci zelo veliko mladih oseb, ki nimajo ustreznih izkušenj in znanja (kar 45 % vseh je starih od 21 do 30 let), bi morali kadrovskim zadevam posvetiti več pozornosti.

Deveto poglavje z naslovom *Kriminalistična strategija in kriminalistična politika* (Kriminalističeskaja strategija i kriminalističeskaja politika) je namenjeno prikazu razvoja kriminalistične strategije kot samostojnega področja kriminalistike, vendar v povezavi s kriminologijo, kriminalno politiko in sorodnimi področji. Podrobneje sta prikazana zlasti razvoj in stanje kriminalistične strategije v Nemčiji, medtem ko so v ruski kriminalistiki temu namenjali precej manj pozornosti in so to večinoma uvrščali v poglavje o splošni teoriji in metodologiji kriminalistike (Koldin) oziroma v načrtovanje, organizacijo in metodiko preiskovanja posameznih vrst kriminalitete (Belkin, Filippov, Jablokov idr.). Sokol zato opozarja na nujnost proučevanja kriminalistične strategije in kriminalistične politike v domači literaturi, saj to prispeva k učinkovitejšemu represivnemu in preventivnemu delovanju policije in sodstva. Kriminalistična strategija je povezovalni element med kriminalistično politiko in kriminalistiko in ji bo treba nameniti več pozornosti. Avtor daje velik pomen tudi razvoju strategije forenzične in kriminalistične dejavnosti v ZDA in njenemu prispevku za učinkovito in pravično sojenje (Project Innocence idr.), pa tudi drugačnemu pristopu k ugotavljanju (materialne) resnice v različnih pravnih sistemih (inkvizicijski ali kontradiktorni sistem). Pri tem navaja več projektov ameriških vladnih in forenzičnih ustanov, ki so izboljšali učinkovitost kazenskega pravosodja in zmanjšali možnost napačnih obsodb, ter nekatere od njih tudi podrobneje prikaže. Med redkimi drugimi tujimi avtorji (poleg nemških in ameriških) se pojavi tudi slovenski kriminalist Anton Dvoršek s svojo disertacijo o kriminalistični strategiji, ki poudarja to tematiko kot samostojno vejo kriminalistike (Dvoršek, 2008).

V zadnjem, desetem poglavju z naslovom *Globalizacija in internacionalizacija kriminalistike* (Globalizacija i internacionalizacija kriminalistiki) Sokol obravnava razvoj in stanje kriminalistike v drugih evropskih državah in ZDA (kar je ne navadno za ruske avtorje) ter različne pristope k pojmovanju kriminalistike kot znanosti ali praktične vede. Pri tem navaja zlasti nemške avtorje (Ackermann, Schurich idr.), pa tudi pisce iz drugih evropskih držav in ZDA (Walder, Osterburg, Bryant, Malevski itd.; omenja tudi Slovenijo in nekatere članke in učbenike D. Mavra in A. Dvorška) ter deli kriminalistiko na tri osnovne modele: angloameriški, nemški in ruski model. Vsak od njih ima svoje značilnosti in razvojne težnje. Kot pomembne se kažejo tudi različne mednarodne ustanove, denimo ENFSI, Europol in Schengen, ki omogočajo višje standarde kakovosti, akreditacije in mednarodno sodelovanje fo-

renzičnih in drugih ustanov. Sovjetska kriminalistika je imela v preteklosti velik vpliv na vzhodnoevropske države, medtem ko v zahodnoevropskih državah ni bilo veliko citiranja njihovih avtorjev (in tudi obratno). Sokol zato meni, da bi se morala ruska kriminalistika razvijati dalje in internacionalizirati, izmenjavati poglede in izkušnje z drugimi državami, opustiti pretekle filozofske in marksistične poglede ter se usmeriti v sodobne znanstvene in preiskovalne metode, saj bo le tako lahko uspešno delovala v boju s sodobno kriminaliteto.

Knjiga Valerija Jurjeviča Sokola je zanimiv prikaz razvoja in stanja (krize) kriminalistične znanosti v Rusiji. Avtor je v svojem pristopu izjemen in kritičen, saj se s citiranjem velikega števila tujih in domačih avtorjev močno razlikuje od pristopov številnih kriminalističnih piscev, ki večinoma citirajo le avtorje s svojega jezikovnega področja in so zato precej enostranski. Pisec se odmika tudi od klasičnih *akademičnih* pogledov ruskih kriminalistov iz preteklosti, ki so bili pretežno usmerjeni v filozofske pristope preiskovanja kaznivih dejanj, ter poudarja nove pristope in smeri razvoja v praksi, vendar pa je knjiga v celoti vendarle tudi precej teoretska, vsaj glede opisovanja zgodovinskih pristopov. Ker vsebuje tudi marsikaj novega, česar nismo bili vajeni v učbenikih in znanstvenih člankih v ruski literaturi, je delo velik korak naprej. Čeprav je tudi ta knjiga namenjena predvsem ruskim bralcem (zapisana je v ruščini, v cirilici), jo priporočam tudi našim strokovnjakom s področja kriminalistike, saj bodo tako razširili svoje znanje in razumevanje ruske kriminalistike. Ne nazadnje je zanimivo tudi to, da so v njej prvič v ruski literaturi večkrat citirani tudi slovenski avtorji.

Darko Maver

Literatura

1. Dvoršek, A. (2008). *Kriminalistična strategija*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
2. Maver, D. (2009). Criminal investigation/criminalistics in Slovenia: Origins, development and trends. *Varstvoslovje*, 11(4), 493–519.
3. Maver, D. (2011). Criminal investigation/criminalistics in Europe: State of the art and look to the future. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 64(3), 233–244.
4. Maver, D. et al. (2004). *Kriminalistika: Uvod, taktika, tehnika*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

Navodila za avtorje prispevkov v Reviji za kriminalistiko in kriminologijo

Dolžina prispevkov:

1. **Izvirni članki** – izvirni in pregledni znanstveni članki naj obsegajo do 50.000 znakov s presledki. Članki morajo biti opremljeni s povzetki v slovenskem in angleškem jeziku, ki morajo biti identični. Povzetki so praviloma dolgi 15 do 20 vrstic in naj bodo kratka obnova članka. Empirični članki morajo biti strukturirani v zaporedju: teoretična izhodišča, metoda, rezultati in razprava (IMRaD).
2. Prispevki v rubrikah **Zapisi**, **Iz prakse** ali **Od drugod** ne smejo presegati 30.000 znakov s presledki.
3. **Recenzije**, **Ocene** in **Prikazi** lahko obsegajo do 15.000 znakov s presledki.
4. Za dolžino **drugih prispevkov** se je treba dogovoriti z odgovornim urednikom.

Naslovi prispevkov in podatki o piscu

Naslovi člankov naj bodo kratki, jasni in sporočilni. Pod naslovom sta navedena ime in priimek pisca. Znanstveni naslov oz. stopnja izobrazba, delovno mesto in ime ustanove, v kateri je avtor zaposlen in njen naslov so navedeni v opombi pod črto.

Prikazi, **Ocene** in **Recenzije** vsebujejo v naslovu podatke o avtorstvu, izvirni naslov dela, slovenski naslov dela v oklepaju (kadar gre za tuje knjige), kraj izida, ime založbe ter število strani. Pisec recenzije je naveden pod besedilom z imenom, priimkom in znanstvenim naslovom.

Pri **drugih besedilih** je pisec naveden na koncu besedila z imenom in priimkom.

Podnaslovi v prispevku

Daljši prispevki naj bodo zaradi preglednosti razdeljeni na manjše smiselne celote s svojimi naslovi. (Pod)naslovi naj bodo pisani z malimi črkami (razen začetnice in imen) in poudarjeno (krepko).

Tabele, grafi in slike

Tabele, grafi in slike naj bodo označeni kot priloga na koncu teksta ter ustrezno poimenovani. Njihov položaj v tekstu naj bo jasno označen.

Opombe pod črto in citiranje

Opombe so v besedilu označene z zaporednimi številkami, nadpisanimi na ustreznem mestu in so po enakem vrstnem redu razvrščene pod besedilom. Namenjene so le natančnejšemu pojasnjevanju vsebine dela besedila in ne navajanju vira (citiranju). V besedilu se navaja (citira) v oklepaju v skladu z APA slogom pisanja znanstvenih člankov. Primeri citiranja in sloga seznama literature so na spletni strani revije: www.policija.si

Članke za objavo v Reviji za kriminalistiko in kriminologijo uredništvo sprejema na elektronskih naslovih: gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si in rkk@policija.si